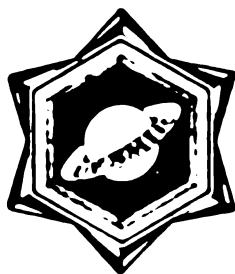

PROF. DR. BEDŘICH VAŠEK

DOBA
ÚZKOSTÍ
A
VARU

STUDIE SOCIÁLNĚ-ETICKÉ

„VESMÍR“

NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ

SPOLEČNOST S R. O. V PRAZE VII,

DOBROVSKÉHO 29

IMPRIMATUR : Olomucii, die 8. Octobris 1936
Dr. Joannes Martinů, Vicarius generalis. Nr. 16.345

PŘEDMLUVA

Doba je příliš vážná a běží o hodnoty příliš vzácné: není možno zůstatí netečným k základním otázkám života.

Jako z vlhkých zdí sklepního bytu stále vyrůstá plíseň, otravuje vzduch a hubí zdraví, tak cítíme, že z dnešního sociálního řádu a z dnešního života vyrůstá nezdravá plíseň a prostupuje zhoubně všechny obory života: všestranná krise dnešního kulturního lidstva.

Doba úzkostí.

A doba úsilí.

Co všechno se dnes podniká, aby byly zaraženy příčiny, z nichž se rodí vražedná plíseň! Kolik lidí si dnes toužebně praví: Kdyby aspoň trochu světla uniklo do té mé tmy! Co je to pokusů, soustavných i nazdařbůh, a z nich všech slyšeti dominantu: „My chceme dobro! Nechceme-li my dobro pro bližní a pro sebe, kdo ještě je chce?!“

A já věřím, že podkladem toho horečného úsilí naší doby je touha po dobru.

*

Má-li však toto úsilí mítí úspěch, musí plně vyhověti jedné podmínce: musí jíti do svého díla vyzbrojeno jasnými a správnými principy.

Bez jasných principů není možná zdárná akce. Principy rozvratnými neproměníš chaos v řád.

I sociální věda dospívá čím dále tím více k poznání, že ani sociální život není troje možný bez jistých základních principů, které musejí zůstatí svatosvatými a nedotknutelnými. A jsme svědky, jak i tam, kde se chtělo jednati proti této zkušenosti, státy - po úmorném bloudění a zaplativše drahé (velmi, velmi drahé!) výučné - se vracejí k těm principům zpět, a s pyšnou hlásají do světa, že - ve dvacátém století! - objevily Ameriku!

Bez jasných, pevných zásad není možný mravní život jednotlivců. Bez jasných, pevných, správných principů není možný harmonický život sociální.

*

Není vždy snadno dopracovati se správných principů, pravdy.

Neboť pravda žádá: Chceš-li mne pochopiti, nesmíš se dívatí kolem sebe jen v obzoru s poloměrem deseti, sta, tisíce metrů. Musíš mít rozhled do dálek - po celku.

Pravda žádá: Chceš-li mě pochopiti, nesmí u tebe rozhodovati jen hledisko okamžiku; musíš vystoupiti na rozhlednu vyšší - nebojiš se závratí, až budeš hledět s výšky? -, abys viděl do minulosti, jak se princip osvědčil, abys myslil na budoucnost, jak tam jednou princip nutně vyzní.

Pravda žádá: Chceš-li být mým prorokem, nesmíš se nechati zmást ani tehdy, když můj požadavek bude právě duchu doby nepopulární, když okolní svět bude právě opak pokládati za samozřejmost, před níž každý slepě se má sklonit, když tě za tvou věrnost k pravdě odmění ostracismem!

Pravda žádá ještě více: aby ses v jejím zájmu zřekl kolikrát i názoru, který až dosud ti byl tak drahý! Ve Starém zákoně stojí: „Když odváděli Faltielovi jeho ženu Micholu, muž její šel s ní pláče až do Bahurim, a teprve drsné slovo donutilo jej k návratu.“ Tak člověk se někdy těžko loučí s názorem, jako když Faltielovi odváděli ženu . . . Ale i této oběti žádá pravda.

Proto jen duchové silní a samostatní dovedou vždy zachovati věrnost pravdě.

*

Neběželo mi při této knize o to, abych zjišťoval zla doby. Ta byla již zjišťována a líčena jinde - až do omrzení. Mně šlo o to, jak nalézt cestu, aby tato zla doby mohla býti překonána; a pokud jsem je byl nucen zjišťovati, učinil jsem tak jen potud, pokud toho bylo potřebí, aby tím účinněji byla překonána. Nemá ceny lékař, který u nemocného jen běduje: „Je zle! Je zle!“ Přemýšlej, ukaž, jak nemoc překonat!

A dále se mi protivi všeobecné řečňování o obnově hospodářského řádu, o obnově člověka v Kristu atd., když vše zůstává jen řečňováním, jen frázi k ničemu nezavazující. Ukaž na sobě, jak jsi obnoven v Kristu! Ukaž, že jsi představitelem nového hospodářského řádu! Ukaž, že u tebe přijatá zásada znamená i praksi!

*

Velkou myšlenku pronáší sv. Tomáš Aquinský: Jest určením každé věci, aby spěla k svému zdokonalení. Jen tehdy je člověk dokonalým člověkem, když víc a více odkládá své nedostatky, když čím dále tím všestranněji rozvíjí své schopnosti, když stále úplněji se vynáší na povrch to podzemní bohatství, které Bůh vložil v jeho duši. Tak společnost: má býti stále lepší, její řád má býti stále dokonalejší. Ale to vše se může uskutečniti jen záměrnou, důmyslnou, promyšlenou prací jednotlivců.

Probudit, orientovat tyto tvůrčí síly v člověku, aby se mohlo pracovati o zdokonalení společnosti, o pokrok v aktivování a usměrňování sil přetvářejících společnost k stavu čím dále tím dokonalejšímu - to je jedním z hlavních účelů těchto statí.

*

V hlubokém soucitu s úzkostmi lidstva byly psány odstavce této knihy. Věnována je všem, kdo tyto úzkosti v sobě prociťují, jako matka prociťuje v sobě bolesti svých dětí, a kdo hledají záchranné chodníky z tohoto mučivého bloudění.

V Olomouci 29. září 1936.

Dr. Bedřich Vašek.

SEBEVRAŽDY

SITUACE

Jednou z největších psychologických záhad je duševní stav člověka, který jižjiž stojí tvář v tvář okamžiku, kdy chce spáchat sebevraždu. Jaké vichřice rozčilujících myšlenek dují mu všemi směry hlavou! Na př.: „Tak ještě okamžik. A bude konec . . . Co řeknou, až mě tu najdou? . . . Jak si bude počínati otec? . . . Matka? . . . Sourozenci? . . . Co známí? . . . Můj pohřeb? . . . Hrob? . . . Vzpomínka na mne? . . . Jak jsem si představoval svůj život, když jsem v úspěchu tak stoupal, jak vysoko jsem se již viděl . . . a teď? . . . Mám? . . . Či nemám? . . . Věčnost?! . . . Smím?! . . .“

Co všechno se dalo a hučelo a se hnalo a vířilo a mučilo v duši, v hlavách sebevrahů v posledních dnech a zvláště v posledních okamžicích před osudným krokem! Jak je ten proces, ta bouře u každého jiná! Od nálady kasaře, kterému všechno v životě je švejkovinou a psinou a který s ledovou rozvahou vraždil, když přišla překážka, a obklíčen četníky zastřelil sebe s hrdým výsklebkem: „Živého mě nedostanete!“ . . . až po náladu venkovského mladíka zoufalce, který při zábavě v noci v hostinci s chorobnou divokostí s ostatními tančí a vyská a pije a z víru v sále náhle vyjde do tmy na dvůr hostince a zastřelí se . . . až po náladu finančníka, jenž chce uniknouti kritické situaci, do které se nezachranitelně zapletl . . . až po náladu zoufalce nezaměstnaného, který marně celé měsíce hledal místo . . . až po náladu vetřelého opuštěného starce, který si v nevyhoiditelné nemoci vyhledal provaz . . .

Problém plný úzkostí.

Plný úzkostí pro sebevrahy. - Ale i pro národ. - A pro lidstvo vůbec.

*

V nejrozmanitějších povoláních a poměrech dochází nyní k sebevraždě:

Studenti se vrací poděšení ze školy domů: starší profesor, oblíbený, zůstal přes noc v ústavě, zamkl se v kabinetě, ráno jej tam našli mrtvého: v noci spáchal sebevraždu, a to strašným způsobem.

Mladý muž. Jako dítě a mladík neobyčejně milý, v povolání veliké úspěchy. Oženil se. Rozvrat manželský v krátké době, hádky . . . hádky . . . a po jedné z nich večer se otrávil.

Muž v pokročilém věku, ve váženém postavení, ve slušných hospodářských poměrech, člen náboženských spolků. Rodinu stihla hanba. Trudnomyslnost. Ráno u sv. svátostí. Odpoledne sebevražda.

Vysoký úředník, s velikými vyhlídkami do budoucna. Šťastný život manželský. Jediné dítě. Chlapeček však zemřel. Otrávil se otec i matka.

Mladý člověk. Nezaměstnaný. Hledal práci. Marně. Melancholie. Sebevražda.

„Nezvěstný“ vrátil se po dlouhém zajetí. Nalezl ženu znova provdanou. Cítil se zbytečným. Sebevražda.

Učeň u mistra, který dbal na pořádek. Hoch udělal nějakou škodu, dost nepatrnou, a bál se trestu. Vzal si život.

Student. Vysvědčení. Propadl. Vzal si život.

Sportista. Dostihy na motorových vozidlech. Neštěstí: vozidlo rozbito, závodník zmrzačen. Postřehne, že má býti mrzákem pro celý život. Sebevražda.

Mladík „ve světě“. Dostane fotografii, na níž je „jeho“ děvče s jiným hochem. Šel, vrhl se pod vlak.

Voják. Pochybil, čekal jej trest. Zastřelil se.

Sebevraždy dívek z nešťastné lásky: jaký počet!

Sebevraždy starých lidí z omrzelosti života.

Sebevraždy lidí v nejlepším věku, když se dopustili chyb proti mravnímu řádu nebo proti paragrafům a čeká je hanba nebo vězení.

Podrobností netřeba uváděti. Denní zprávy v novinách jich uvádějí bohužel více než dosti.

I vynikající jména jsou mezi sebevrahy: encyklopedista Condorcet, národohospodář B. List, sociolog L. Gumplowicz, spisovatel J. v. Kleist, psychiatr Forster, slavní lékaři Wilms, v. Pettenkofer, v. Mosetig, v. Pirquet, redaktor Těsnohlídek, politik Staněk, plukovník Švcc.

A kolik lidí se myšlenkou na sebevraždu obíralo, ale konečně přece se vzpamatovalo!

*

Počet sebevražd v ČSR je ve stálém vzestupu.¹⁾

	Počet sebevražd	Na 100.000 obyvatel připadalo sebevražd
1919	2.852	21·1
1920	3.124	23·0
1921	3.084	22·6
1922	3.392	24·6
1923	3.469	24·9
1924	3.405	24·2
1925	3.660	25·8
1926	4.086	28·5
1927	3.734	26·0
1928	4.116	28
1929	4.048	28
1930	4.415	30
1931	4.399	30
1932	4.464	30
1933	4.562	30
1934	4.596	31
1935	4.125	27

¹⁾ Statistická příručka RČS, IV., 1932, 32 a Zprávy stát. úř. statist. 1936, 136.

Na jednotlivé země ČSR připadá v r. 1935:¹⁾

	sebevražd na 10.000 obyvatelů	
Čechy	2.653	3·7
Morava a Slezsko	949	2·6
Slovensko	463	1·3
Podkarpatská Rus ...	60	0·8

Sebevraždy v ČSR v r. 1930 podle věku a pohlaví sebevrahů:²⁾

Stáří let	5-14	15-24	25-39	40-49	50-64	65 a více	Celkem
Mužů .	27	790	807	395	705	530	3.254
Žen ...	5	337	301	144	212	162	1.161

Sebevražednost v městech ČSR je vyšší než na venkově:³⁾

V městech	bydlilo r. 1930 ze všeho obyvatelstva procent	připadalo v r. 1934 ze všech sebevražd procent
od 10.000 do 20.000	6·04	7·9
od 20.000 do 50.000	5·52	8·1
od 50.000 do 100.000	0·93	1·2
od 100.000 výše	10·03	12·8

Sebevražednost v ČSR dostoupila takového stupně, že ve světových přehledech sebevražednosti⁴⁾ jsme pro r. 1930 byli vedeni již na druhém místě.

Neboť podle těchto přehledů mělo na 100.000 obyvatel sebevražd: Rakousko 39·9, Československo 30·1, Německo 27·8, Švýcarsko 26·1, Japonsko 21·6, Francie 18·9 (r. 1928), Dánsko 17·6, Spojené státy 15·6, Švédsko 15·0, Anglie 12·7, Itálie 9·6, Nizozemsko 8·1, Norsko 7·2, Španělsko 3·5, Irsko 2·8. To jest: v ČSR je poměrně skoro dvakrát více sebevražd než ve Francii, dvakrát více než ve Spojených státech a v Anglii, třikrát více než v Itálii, skoro čtyřikrát více než v Nizozemsku, osmkrát více než ve Španělsku.

Ale co je zvláště povážlivé: t. zv. koeficient přírůstku jest u nás tak vysoký, „že je možné, že u nás sebevražednost bude ještě dlouho stoupat, ba že je velmi možné, že zanedlouho postoupíme my na první místo sebevražednosti na světě vůbec“.⁵⁾

*

¹⁾ Zprávy stát. úř. statist. 1936, 136.

²⁾ Statistická ročenka RČS 1935, 28.

³⁾ Propočteno podle Zpráv stát. úř. statist. 1935, 307 a Statist. ročenky 1934, 9.

⁴⁾ Čl. Suicide, v Encyclopaedia of the Social Sciences, New York, vol. XIV (1934), 457.

⁵⁾ L. Fisher, Sebevražednost a armáda, Praha 1932, 8.

SEBEVRAŽDA PŘESTALA BÝTI ŽJEVEM PLNÝM HRŮŽY

Bývá i představiteli vědy označována mnohdy jako přirozené a ne zrovna špatné ovoce moderního kulturního pokroku: „Čím větší inteligence, tím větší počet samovrahů. A je psychologicky pochopitelné - čísla tomu neodporují - že lidé s otevřenějším mozkiem, s větším vzděláním nejsou tak snadno schopni tupě se odevzdati osudu, snášeti křivdy společnosti, býti lhostejnými k své poníženosti a otrocké služebnosti jako nevzdělaní. Stávají se také schopnějšími vzdoru proti tomu, co je tlačí dolů, schopnějšími vymknouti se tomu dobrovolným usmrcením.“¹⁾

Rovněž veřejné mínění se stalo velmi shovívavým při hodnocení sebevraždy. Namnoze se přijímá zpráva o ní s lhostejným pokrčením ramenou: „Co na tom? Ostatně to byla jeho věc, co je komu po tom!“ Romány, divadla, filmy obestírají sebevraždu takovým kouzlem a takovou poesií, že v nejednom mladém srdci se probouzí touha: „Tak umřít - nebylo by to krásné?“ Denní tisk zpravidla nemá pro sebevraždu ani slova odsouzení, naopak svým románovým líčením sebevražd, senzacností a svými matoucími titulky lokálek, na př. „Jed utišitel“, zvyšuje v očích čtenářů názor o dovolenosti a užitečnosti sebevraždy. Ba některé sebevraždy bývají podávány přímo jako hrdinství a neskřblivá se vzhledem k nim obdivem. A tak se do veřejného mínění a do duší sebevražda již „vžila“; došlo k „demokratisaci“ sebevraždy. Co napsal Dr. Rost o Německu, neplatí jen o Německu: „Veřejné mínění v Německu napomáhá z velké části sympatiím k sebevraždě.“²⁾

A. Bayet si dal práci a všímal si v denním tisku, jak byly po mnoho let zprávy o tisících sebevražd mravně hodnoceny.³⁾ Protože mnohé z těchto úsudků velmi dobře vystihují běžné stanovisko k sebevraždám, uvádím několik z nich: „Sebevrah není zbabělec. Projeviti takto ke zlému osudu své nejvyšší vyzvání k souboji, to neznamená podlehnout, nýbrž zvítězit.“ (28.) „Ostatně, jsi-li příliš unaven, odejdi si.“ (28.) „Ostatně dovoluji si poznamenati, že, je-li život nejvyšším statkem, je k tomu třeba odvahy, abychom život odvrhli.“ (29.) „Zákon čestnosti činí často ze sebevraždy neodvratnou povinnost.“ (36.) Jisté sebevraždy „probouzejí hluboce naši sympatii“ (36). Nějaká sebevražda, o níž zpravodaj referuje, „vyvolává právě tolik překvapení jako obdivu. Toto opovrhování lidským životem má v sobě něco z antiky“ (60). O jiném takovém „dobrovolném odchodu“: „Není možno, aby nás hluboce nedojala tato střízlivá a klidná odvaha, jež se projevila v tomto ukončení života, přesně stanove-

¹⁾ F. Krejčí, *Positivní etika*, Praha 1922, 186-7.

²⁾ H. Rost, *Die Kulturkraft des Katholizismus*, Paderborn 1930, 231.

³⁾ A. Bayet, *Le Suicide et la Morale*, Paris 1922, na uved. stranách.

ném, chtěném, programově uspořádaném, heroickém v jistém smyslu“ (60.) O sebevraždě jakýchsi milenců: „Nad touto krví prolitou se vznáší cosi jako milostná poesie . . . Společnost pařížská je hluboce vzrušena . . . K soucitu s oběťmi se druží jakýsi pocit závesti . . . Měli se rádi, milovali se.“ (61.)

PŘÍČINY SEBEVRAŽD

Při statistice a zjišťování příčin sebevražd nutno býti *velmi opatrným*. Ani úřední údaje nejsou dosti spolehlivé.

Podle některých autorů je sebevražd až o 50% více, než udává statistika, podle jiných o 30%.¹⁾ „Příbuzní sebevrahovi jsou vždycky nakloněni raději dáti označiti sebevraždu jako náhodu nebo nehodu, nežli jako sebevraždu, jež vždycky nese příchut činu nečestného - nebo aspoň nápadného. K tomu přistupuje v mnohých zemích ta okolnost, že velmi mnohé pojišťovny dosud nevyplácejí pojištěný kapitál pozůstalým po sebevrahovi. Toto jest také důvod, vylíčiti sebevraha, byl-li pojištěn, jako nepřičetného, v kterémžto případě pojišťovny kapitál vyplácejí.“²⁾ V jiných případech přesné označení důvodu sebevraždy by mohlo kompromitovati v něčem zemřelého neb i některého člena rodiny. A jsou i jiné důvody, proč příčiny úředně uvedené jsou daleko za skutečností.

Druhá poznámka všeobecného rázu: Naprosto je pochybený každý výklad sebevraždy a sebevražednosti *příčinou jen jedinou*, ať již fysickou nebo psychickou. Těch příčin jest mnoho, různého druhu, a u jednoho sebevraha rozhodovala ta, u druhého ona, nejčastěji však působila na rozhodnutí celá skupina příčin, a síla jednotlivých ovlivňujících příčin v každém jednotlivém případě je různě intenzivní. Jest ovšem možno určití některé hlavní příčiny, vyskytující se nejčastěji a ovlivňující nejpůsobivěji. Ale všechny tyto různorodé příčiny mají jeden rys společný: nespokojenost sebevrahovu, ať se sebou samým nebo s prostředím, ať již tato nespokojenost byla nezaviněná nebo způsobená vlastní vinou.

*

V hospodářské situaci doby je hojně prvků, které skýtají příznivou půdu pro sebevraždy. Především hospodářská krise dnešní doby: ta znamená pro mnohého člověka i bídu, pro jiného úpadek podniku, pro třetího hospodářské těžkosti jiné - a takové poměry nesou s sebou těžká a hojná pokušení k sebe-

¹⁾ L. Fisher, Sebevražednost a armáda, 11.

²⁾ F. Netušil, Sebevražednost v zemích českých u srovnání se sebevražedností světovou, I., v Praze 1923, 12.

vraždě. Kapitalistická soustava umožňuje, že se člověk může poměrně velmi brzo státi boháčem, ale také že se může státi přes noc z boháče žebrákem; důsledky této konjunktury těžce postihují nejen podnikatele, nýbrž i dělnictvo; zase riskantní situace, která již nesčíslněkrát vedla k sebevraždě. V kapitalistickém řádě se mladému člověku slibuje, že se může státi vším, že může býti vůdcem průmyslovým, že může dobýti světa; a ukazuje se mu na jednotlivce, kteří se tak vysoko vyšvihli; a když pak konkurence světová i osobní jej odmrštila stranou a nechá jej jísti okoralý chlebsíček podřízeného postavení nebo nezaměstnanosti, jeví se sebevražda nejednou jako záchrana z trosk smělých životních plánů.

Neboť musíme míti pozor a zřetel na to, že žijeme v epoše, kdy statky hospodářské jsou stavěny na nejvyšší stupeň nade všechny ostatní hodnoty lidstva - „ökonomisches Zeitalter“¹⁾ - když pak člověk vidí, že na svém nejcitlivějším místě, na hospodářských statcích, je tak ohrožen, snad i zničen, pak sebevražda v nejednom případě je snadno pochopitelná.

Dále musíme pamatovat i na to, že *náročnost* moderního člověka je mnohem vyšší, než byla u lidí dřívějších. Mají sice pravdu, kdo říkají: „Ale vždyť život chudých lidí byl dříve krušnější než nyní, životní míra lidstva, i u dělnictva, byla nižší, nemohli si dopřát věci, kterých si může dopřát člověk dnes - a nevraždili se.“ Ano, skutečná míra životní stoupla; ale jak stouply také potřeby lidí! Ba stoupání potřeb a nároků bylo mnohem prudší, než stoupání míry statků, jíž se dostávalo jednotlivci. „Došlo k paradoxnímu běhu o závod mezi tím, co by člověk chtěl, a tím, čeho se mu dostává; a cíl ustupuje do dálek tím více, čím více se člověk k němu snaží blížiti.“²⁾ Tento rozpor byl pocíťován tím bolestněji, protože stále se slibovalo, že po demokratisaci politického života musí dojít i k demokratisaci blahobytu, že se uskuteční „nebe na zemi“. To vše budilo pocit neuspokojení a trpkého oklamání, a poněvadž moderní člověk přestal pokládati trpělivost za ctnost a viděl v ní zženštilou ubohost, snadno se pak v případech zvláště tragických tato nálada vybilá sebevraždou.

*

Podobně *kulturní poměry*. Jako mnohé jarní jitro bývá prosyceno vlhkostí, tak moderní ovzduší bývá mnohdy prostoupeno myšlenkou sebevraždy.

¹⁾ W. Sombart, *Ökonomisches Zeitalter*, Berlin 1936.

²⁾ H. de Man, *Zur Psychologie des Sozialismus*, Jena 1927, 77.

Noviny při svém shonu za sensací tak rády uvádějí sebevraždy s drobnými půvabnými rysy, tak snadno vynechávají rysy odpuzující a tak přikrašlují rysy skutečné, že se v čtenáři bezděčně, neurčitě rodí myšlenka: „Jak bych v podobné situaci mohl já jednati jinak?“ - Glorifikace sebevraždy v románech, divadle, v kině: Průměrní lidé by musili nebýti průměrnými lidmi, aby se účinky neprojevyly. - Ostentativní glorifikace sebevrahů řečmi při pohřbu nad hrobem (i takových sebevrahů, proti jejichž životu byly snad těžké námitky!): jak tím prestiž sebevraždy stoupá! - Nakažlivost sebevraždy: Je na př. ve vojsku obecnou zkušeností, že často, sotva jeden voják se zastřelí, hned skončí sebevraždou druhý, třetí. V konservativním městečku, kde je silná hospodářská krise, spáchal sebevraždu továrník; v kratičké době měli v městečku chumáč sebevražd. Čím hustěji se tedy sebevraždy opakují, tím hojnější jsou potom i ohniska, z kterých tyto jiskry přeskakují do okolí.

Pod vlivem vadné výchovy a pod vlivem neblahého současného prostředí (neblahého pro toho, kdo si v něm neumí vybírat to, co je dobré) snadno vzniká v mladých lidech názor, že svět je jen erotika, a u druhých, že život je jen boj o chléb. „Život je pes“, praví kterýsi film . . . Pak ovšem utíkají ze života, když prohrávají v lásce nebo v boji o chléb.

Velmi často vede mladé lidi k sebevraždě i furiantství a ješitnost. Ukáže rodičům! Ukáže děvčeti! To udělá rozruch! To bude slávy hrdinovi!

Gesto. Za gestem se žene nejeden sebevrah, když se střílí, aby „smyl“ svou vinu, aby „zachránil“ svou čest, aby projevil svou „hrdost“, aby vyhodil trumf. Někdy posérství, odkoukané ve filmu nebo v románě nebo divadle.

Na venkově mladík hrál divadlo se svou dívkou. Měl úlohu milence, jenž zastřelí sebe a svou milenku. Hráli. Všem se to líbilo. Dali se vyfotografovat. Všichni herci se na obrázku blaženě usmívají, i hrdina hry. Úloha se mu tak zalíbila, že na konec přišel na myšlenku zastřelit sebe i milenku. Čin provedl: sebe zastřelil, děvče bylo jen těžce zraněno. Děvče nějakou dobu naříkalo, pak v koketním úboru okázale jezdilo na jeho hrob a rádo vykládalo známým o děsném večeru, kdy ji milenec chtěl zavraždit.

Národním neštěstím a těžkým kulturním nebezpečím vzhledem k sebevraždě se dále stává *rodinná výchova*. Šéf čsl. zdravotní služby generál MUDr. Ludvík Fisher, probíraje problém sebevraždnosti v čsl. armádě, adresoval velmi těžké výtky rodinám: Snížení sebevraždnosti předpokládá především řádnou výchovu, a tou není zvrácená výchova v moderních

rodinách, vychovávajících děti změkčilé, bez odvahy, houževnatosti, sobecké, bez sociálního citění, bez pevného náboženského základu.¹⁾

*

Jednou z hlavních příčin vzrůstu sebevražd je *ztráta náboženství*. Při zjišťování tohoto faktu je nutno býti velmi obezřetným.²⁾ Ale není možno faktum samo ignorovati. Že ztráta náboženství je skutečně příčinou moderního vzrůstu sebevražd, bylo vůdčí thesí knihy profesora Masaryka „Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty“, vydané v r. 1881, a ve „Světové revoluci“ z r. 1925 zůstává president Masaryk v podstatě věren svému stanovisku: „Podrobnou analýs příčin a motivů jednotlivých sebevražd byl jsem doveden k poznání, že hlavní disponující a často rozhodující příčinou sebevraždy je zeslabení charakteru ztrátou náboženství. V historické perspektivě se jeví moderní sebevražednost a psychosnost jako výsledek přechodnosti a nehotovosti nového názoru na svět a nedostatečné organisace na něm spočívající.“ Moderní člověk odmítl náboženství; „vyvinul se revoluční, přepjatý individualism a subjektivism, vedoucí k solipsismu a egocentrismu, t. j. k duchovnímu a mravnímu osamocení, k obecné anarchii na místě dřívější katolicity: skepse, kritičnost, ironie, negace zatlačily víru a věřivost, člověk se stal neklidným, nestálým, těkavým, nervosním; při značné energii, často uměle stupňované, upadal v utopism, při stálém hledání a podnikání byl zklamán a opět zklamáván; idealista se vrhl v požitkářství, ale nenacházel uspokojení; i šířil se pesimism nejen teoretický, nýbrž i praktický - neradostnost a nespokojenost, zloba a zoufání a odtud únava, nervosnost, psychosnost a sebevražednost . . . Subjektivistický individualism, stupňující se v solipsism a titanskou bohorovnost, je člověku nesnesitelný - na konec znásilňuje buď sebe nebo bližního: sebevražda a vražda jsou vystupňováním tohoto násilnictví“.³⁾

Statistika různých zemí ukazuje velmi nápadně rozdíl sebevražednosti u příslušníků různých vyznání. Tak v Prusku v r. 1891-1900 připadalo na 1,000.000 evangelíků 247 sebevražd, na 1,000.000 katolíků 93, v Bavorsku v l. 1870-1899 obdobně evangelíků 208.8, katolíků 87.7, v Badensku v l. 1864

¹⁾ L. Fisher, Sebevražda a armáda, 17-24.

²⁾ Viz M. Halbwachs, Les Causes du Suicide, Paris 1930, 241-293, zvl. 293.

³⁾ T. G. Masaryk, Světová revoluce, Praha 1925, 420-2.

až 1900 evangelíků 250, katolíků 159, ve Švýcarsku v l. 1881 až 1890 protestantů 280, katolíků 132.¹⁾)

V Československu jevila se však náboženská příslušnost sebevrahů v r. 1927 takto:²⁾)

	katol.	protest.	čsl. církev	isl.	bez vy-řecko-pravosl. znání katol.
Z obyvatelstva RČS					
1930 tvořili procent	77·5	7·7	5·4	2·4	5·8
Mezi sebevrahy RČS					
1927 tvořili procent	75·0	6·4	6·0	1·7	8·3
Z obyv. v Čechách					
1930 tvořili procent	74·9	4·6	8·7	1·1	10·2
Mezi sebevrahy v Čechách 1927 tvořili procent	73·8	4·1	7·9	1·1	11·4
Z obyv. Moravy a Slezska tvořili procent 1930	86·0	4·9	4·5	1·2	2·9
Mezi sebevrahy Moravy a Slezska tvořili 1927 procent	84·6	3·8	4·4	1·4	3·7
Z obyv. Podkarpát. Rusi 1930 tvořili procent					49·5 15·4
Mezi sebevrahy Podkarpát. Rusi 1927 tvořili procent					40·4 0·0

Z této tabulky je patrné, že procento příslušnosti sebevrahů k jednotlivým vyznáním je jen nepatrně nižší než procento příslušníků dotyčného vyznání mezi obyvatelstvem, t. j. že v Československu náboženská příslušnost nemá nějakého pronikavého vlivu na sebevražednost. Pouze u příslušníků bez vyznání jest procento znatelněji vyšší. Ovšem musíme si upřímně přiznati, že náboženský život v našich zemích je značně zesláblý a nemůže tedy rozvinouti plné účinnosti. Kde je takové vnitřní oslabení katolicismu, tam nic není platná ani vysoká čísllice formální příslušnosti k němu.

Poněvadž pro rok 1927, pro který byla uveřejněna data o rozvrstvení sebevražd podle vyznání náboženského, nebylo nikde uveřejněno rozvrstvení obyvatelstva podle náboženského vyznání, nezbylo než počítati s daty z r. 1930, která ostatně jistě se od stavu v r. 1927 liší jen nepatrně.

Proč víra, když ji člověk bere doopravdy, má pronikavý vliv na snížení sebevražednosti, je psychologicky snadno vysvětlitelné. Věřící křesťan je přesvědčen, že pánem života a smrti je jediný Bůh a že sahat na svůj život jest sahat drze na práva nedotknutelného majestátu Božího. Věřící křesťan dále ví, že vždy a všude nad ním bdí Prozřetelnost Boží, že není

¹⁾ H. Krose, Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit, 148, 153, 156 158. Novější, ale méně přehledně sestavená data viz v Rost, Die Kulturkraft des Katholizismus, 229-263, 431-470.

²⁾ Statist. příručka RČS IV., 35 a Statistická ročenka RČS 1934, 12.

kříže tak těžkého, aby ho člověk pod ochranou Prozřetelnosti Boží neunesl, a že každé utrpení je v přímém příčinném vztahu s odměnou na věčnosti, podle slov sv. Pavla: „Utrpení nynějšího času nejsou ničím proti budoucí slávě, která se zjeví na nás . . . Těm, kteří milují Boha, všechny věci napomáhají k dobrému“ (K Řím. 8, 18 a 8, 28). Když pod tlakem viny a neštěstí duše je neklidem nabita k nesnesení, věřící katolík má ve svátosti pokání pojišťovací záklopku. Když katolík se hroutí pod obtížemi, jiné svátosti skýtají mu „sílu s hůry“.

Lékař, který léta se obíral problémem sebevraždy, takto shrnuje svůj soud: „Nejen největší filosofové, kteří se kdy vážně zabývali problémem sebevraždnosti, ale každý opravdu vědecky myslící psychiatr shodují se naprosto v názoru, že náboženské přesvědčení individua je mocným činitelem v profylaxi sebevraždnosti.“¹⁾

A prof. Masaryk uzavírá jeden z oddílů své „Sebevraždy“: „U každého národa vyskytl se dosud okamžik, kdy náboženství ztratilo svou moc nad myslmi, a vždy potom vystupuje sebevražda jako společenský hromadný zjev. Všichni moderní národové jsou nyní v tomto stadiu svého vývoje a také se u nich ukazuje týž zjev.“²⁾

*

Moderní člověk ztrativ náboženství zbloudil v labyrintu *chápaní života a jeho hodnoty*. Pro člověka náboženského, i když jest odsouzen pro celý život k těžké nemoci a neschopen práce, život pozemský má nekonečnou cenu, poněvadž jest jen předehrou pro život věčný, život nekonečné intensity, krásy a trvání; v očích člověka, který víru ztratil, má cenu jen potud, pokud je jím možno docilovati pozemských úspěchů; když to je zne-možněno - nemocí, poměry v prostředí - pozbývá život ceny a stává se něčím, co sice mám, ale neztratil bych nic, kdybych to neměl, a lidstvo také nic, kdyby mne nemělo. Ba v některých okolnostech - v očích moderního člověka - může býti můj život jen přítěží, a proto ůlevím sobě i společnosti, když uhnu.

A tak stojíme uprostřed zarážející skutečnosti: Pro mnohé lidi přestal život býti velikým, drahocenným darem milosrdenství Božího; stal se snad i břemenem. To není jen nahodilý zjev,

¹⁾ Generál MUDr. L. Fisher, Sebevražda a armáda, 22.

²⁾ Masaryk, Sebevražda, 1904, 253-4. O vlivu náboženství na snížení sebevraždnosti viz tamže 122-135, 208-328, Rost, Die Kulturkraft des Katholizismus, 22-263, a především Krosch, Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit, 137-175; u Kroscho na str. 137 pečlivá starší bibliografie o této otázce.

jak hazardují některé obory sportu se životem: S věcí, které přikládáme vysokou cenu, tak hazardovat nebudeme!

Pro mnohé nejvyšším smyslem života je rekord, úspěch: jaký smysl může pro ně mít život, když rekord, úspěch je vyloučen? Pro mnohé jiné nejvyšším cílem je tvůrčí život; jakýpak život, když tvořivá práce na př. pro nemoc neb stárí jest nemožna? Podobně, když nejvyšším cílem je požitky a radost ze života.

Když slavný pařížský žurnalista Lafargue spáchal i se svou manželkou sebevraždu, byl nalezen jeho dopis: „Zdráv na těle i na duši беру si život ještě dříve, než by nelítostné stárí - které by mi odnímalo kus po kuse mé požitky a mé radosti ze života a loupilo mé síly fysické i rozumové - ochromilo mou energii, zlomilo můj život a učinilo mě přítěží pro mne i pro jiné. Již před lety jsem si slíbil, že nepřekročím sedmdesát let.“¹⁾

Hrdě osobuje si moderní člověk také právo rozhodovati nad svým životem. Tak Clemenceau: „Právo rozhodovati o svém žití jest nejvyšším vyjádřením individuality bytosti, která si nežádala existence.“²⁾ A. Schopenhauer: „Musíme tu poslouchat, že sebevražda je největší zbabělostí, že je možna jen v pomatenosti, a jiné takové nechutnosti, nebo i zcela nesmyslnou frází, že sebevražda je ‚nespravedlivá‘; kdežto přece každý člověk nemá na nic na světě tak nepopiratelné právo jako na svou vlastní osobnost a na svůj život.“³⁾ Jako by tu člověk slyšel ozvěnu stoického: „Mori licet, cui vivere non placet - Smí umřít, komu se nelíbí žít.“

*

Důležitou příčinou sebevražednosti je dále nehotovost, polovičitost, neuspokojenost, v jaké nechává duše *moderní vzdělání*. „V nedostatku jednotného názoru světového se nemohou tvořit dokonalé povahy, nýbrž jen rozumový a mravní chaos . . . V takové době duchovní anarchie nemůže býti všeobecně rozšířeného důkladného vzdělání, nýbrž jenom polovzdělání, polokultura; a tak jest charakteristickou známkou naší vzdělanosti ona zvláštní polovičitost se všemi hroznými následky pro hlavu i srdce těch, již se nemohou propracovati k jednotě a harmonii . . . Šíří se hlodavý skepticismus a ošklivý cynismus; lidé jsou nespokojeni a nešťastní a stále hlasitěji a hrozněji ozývají se hlasy, jež se nelekají ani násilné reorganisace

¹⁾ Dopis uveřejněn v L'Humanité 27. listopadu 1911, cituji podle Bayet, Suicide et Morale, 58.

²⁾ Clemenceau v Méléce sociale, cituje Bayet, Suicide et Morale, 28.

³⁾ Schopenhauer, Sämtliche Werke, 7. bis 8. Bd, Kleine philosophische Schriften, K. XIII., cituje R. v. Ungern-Sternberg, Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit etc., Berlin 1935, 68.

společnosti . . . Beznáboženská vede u většiny lidí, ne-li u všech, k nespokojenosti. Jak věci jednou jsou - a nejsou jinak - potřebuje člověk v životě a smrti kromě vědy také mravní opory, a tu může mu dátí přece jenom náboženství. Ztratí-li ho, bylo-li mu nesvědomitě odňato, ztrácí se s ním i klid duše.“¹⁾

Situaci ilustruje dopis, který na rozloučenou svému řediteli zaslal středoškolský profesor sebevrah:

„Přijměte, slovutný pane řediteli, shovívavě tento můj dopis, i když přichází z ruky sebevrahovy, a posuzujte mírně tento můj poslední krok! Všechny své síly jsem vynaložil, abych si osvojil učené poznatky a široké vědění. Ale tím zchudlo moje nitro, všechna radost ze života ve mně vymřela . . . Vychováváme arci dovedné techniky a rozumující polo-
vzdělance, ale nevychováme lidi pro pravou radostnost a pro božskou ctnost. Novější přírodní věda, jejímuž studiu jsem se horlivě oddal, oloupila mi nebe o Boha, svět o ducha a vše degradovala na bezduchou soustavu koleček mrtvého mechanismu. Takový život nestojí za to, aby byl žit. Znechucen a pln odporu odcházím z něho. Odpusťte mi, působím-li Vám a svým přátelům tímto odchodem starost, a přejte mi ze srdce věčný klid, po němž jsem již dávno horoucně toužil. Váš J. H.“²⁾

*

Důležitým činitelem sebevražednosti jsou i *poměry rodinné*. Lidé dospělí, svobodní, ovdovělí a rozloučení jsou mnohem přístupnější sebevraždě, nežli ženatí a vůbec žijící ve spořádané rodině. Mnohého člověka by ohled na sebe již při životě neudržel; ohled na děti jej udržel. Zvláště Durkheim podal podrobný důkaz, jak mocnou brzdou sebevražednosti je pevná včleněnost rodinná; závěr jeho obsáhlé studie: „Rodina je mocným ochranným prostředkem proti sebevraždě; a je prostředkem tím dokonalejším, čím pevněji je ustavena.“³⁾

Krose svými statistickými tabulkami dokázal, že na př. ve Francii v l. 1889-1891 na 100 ženatých sebevrahů připadalo asi 250 sebevrahů svobodných a asi 200 vdovců; obdobně v Oldenbursku, Švédsku a Švýcarsku.⁴⁾ - Do jisté míry se to jeví i u nás:⁵⁾

	Z obyvatel RČS nad 14 let bylo 1930 v procentech	Ze sebevrahů v RČS 1927 bylo v procentech
svobodných	33·2	42·5
ženatých (vdaných)	56·5	39·8
ovdovělých	9·2	14·0
rozvedených a rozlouč.	0·9	1·4

¹⁾ Masaryk, Sebevražda, 245-249.

²⁾ Abschiedsbriefe, hrsgn. v. W. Treichlinger, 1934, 232, cituje R. v. Ungern-Sternberg, Die Ursachen der Steigerung der Selbstmordhäufigkeit, 51.

³⁾ E. Durkheim, Le Suicide, Paris 1930, 214; viz celý oddíl 174-214. Srv. M. Halbwachs, Les Causes du Suicide, 197-231.

⁴⁾ Krose, Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit, 94-103.

⁵⁾ Statist. příručka RČS, IV., 35 a Statist. ročenka RČS 1935, 31.

Zvláště statistická data v Maďarsku jsou důkazem, jak osoby bezdětné nebo s malým počtem dětí jsou mnohem přístupnější sebevraždě než lidé, kteří mají dětí více¹⁾. V Maďarsku (bez Budapešti) v l. 1923-1925 na 100 sebevrahů příslušného sloupce připadá pozůstalých dětí:

Počet dětí	Ženatí muži	Vdané ženy	Vdovci	Vdovy
0-1	47·7	63·4	88·4	91·2
2-4	38·3	32·1	9·1	8·1
5 a více	14·0	4·5	2·5	0·7

Čím více se tedy bude rozpadávat život rodinný, čím více bude zbavován svého vnitřního obsahu, čím radikálněji půjdou jeho členové každý svou cestou, čím více bude mizeti dítě z rodiny, zkrátka čím více se bude rodina stávat jen prázdnou vnější formou, tím více bude stoupati sebevražednost. Dobře praví vedoucí sociolog Spojených států: „Rodinný život do jisté míry je ochranou proti sebevraždě, a to proto, že přesunuje těžiště zájmu jednotlivce od jeho osobního osudu a zkušeností na osud rodiny. Upravuje svůj poměr k životu méně podle toho, co má cenu pro jeho osobu, nýbrž spíše podle toho, co je cenné jeho dětem; a taková úvaha může mu dodati dosti síly, aby vytrval i tehdy, když by jinak život odvrhl jako věc bezcennou.“²⁾

*

S tím souvisí i další věc. Bylo statisticky jasně dokázáno, že sebevražednost lidí starších jest vyšší než lidí mladších.³⁾ V Československu je těžko podati v té věci statistický obraz, protože prameny právě v rozhodujících obdobích podávají různé věkové hranice pro rozvrstvení podle věku u obyvatelstva a u sebevrahů. Ale od věku 64 let možno i zde stanovit korelaci: Obyvatelstvo nad 64 let tvořilo v r. 1930 6.6%; mezi sebevrahy však bylo osob nad 64 let 15.7%.⁴⁾

V této situaci je výstražný signál: kdož ví, zda nebude nutno počítati s dalším vzrůstem sebevražednosti. Neboť v moderní společnosti nastává nepřirozené rozvrstvení, protože následkem omezování porodů vrstva dětí a mladých lidí se poměrně stále ztenčuje, kdežto vrstva dospělých, starších a starých zaujímá stále více narůstající procento v obyvatelstvu.

Psychologicky není nesnadno vysvětliti tento poměrný vzrůst sebevražednosti v pokročilejším věku. Stárí samo s sebou nese choroby a existenční obtíže; a především staví mnohého člo-

¹⁾ M. Halbwachs, *Les Causes du Suicide*, Paris 1930, 226 a 228.

²⁾ E. A. Ross, *Principles of Sociology*, New York, 1930, 104.

³⁾ Srv. na př. Krose, *Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit*, 24-33, zvl. statist. tabulka na str. 25.

⁴⁾ Vypočteno podle dat Statist. ročenky RČS 1935, str. 28 a 6.

věka do duchovní osamocenosti - staromládenectví, staropanství, vdovství, děti jdou svými životními cestami - a takový život připadá mnohému nesnesitelnou pouští, zvláště když po léta žil se svou zemřelou manželkou a v kruhu rodiném. Tato poušť se ve stáří zvláště objevuje v rodinách bezdětných nebo s jedináčkem, zvláště když zemřel nebo rodičům se odcizil. Pak se probouzí touha: Uniknout z pouště!

Sem náleží také duševní stav mnohých starších slečen, které žijí v různých povoláních a neprovdaly se. Ne arci všechny. Ale náladu značné části jich vyjadřuje tento dopis třiatřicetileté slečny:

„Kdybyste starším a mladším dívkám, činným v povolání, mohl nahlednouti do duše, viděl byste něco docela jiného než samostatnost a bezpečnost, s jakou vystupují na venek . . . Jakmile se ozve dětský hlásek v tramvaji nebo na dráze, můžete pozorovati, že ponenáhu četba padá z ruky a samostatné slečny, projevující zajištěnost, toužebně patří na šťastnou matku, která žertuje se svým dítětem. Pak jim můžete čísti v očích touhu po podobném štěstí. Tyto slečny hned by měnily, rády by se pro celý život vnořily v domácí život a necítily by ani potřeby se význačně uplatnit a dojít veřejného uznání - jen aby si odpočinuly po nepřetržitém zápase o denní chléb.“¹⁾

*

Velmi často vede k sebevraždě *zoufalství*, tedy subjektivní přesvědčení, že není záchrany. Ta beznadějnost bývá doprovázena skličujícími citovými otřesy. Student, kterému se stále věší na paty neúspěch ve škole nebo na nějž tento neúspěch se neočekávaně přivalil v neobyčejné míře. Mladý člověk, který dlouho nemůže nalézt zaměstnání. Mladá služebná, která v době obecné nezaměstnanosti přišla náhle o místo a domů nemůže. Mladí lidé, jejichž lásce se v cestu stavějí zdánlivě nepřekonatelné překážky. Děvče, které se dožilo v lásce těžkého zklamání. Nevyhojitelná nemoc, zejména když se najisto předvídá stálé zhoršování. Veliká bída, v níž se člověku nedostává ani nejnutnějších potřeb, a zvláště když tato nouze trvá již příliš dlouho a není nejmenší naděje na zlepšení. Člověk chce tomuto neštěstí utéci . . .

V některých případech bývá sebevražda posledním článkem řetězu těžkých předchozích mravních vin. Alkoholik. Člověk, který nedovedl ovládati svých pohlavních vášní, a teď pyká a snad má pykati po celý život. Člověk, který podvody se provinil proti cizímu majetku, a teď lavina následků se naň jižjiž a neodvratně řítí. Zločinec, který má celý život v káznici bolestně pykati za své viny.

¹⁾ Dopis uveřejňuje R. v. Ungern-Sternberg, Die Ursachen der Steigerung der Selbstmordhäufigkeit, 54-5.

K tomu přistupují dále lidé, kteří se vraždí, aby zachránili před hanbou buď jméno své nebo jméno své rodiny.

Pak lidé, kteří se domnívají, že sebevraždou dají lidstvu morální náhradu a smír za svou spáchanou vinu, neboli (jak říkají noviny) „vykonají na sobě spravedlnost sami“.

*

Častou příčinou bývá *nepřičetnost sebevrahů*, ať trvalá, ať přechodná, v době činu.

Že mnohé sebevraždy se stávají v nepřičetnosti, o tom rozumný člověk nepochybuje: někdy bývá přičetnost plně zrušena, jindy ve větší nebo menší míře zeslabena. Proto každý rozumný uznává, že na př. i současný vzrůst nervosity a duševní přepracovanosti působí neblaze na sebevražednost.

Vyskytují se však názory, že nepřičetný je každý nebo skoro každý sebevrah.¹⁾

Ale již i zdravý rozum prostých lidí dobře rozlišuje mezi případy, kdy sebevrah „ví, co dělá“ a „neví, co dělá“; kdy „může za to“ a „nemůže za to“. Vždyť lidé vídají, že mnohý sebevrah si svůj čin zařídil tak promyšleně a tak propočítaně, že hned je patrné, zda tento člověk věděl, co dělá, a jeho čin vyplynul ze svobodného rozhodnutí. - Vědecký názor formuluje na př. prof. Dr. Král takto: „Statistika dokazuje, že jedna třetina sebevražd má svou účinnou příčinou duševní chorobu, jako vůbec většina ostatních sebevražd (bez psychosy) se děje ve stavu duševní deprese a vůbec ve stavu hraničícím s abnormálním duševním životem, jen zřídka při zcela jasném vědomí a při naprosté chladnokrevnosti.“²⁾ A k lékařům, kteří se chtějí prohlásiti za jediné kompetentní v otázce sebevraždy, praví profesor štrasburské university Blondel: „Nemá ceny, když partikulární vědy stůj co stůj se chtějí zmocniti jevu, který svou složitostí přesahuje jejich hranice. Zvláště sebevražda má stránky různé. Má vztah k psychiatrii, k sociologii, k vědě náboženské, morálce, k dějinám civilisace . . . Jednotnost jevu není tím dotčena. Vlastnosti vody, které nazýváme fysickými, nejsou na závalu, že existují také jiné její vlastnosti, které jmenujeme chemickými, a chemika, i když voda takto patří i do jeho oboru, nenapadne popírat, že má i vlastnosti fysické, které zase, jak to žádá dělba práce, budou nejlépe studovány fysikem.“³⁾

¹⁾ Viz na př. dílo psychiatra F. Achille-Delmase, *Psychologie pathologique du Suicide*, Paris 1932, zvl. str. 233-234.

²⁾ Král. Na okraj Masarykovy Sebevraždy, 7.

³⁾ Ch. Blondel, *Le Suicide*, Strasbourg 1933, 128-129.

HRŮŽNOST VZRŮSTU SEBEVRAŽEDNOSTI

Jsou lidé, kteří mají zájem o vzrůst sebevražednosti a pečlivě toto faktum zjišťují a uvádějí je ve vztah s jinými sociálními jevy. Ale tím jejich zájem končí, jako končí zájem botanika, když zajímavou bylinu objevil, prozkoumal, vědecky zařadil. A viděli jsme výše,¹⁾ jak shovívavě, ba ve mnohých případech s jakými sympatiemi a s jakým obdivem představitelé veřejného mínění posuzují sebevraždu.

Jsou však jiní, kdo vidí ve vzrůstající sebevražednosti zjev pro společnost hrozný, těžkou chorobu sociální, a že vše musí býti podniknuto, aby tato nebezpečná nemoc byla překonána nebo aspoň zmírněna. Jak výstražně do bezstarostných hlasů registrátorů a obdivovatelů sebevraždy zní hlas presidenta Masaryka z r. 1925: „Moderní společnost, psychofysicky posuzována, je pathologicky rozdrásaná, rozpolcená - právě v přechodu a přerodu; v počtu sebevražd nacházím přímo aritmetické měřítko této chorobnosti duševní, mravní a fyziologické zároveň. Číslice sebevražd dosahuje teď v Evropě a v Americe ročně kolem 100.000! Charakteristický je vzrůstající počet sebevražd dětí. . . . Jaká je to společnost, jaká jest její organisace, jaký je její mravní stav, když to klidně a lhostejně snáší? . . . Moderní člověk trpí chorobnou sebevražedností z neenergie, z umdlenosti, z úzkosti, prýšticí z duchovní osamocenosti, z neplodného velikášství.“²⁾

*

Ve všech případech sebevražda provedená ve stavu přičetnosti jest především těžkým rozvratem mravního řádu. Vždyť život jest mezi všemi pozemskými statky nejvyšším a mezi všemi pozemskými záležitostmi nejdůležitější. A člověk sebevědomě uchvacuje pro sebe právo rozhodovati i v této věci a odvrhnouti život jako hodnotu bezcennou!

Prostý a upřímný mravní cit zřejmě potvrzuje, že sebevražda je něco hrozného: jak těžkým je na př. mnohé rodině, má-li někde vyznati, kde to není známo: „Náš tatínek skončil sebevraždou!“ Není náhodou, že dopisy sebevrahů na rozloučenou dost často obsahují větu: „Odpusťte mi . . .“

Mohou vzniknouti situace, že sebevražda není již jen pohromou pro jednotlivce, nýbrž i pro národ. Když na př. sebevražednost v národě se povážlivě rozmáhá a když sociální nakažlivost jako neodbytný stín ji doprovází, kdo může jen

¹⁾ Viz str. 12.

²⁾ Masaryk, Světová revoluce, 423-425.

tušiti, jak a kde a u koho zprávy o spáchané sebevraždě doznějí?

Sebevražda že je hrdinství? - „Sebevrah v každém případě je bytost sice velmi politováníhodná, ale nikdy to není hrdina.“¹⁾

Sebevražednost že můžeme okázale a pyšně stavět na oči? - „Veliký vzrůst sebevražd je západoevropským úpadkovým zjevem.“²⁾ „Zjev sebevraždy vyvěrá ze zřidel pramenících v kultuře úpadkové, chorobné, v rozkladu.“³⁾

Sebevražednost že je eliminační proces, jenž společnost osvobozuje od nežádoucích prvků? - Ale při vzrůstající sebevražednosti kolik ztratí společnost i lidí velmi žádoucích, ba nenahraditelných!

Úmyslně nechávám zde stranou hodnocení sebevraždy v mravním řádu nadpřirozeném, a tedy na př. i to, že v křesťanství život nikoho, ani nejubožejšího stařečka, není sociálně bezcenný, protože i takový život může získávat vysoké zásluhy, pro sebe i pro jiné, a protože v „obcování svatých“ pracujeme pro sebe a pomáháme si vespolek jedni prací, druhí modlitbou, třetí zásluhami svého utrpení a oběti. „Ne všichni chápou slovo toto“ (Mat. 19, 11) - ale cožpak přestává skutečnost byti skutečností, že jí *zatím* ten neb onen nechápe?

*

K některým sebevraždám přistupují ještě i další okolnosti přitěžující, a někdy velmi přitěžující. Tak když se vychovatel dopustí sebevraždy a chovancům je dáno nejen toto těžké pohoršení, že ten, kdo je má uvádět do mravního řádu, tak těžce se proti mravnímu řádu provinil, nýbrž zvědavost chovanců se dopátrá i příčin, které k sebevraždě vedly. Nebo když si vezme život otec neb matka, a děti po celý život nosí v sobě bolavý a mučivý osten, že jsou dětmi sebevraha.

V nejednom případě jest sebevražda jen zbabělým prcháním před odpovědností. V jiném je znemožněním, aby objevení byli spolupachatelé, kteří pak své černé řemeslo provádějí ve společnosti beztrestně dále.

A jak snadno by bylo tuto smutnou kasuistiku rozmnožiti i typickými případy dalšími!

*

¹⁾ Fisher, Sebevražda a armáda, 30.

²⁾ R. v. Ungern-Sternberg, Die Ursachen der Steigerung der Selbstmordhäufigkeit, 62.

³⁾ Rost, Die Kulturkraft des Katholizismus, 229.

Mimo mravní hodnocení zůstávají případy sebevraždy spáchané v úplné nepřičetnosti, pokud tato byla nezaviněna i v své příčině. Při nepřičetnosti částečné jest mravní vina přiměřeně redukována.

Jak dalece však v každém jednotlivém případě sahá subjektivní vina, to přesně zhodnotí až vševědoucí, neomylný Bůh!

CO DĚLATI

Kdo chce účinně pracovati o to, aby sebevražednost byla co možno nejvíce snížena, - tak dětinský nebude nikdo, abysí namlouval, že je možno ji vůbec odstraniti - ten se musí dáti v boj s mravními a hospodářskými poměry, které vznik a vzrůst sebevražednosti podporují, ten musí dále aktivovati v duších a ve společnosti takové síly, které jsou příznivy rozvoji života.

Předně nutno vysušovati všechny kalné bažiny mravních příčin, z nichž vznikají myšlenky na sebevraždu. A tu nutno otevřeně říci: Buď se společnost vzpamatuje a odhodlá se zdroje, z nichž sebevražednost pramení, rázně a bezohledně potříti, i když snad při tom budou finančně poškozeni ti, kdo na oněch zdrojích mají hmotný nebo jakýkoli jiný zájem - anebo všechny nářky na sebevražednost jsou jen jalovým nebo dokonce i farizejským mluvením. Nutno zaraziti - třeba i s tvrdou pěstí - vše, co vede k demoralisaci: veřejné vychvalování neřestí a svádění k nim; mravní frivolnost v kinech, v divadlech, románech, časopisech, denním tisku. Oslavování sebevražd. Dále potírati módní melancholii a pesimism. Potírati naturalism, který cení jen to, co má hodnotu pro tento svět. Potírati materialism, který vidí jediný cíl života v pozemském bohatství a úspěchu. Potírati praktický romanticism, který hledá životní štěstí v neuskutečnitelných ilusích. Ukazovati protiúčelnost, protipřirozenost, mravní zhoubnost sebevraždy.

Nebude možno vše udělati přes noc. Ale část po části nutno tento program uskutečňovati.

Podobně je nutný soustavný boj proti zlořádům hospodářským, které vedou k sebevražednosti. Nepomohlo by proti sebevraždě kázati, kdyby kola těch hospodářských příčin, které vedou k sebevraždě, nerušeně plnou silou se točila dále. V hospodářském řádu nutno provésti reformy, aby hospodářské statky byly vráceny svému poslání - sloužit lidstvu tak, aby byl zabezpečen život všech, jak o tom bude řeč v jiném pojednání této knihy. Nesmí dále platiti slovo: „Nynější poměry jsou jedinou obžalobou proti světu“.¹⁾

¹⁾ C. Sonnenschein, Fröhlicher Gottesdienst, Berlin 1929, 29.

Ale špatnou službu prokazuje lidstvu, kdo odpovědnost za sebevraždu svaluje jen na „poměry“, „prostředí“, jako by se směl člověk bezmocně, fatalisticky a pasivně ponechat tlaku vnějšího světa. Nejen věcně správněji, nýbrž i pedagogičtěji, účinněji jednají ti, kdo žádají, aby byly aktivovány vzácné životní síly, dřímající v nitru člověka. „Každá sebevražda, pokud není spáchána v zatemnění duše, je znamením politování hodného nedostatku energie a síly vůle,“ praví Krose.¹⁾ Nehledejme příčin sebevražd jen mimo individuum; hledejme je také a hledejme je především v individuu samém. Jsou arci i vnější příčiny sebevraždy; ale to jsou příčiny disponující; příčina rozhodující, determinující - u člověka nezbaveného přičetnosti duševní chorobou - je v člověku samém. Neboť přičetný člověk může i myšlenku sebevraždy zvládnouti, podle slova Genese, které již nescíslněkrát bylo záchranou člověka v těžkých mravních situacích: „Nepoddávej se hříšné žádosti, nýbrž panuj nad ní“. Když všude v životě, hospodářském, politickém, vědeckém atd. se cítí, že záchranou mohou býti jen aktivní duše, proč bychom se ostýchali v tragické otázce sebevražd apelovati na aktivitu duší a křísiti ji k novému životu?

Je dále třeba hned od dětství lidi dobře vychovávat, vštěpovati jim správný názor na život, naváděti je, aby si pro život stanovili ušlechtilé, ale realizovatelné cíle - nikoli jen dobrodružné vidiny - usilovati o to, aby jim toto pojetí života přešlo v krev, navykati je umírněnosti, sebeovládání, svaté výbojnosti, ale také trpělivosti v neštěstí a nezdarech; navykati je i věci, která modernímu uchu zní tak cize a tak nepříjemně - sebezapírání, které nám umožní, že i v těžkých situacích dovedeme zachovati klidnou mysl.

Velikou oporou pro člověka jest, když je včleněn ve spořádaný život rodinný. Proto pečovati o upevnění rodiny a o prohloubení života v rodině znamená současně také snižovati sebevražednost. Kdežto naopak vše, co vede k zeslabení myšlenky rodiny, jest současně nepřímo podporou vzrůstu sebevražednosti.

Zvláštní péče potřebuje člověk, který je v těžkém pokušení, aby spáchal sebevraždu. Přiměti jej, aby se svého úmyslu vzdal, bývá velmi obtížno. Různé „poradny zoufalců“ ve velkých městech mají o tom záznamů do nekonečna. Má-li býti takový člověk pro život znova získán, je k tomu obyčejně potřebí veliké lásky a porozumění; neboť důvěry těchto nešťast-

¹⁾ H. Krose, Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit, Freiburg 1906, 125.

níků není možno si získati studenou úředností - a jak jinak by takový člověk otevřel své srdce a odhalil své plány, než když má k rádci důvěru? Jsou chvíle, kdy i na tónu řeči závisí život!

*

Ale ani tyto prostředky ještě nestačí. Neboť konflikty životní bývají tak kruté, tak rozhořčené, že lidské síly jich nezdolají. Radikální pomoc proti vzrůstu sebevražednosti může poskytnouti jenom vroucí, důsledný život z víry. Nepravím: vnější příslušnost k některému náboženství. Takováto povrchní příslušnost neznamena v divokých konfliktech životních žádné síly. Ale nadpřirozená víra živá, projevující se skutky. Až teprve ve světle víry se objevuje velikost života a každé minuty života. Pouhý filosofický názor u průměrného člověka často žalostně selže, když se člověk octne v ohni utrpení. I problém utrpení se stává plně srozumitelným až ve světle víry, protože v tomto světle i utrpení se objevuje v nevýslovné velikosti a kráse. I problém oběti se ve světle víry začíná jevit docela jinak.

A co je stejně důležité: víra nejen nám osvětluje záhady životní; víra nadpřirozená stupňuje Boží milostí naše síly, že dovedou pak vykonati a vytrpěti věci, které by jim jinak byly neproveditelnými.

A když se prorokuje, že moderní ireligiosita se již z kulturního lidstva nevystěhuje, doby nadpřirozené víry že již náleží nezáchranitelně minulosti, odpovídám: „Vyčkáme! Kolikrát se již stalo v dějinách, že marnotratný syn v dobách hladu - a až v dobách hladu! - se rozpomenul na svůj otcovský dům! A tam byl před smrtí hladem zachráněn!“

MRAVNÍ NIHILISM JAKOŽTO ZJEV SOCIÁLNÍ

AŽ KAM MUSÍ JÍTI ÚCTA K MRAVNÍMU ŘÁDU

Jsou věci v životě, před nimiž velí svědomí člověku: „Jsi povinen!“ - Jsou věci jiné, před kterými se zase ozývá svědomí: „Nesmíš!“

Ten hlas se v nás ozývá s takovým důrazem, že se musíme před ním sklonit. Má v sobě cosi tak velebného, tak tajemného, že i Kant, který jinde píše tak suše, najednou je stržen k apostrofě: „Povinnosti, ty vznešené, veliké jméno . . . před nímž všechny náklonnosti umlkají, ačkoli jsou potají proti tobě, kde jen hledati tvůj původ, aby byl tebe důstojný?“¹⁾ S takovou závazností mluví k nám ten hlas, že Sokrates ve chvíli, kdy se jednalo o jeho bytí a nebytí, raději volí smrt, než by se zpro-
nevěřil povinnosti: „Ctnostný se bojí více křivdy než smrti.“²⁾ A křesťany prvních dob vedlo heslo: „Potius mori quam foedari - Raději umřít než připustiti zneuctění.“

Mravnost znamená předně, že jsem si dobře vědom rozdílu mezi dobrem a zlem; že vidím mezi nimi jasně vykreslenou hranici; že je rozlišuji od sebe pokud možno tak zřetelně, jako mé oko zřetelně rozlišuje černou barvu od bílé. Mravnost však dále znamená, že podle tohoto rozdílu své jednání také zařizuji; že před mravním „nesmíš!“ stojí můj duch jako před sráznými svislými stěnami nebetyčné velchory, již není možno překročiti; že mravní „jsi povinen!“ stojí přede mnou jako nedobytný žulový hrad na hoře, s jehož zdi nesmím uraziti ani kaménku; jako cosi z velebnosti Boží, cosi, před čím já se musím ochotně skloniti s pokorným slovem Pavlovým: „Pane, co chceš, abych činil?“ - A musím přinést i největší oběti, abych splnil požadavky mravního řádu.

V mravním řádu a v jeho příkazech stojí přede mnou vyšší, nekonečně vysoký svět; přede mnou, slabým člověkem.

SITUACE

Smýšlení člověka, ve kterém je mravnost otřescna, takto vyjadřuje Nietzschev hrdina k Zarathustrovi: „S tebou jsem usiloval o všechno zapovězené, nejhorší, nejvzdálenější: a je-li něco na mně ctností, tak to, že jsem neznal bázně před žád-

¹⁾ E. Kant, Kritik der praktischen Vernunft, 200.

²⁾ Apologie Sokratova, hl. 16, 17.

ným zákazem. S tebou jsem rozbil, co kdy uctívalo mé srdce, všecky hranečnický zpřevracel a všecky obrazy zpřeházal, běhal jsem za nejnebezpečnějšími přáními - opravdu, přes každý zločin jsem jednou přeběhl. S tebou jsem se odučil víře v slova, hodnoty a veliká jména . . . „Nic není pravda, všechno je dovoleno“: tak jsem si říkal . . . Již nežije nic, co bych miloval - jak bych měl milovati ještě sebe? Mám *já* ještě cíl? Přístav, k němuž běží *mé* plachty? . . . Co mi ještě zůstalo? Srdce znavené a drzé; vrtkavá vůle; tékavá křídla; přelomená páteř . . . Kde je *můj* domov? Po tom se táži a hledám a hledal jsem, a nenalezl jsem jej. Ó, věčné Všude, ó, věčné Nikde, ó, věčné Marně!“¹⁾ Řeč toho, jenž ve své knize „Jenseits von Gut und Böse - Tam, kde neplatí dobro a zlo“ napsal: „Stydět se za svou nemravnost: toť stupeň na schodech, na jejichž konci se člověk stydí i za svou mravnost.“ „Velké epochy našeho žití leží tam, kde nabýváme odvahy překřtiti svou špatnost na nejvyšší dokonalost.“²⁾ To je mentalita, již vyjadřuje Machar v „Sonetu nudícího se člověka“: „Mravouce drze ve tvář bijí“.³⁾

To je teoretický obraz takové mentality. Prakticky je vyjádřen v nejrozmanitějších podobách, v nichž se projevuje rozvrat mravnosti. Každé číslo větších novin v denních zprávách a zprávách ze soudní síně podává doklady detailních rysů tohoto smýšlení až k pláči mnoho. Zde proto stačí reprodukovati jen některé typické body, abychom si uvědomili, o jak živelný a jak rozšířený sociální zjev zde běží.

Dopis hocha odsouzeného do polepšovny:

„Milí Tato. Předem tě srdečně pozdravuji a přijmi ode mne milou vzpomínku na ty facky a na to bití co jsi my vždy dával a to ti přísam bohu že ti je jednou tupl vrátím zatím se mám velice dobře a pak ti ještě musím poděkovati za ten balík s tím jídlem jak jsem ti vo něj psal s tej polepšovny snat je ti známo že jsem tam vocat uprchl hnet druhéj den jak mě tam přivedli a to víš dobře že mám na práci obě ruce levé za tím mi nic neschází už je to čtyři a půl měsíce co jsem tam vocat uprchl dal jsi mi tam ja tam však nebudu nikdy ani půl hodiny ale *tvoje hodiny budou také brzo* (v originále podtrženo) sečteny jednou se vznesu nad tebou jako *upír* (v originále podtrženo) nad myši a visaji tvoji pekelnou krev zatím končím pozdravuj bratry sestry da matičku N. N.“

Ideálně založený inteligent pozval k sobě žáčky, aby je cvičil v kreslení. Hostil je a později jej udaly, že se s nimi dopustil nemravných činů. Byl odsouzen na 6 roků do těžkého žaláře. - Děvče, které bylo v jeho případě korunní svědkyní, bylo mravně zkažené, a svědčilo proti němu, poněvadž s ním přerušil známost, dovědév se o jeho zkaženosti. Kdyby i nyní po odpykání trestu se s ním oženil, jistě by odvolalo svoje tvrzení.

¹⁾ F. Nietzsche, Also sprach Zarathustra, Leipzig 1917, 397-8.

²⁾ F. Nietzsche, Jenseits von Gut und Böse, Leipzig 1905, 98 a 101.

³⁾ Machar, Confiteor, v Praze 1899, I., 157.

Osířelý hoch vyrostl mezi ostravskými chachary; byl dán do polepšovny. Nechce ani pracovat, ani poslouchat. Na otázku představeného, proč nechce pracovat, odpovídá: „Kdybyste mi zaplatili, dělal bych“. „A co bys dělal s penězi?“ „Žrádlo bych si koupil. To je jediné, po čem toužím.“

Děvče, ztrativši záhy rodiče, přišlo do výchovy k své babičce, oddané nemírnému pití. Pěstounka, aby získala prostředky k ukojení své pijácké náruživosti, rozhodla se 10leté děvče zaprodávat. Za peněžitou odměnu vodila sama nebohé dítě ke zhýralým mužům. Děvče si navyklo nemravnému životu, musilo býti dáno do polepšovny. Skončilo v blázinci.

Otec sváděl svou vlastní dceru a zneužíval ji. Putoval do kriminálu, matka do blázince, dcera do polepšovny.

Do dělnické rodiny se přistěhoval podnájemník, který s manželkou majitele bytu brzo navázal nedovolené styky, z nichž pošlo devět nemanželských dětí. Když nejstarší z nich dospěla 12 let, musila býti ze školy vyloučena, protože ji nemanželský otec také zneužíval. Byl za to dvakrát potrestán žalářem, ale děvče bylo již mravně zničeno, stalo se prostitutkou.

Inteligent s doktorátem zastřelil svou manželku, kterou dal napřed pojistiti na 400.000 Kč. Napřed udal, že byl v autu přepaden a jeho manželka zastřelena. Potom udával, že jej jeho manželka v hádce postřelila, a když se bránil a chtěl jí vzíti střelnou zbraň, vyšla nedopatřením rána, která smrtelně zasáhla ženu. Sám přiznával, že jeho normální roční příjem byl 120.000 Kč.

Pokladní úředník státního podniku s velikým obratem zpronevřoval delší dobu peníze, poněvadž prý jeho žena mnoho potřebovala. Když již nemohl zpronevěry zatajiti, dal se zdánlivě přepadnouti v pokladně a svázati. Zároveň zmizel obnos asi 900.000 Kč, určený k výplatě zaměstnanců.

Osířelé děvče ze Slovenska bylo příslušnou okresní péčí o mládež dáno ve věku 10 let do výchovy k zedníkovi v Čechách. Pěstoun záhy začal děvče svádět. Následky byly hrozné. Znemravnělé dítě bylo sice pěstounovi odebráno, prošlo již dvěma výchovnými ústavy, ale sotva již bude dělat dobrotu.

Sňatkový podvodník, který s důmyslnou vynalézavostí opatřoval si oběti, a získané peníze probíjel v hýření s bezstarostným: Vydělám brzo zas!

Mladý člověk z dobře postavené rodiny, zvyklý žíti jen bez práce, bez důvodu zavraždí nezaměstnaného dělníka, jdoucího do lesa, a pak šestnáctiletou dívku, sní v klidu jídlo, které si nesla jedna z obětí v aktovce, a postřelí se a nechá vedle sebe lístek: z nezaměstnanosti.

Stále se opakující případy: domluvená sebevražda milenců, dívka zastřelena, mladík jen postřelen, se stereotypním: „Ztratil jsem odvahu zastřelit i sebe“.

Mužové, kteří opouštějí své ženy a děti, i malé, oddávají se flirtu s jinou ženou, ze žárlivosti vraždí.

„Kasař“, který si organisuje celou společnost, i z velmi dobrých rodin, pořádá s ní loupežné výpravy; jsou odhodláni skolit každého, kdo přijde do cesty, před soudem zapírají vše, a když jsou usvědčeni a trest je nevyhnutelný, v žaláři se v noci oběsí.

Dívka, zvyklá jen fintivosti a požitku, nemanželské dítě hned po porodu s chladnokrevnou promyšleností utratí, a před soudem stojí bez nejmenší známky s výrazem: „Hloupí lidé, co je komu po tom!“

Děvče, chudobné, vyrostlé ve zpustlém prostředí, oddává se prostituci a na domluvy odpovídá: „Kradu? Každý se živí, jak může. Já se vás neptám, čím se živíte vy!“

Na majalesu 19tiletý student a 17tiletá studentka tančí a baví se, k večeru ze slavnosti odcjdou do lesa a spáchají sebevraždu. Známost měli již dvě léta.

Univ. prof. Dr. Walter Hoffmann z Lipska uvádí, podle Rohlederovy Grundzüge der Sexualpädagogik, že z abiturientek 75 procent již pohlavně obcovalo, a že podle Stelznerova zjištění z 58 normálně nadaných dívek po prvé obcovalo s hochem neb mužem: ve 12. roce jedna, ve 13. jedna, ve 14. šest, v 15. dvacet, v 16. osmnáct, v 17. osm, v 18. tři, ve 20. jedna.¹⁾

Sympatie a přechovavačství, jaké projevuje vůči kasařům a lupičům z povolání široké obecnostvo, zvláště když se lupiči podaří kolem sebe rozšířiti nimbus, že „chodí jen na boháče, ale na chudinu je dobrý“.

Jenom užít. Kde na to vezmu, zda poctivě nebo nepoctivě, jen když si mohu dopřát, a když se vyhnu namáhavé práci.

Slabé povahy, které pláčí a slibují, ale dopustí se jakékoli špatnosti, když mají vhodnou příležitost.

Zpuštělé povalečství a tuláctví, štítící se práce a nesmírně stěžující situaci skutečně nezaměstnaným a skutečným nuzákům.

Alkoholism, nedbající, že tím ubíjí zdraví, schopnosti ducha, majetek, existenci, život, rodinu.

Korupčnictví, které zneužívá i nejvznešenějších úřadů k nejchamtivějšímu obohacení svému a své rodiny.

Stranictví, při němž zájmům strany musí ustoupiti jakákoli spravedlnost ať vůči jednotlivcům nebo skupinám.

Prohanost, které při hájení zájmů osobních nebo převzatých nebo na zostuzení protivníka nebo jiné politické strany jakákoli lež je dobrá; a již vůbec ani necítí, když lže.

Protekciónářství a příživnictví, které nechá jiné pracovati na sebe, bezcitně odstrkuje ty, kdo mají na postup, na místo nebo na dodávku větší právo věčné, a spoléhá jen na protekci lidí bez svědomí, ale vlivných a majících v rukou moc.

„Švejkovské“ smýšlení, dělající si „psinu“ ze všeho, i z nejvyšších povinností, a znemožňující jakoukoli životní opravdovost.

Mizení citu pro rozdíl mezi mým a tvým; cynickým: „Co chtějí? Všecko je pro všechny!“

Amoralism v rukavičkách: myslící si, že má na to právo, aby i své nejpodvratnější názory vštěpoval svým mladistvým světcům, důvěřivě přijímajícím nauky od představeného; to jest, myslící si, že světci jsou mu dáni na milost a nemilost a že smí libovolně otravovati jejich duše.

Žebravost, která chce žíti ze žebroty (provozované osobně nebo písemně) i tehdy, když by si mohla na živobytí vydělati prací, které však zachutnal povalečský život a místo práce rozumuje nahlas a potichu o mizerném uspořádání společnosti, a která i děti již od mládí k žebrotě přidržuje, protože dětem útrpná srdce spíše a více dají než velkému.

Mravní nihilism, jaký se projevuje někdy při provádění reformy ve vlastnictví nemovitým, i když zákony, na základě jichž se tak děje, jsou sociální nutností a sociálním ziskem.

Do nekonečna by bylo možno prodlužovati tuto tragickou kasuistiku dekadence mravnosti. Je prostě nevyčerpatelná. Vytкну zde jen několik typických etických credo:

„Mně je všechno jedno. Jednám-li mravně či jednám-li nemravně? Směji se těm buržoastickým přežitkům!“

„Všecko je psina!“

„Mravní řád?! Nic není pravda, všecko je dovoleno!“

¹⁾ Uvádí M. Pfliegler, Pädagogische Situation, Wien 1932, 116-7.

„Že šlapu práva jiných? Že jim dělám křivdu, sahaje jim na majetek, na životy? - Ale co je mi po jiných? Co mám z jejich práv?“

„Užij! Co po všem!“

„Etika okamžiku platí! Bez jakékoli jiné myšlenky! S ignorováním všeho, co předcházelo, s ignorováním všeho, co přijde!“¹⁾

„Nemusíš býti hodný. Ale nebuď bláznem, nedej se chytit!“

„Využij konjunktury!“

„Můžeš chtít i špatné cíle; ale měj přece cit, musíš za nimi jít jen slušnou cestou!“

„Můžeš být zlodějem, nemravou. Ale svět nesmí vědět, že jsi zlodějem, nemravou!“

„Když chceš dosáhnouti toho a toho podružného cíle a cíl vyšší ti stojí v cestě, hurra, přes něj! Proč stojí v cestě?!“

„Svědomy? Chci a provedu! Kdybych měl dbát svědomí!“

Nebudu předváděti typů dalších. „Je mi úzko, když myslím na vzrůstající zmatenost mravního citu. Kdo se vědomě opovažuje špatně jednati, ten mě leká méně, než kdo již vůbec necítí rozdíl mezi dobrem a zlem.“²⁾

A tak my lidé v kulturních zemích „jsme se stali většími divochy, než divoši“³⁾ ti ve svém nitru cítí bezpodmínečnou suverénnost hlasu svědomí a pokládají za věc samozřejmou, že se jím musejí řídit.

PŘÍČINY OTŘESU MRAVNOSTI

Velikou vinu na úpadku mravnosti má dnešní *společenské prostředí*.

Již svým *hospodářským životem*. Neboť když je v rodinách bída, snadno sáhnou mužští na cizí majetek a ženské podlehnou pokušením k nemravnosti. Veliké zhouby působí zvláště nepříznivé poměry bytové. Když tolik rodin je vmačkáno do malých místností činžáku, není možná intimnost životu rodinného, dítě se záhy stává svědkem pohoršlivých výjevů v jiných rodinách, z neútulného domova cosi je vyháněno ven na ulici, a tak poněkud může člověk, zvláště mladý, přijíti na šikmou plochu. Nevlídný domov může dále otci zprotiviti pobyt v rodině tak, že hledá rozptýlení v hostinci a snadno tak může propadnouti alkoholismu se všemi jeho osudnými následky pro rodinu.

¹⁾ Sr. André Gide, cituje F. Marconcini, Culle vuote, Como 1935, 345.

²⁾ H. Bahr, Mensch, werde wesentlich, Graz 1934, 21.

³⁾ F. W. Förster, Ewiges Licht und menschliche Finsternis, Luzern 1935, 53.

Ještě nebezpečněji působí prostředí svou *stránkou sociální a kulturní*. „Pokud naše společnost v kinech, divadlech, produkty uměleckými a literárními, v tančírnách, v revuích a na místech kultury nahoty přímo organisuje ve velikém měřítku pokušení k rozkošnictví, požitkářství, probouzí potřeby přepychu a dráždí krev, dotud žene prostředí lidí abnormální soustavně k zločinu“¹⁾ a slabší povahy do imorality. Jak se smí zlo všude roztahovati na veřejnosti, ano i pod etiketou: „Ve službách vyšší kultury“! Kolik lidí ztroskotalo stykem se špatnými druhy v dílně, na ulici, ano i ve škole! Kolik velkoměstských dětí přivedly na špatné cesty přepychové výkladní skříně delikatesních obchodů, výklady nejnovější módy a jiného přepychového zboží! Jaký špatný příklad pro lidi mravně ohrožené vychází často z vrstev, které by jim měly býti vzorem k dobrému, z inteligence a od lidí bohatých!

Kamenem úrazu mohou býti dále *nauky*, kterými je člověk na různých místech ve svém prostředí odkájen.

Tak především, když stálým hlásáním relativismu je v mladém člověku soustavně vychovávána skepse nebo dokonce pesimism. Člověk prošlý životem má ve svých zkušenostech a ve svém zdravém rozumu („common-sense“ říkají Angličané) spolehlivého vůdce pro skutečnou životní praxi, i když v teorii je vyznavačem výstředního skepticismu, relativismu, snad i pesimismu. Ale mladí lidé jsou zvyklí bráti bankovky a akcie v jejich nominální hodnotě, berou relativism, skepticism a pesimism doopravdy i v životě, a když potom tyto teorie přenesou i na mravní život, není divu, že ani jeden hranečník mezi dobrem a zlem nestojí pevně, že jsou vyviklány všechny jednotlivé cihly a kameny životní budovy až do samých základů a že konečně snad tato vyviklaná budova vůbec se zhroutí: „Nic není pravda, všechno je dovoleno“. A když se ani nedospěje až k této poslední stanici, jaká může být mravnost u mladého člověka, který nad morálními problémy stojí pln muk: „Co chceš? Naprosto platné není nic. Všecko je relativní - dnes platí, zítra neplatí. Tak co chceš?“ Nebo skeptik: „Pevné a jisté není nic. Nevěř ničemu. Jen skepse má smysl.“ A s Nietzschem hořce vyznává: „Mám já ještě cíl? Přístav, kam spějí *mé* plachty? . . . Kde je *můj* domov? . . . Ó, věčné Všude, ó, věčné Nikde, ó, věčné Marně!“²⁾

K tomuto praktickému skepticismu nutně vede též způsob,

¹⁾ C. Boverter, Die soziale Verursachung der Psychopathien und ihre Disponierung zu Verbrechen in der Männerwelt, ve sborníku W. Bergmann, Religion und Seelenleben, Düsseldorf 1928, 246.

²⁾ F. Nietzsche, Also sprach Zarathustra, Leipzig 1917, 398.

jak se mnohdy - knihou, článkem, živým slovem - podává etika. Nepodávají se objektivní zásady mravnosti; podává se subjektivní stanovisko přednášejícího. Nepodává se kompaktní, zajištěná soustava vyzkoušených norem pro život; podává se rejstřík bloudění etiků a v čem pochybili - podáno zas s hlediska subjektivního. Jako bych chtěl vystavěti dům tím, že podrobně podám, jaké chyby ve stavitelství již stavitelé udělali!

Nemluvím o takovém poučování (pořád myslím na poučování jak knihou, tak článkem, tak živým slovem), kterým se vštěpuje čtenářům zřejmý mravní nihilism, pro mládež tím nebezpečnější, protože mladí lidé mají tak silný sklon ke kritice a dost často i k negaci. Když se jim hlásá jako zákon mravní: „Buď stále připraven přijímati štěstí“ (Schlick),¹⁾ když se jim hlásá materialism, neznající leč jen hmotu, pozemský život a po případě jen požitek.

Těžkou vinu na úpadku mravnosti má i *rodina*. „Veliký je počet rodin, které se staly pro své potomstvo zdrojem prokletí, kdežto měly býti místem požehnání. Náš národ je v nebezpečí, že pomalu, ale jistě propadne degeneraci. Naše rodiny jsou podemleté, ztrouchnivělé, ‚zčervivělé‘, jak se jednou vyjádřil Ibsen ve svých ‚Strašidlech‘. Na jedovaté bahnitě půdě nemůže se dobře dařiti ušlechtilé rostlině,“ pravil o svém národě v r. 1927 Němec z Říše.²⁾ A jiný Němec z Říše takto vyjadřuje svou zkušenost v káznici, kam bývala posílána děvčata oddávající se prostituci: „Na mou otázku: ‚Jak jsi přišla na tuto dráhu?‘ dostávalo se mi od takových děvčat mnohdy zatrpklé, mnohdy cynické odpovědi: ‚To začalo hned v mém dětství, hned v otcovském domě jsem mnoho viděla, slyšela i zažila. Tam jsem se zkazila. Pak již mne nic nedrželo. A co udělám teď?‘“³⁾

Vina rodiny nebývá vždycky tak drastická. Ale kolikrát se po pravdě musí říci, že v rodině byly položeny základy, proč později dítě mravně zchátralo! Velmi mnoho neštěstí zavinila na př. výchova změkčilá, stále se mazlící, vzdalující všecku námahu od dítěte, pěstící u děvčete ješitnost. Nebo v nejedné rodině je dítě vychováváno tak, že mu potom není nic svatým; rodiny nebývají při výchově dost opatrné a zapomínají, že často stačí jediná kousavá poznámka, a autorita osoby nebo

¹⁾ Prof. dr. Schlick, viz Reichspost ze 22. VII. 1936.

²⁾ C. Boverter, Die soziale Verursachung der Psychopathien etc., tamže 248.

³⁾ C. G. Peters, Die sozialen Ursachen für die Entstehung des Psychopathien im weiblichen Geschlechts- und Liebesleben unter besonderer Berücksichtigung der Prostitution, v Bergmann W., Religion und Seelenleben, 1928, 256.

normy je otřesena navždy; jediný obrázek v kalendáři, jediná scéna, jediná lokálka stačí, že dítě se duchovně octne jednou provždy na jiných cestách.

Opravdu: pro mnohé dítě největším neštěstím, jež ho v životě potkalo, bylo, že se narodilo v *takové* rodině!

*

Přiznávám tedy plně: prostředí zaviňuje v demoralisaci doby strašně mnoho.

Ale musíme se chrániti osudného bludu, který za všechnu znemravnělost činí odpovědným *jenom* prostředí. Velmi mnoho zaviňují i *jednotlivci sami*. A kdyby škola sociologická, svaluující vinu jen na vnější poměry, propůjčovala svému bludu sebeučnější formu a formule, prokazuje velmi špatnou službu nejen společnosti, nýbrž i těm nešťastným osobám samým, protože jednou z nejhorších škod, které mohou způsobiti člověku, jest, vsugerovati mu: „Ty nemůžeš za nic, to všechno zavinilo prostředí, ty jsi jen obětí!“ Naopak jedním z největších dobrodiní jest, když jsem vzkřísil k životu v člověku znova víru, že není jen pasivem, jež je determinováno vnějšími poměry, proti nimž je odpor zrovna tak beznadějný jako boj proti neodvratnému fatum; nýbrž že v *jeho* rukou je volba, že na něm samém závisí, zda řekne tomu tlaku zvenčí „ano“ nebo „ne“, že může sám svou aktivitou utvářeti poměry, zkrátka že za své jednání odpovídá také on sám, a to na prvním místě on sám. Jako generální štáb určuje pochody a činnost jednotlivým podřízeným vojenským útvarům, tak člověk je konečnou instancí, rozhodující o svém jednání. Je jako centrála elektrárenská, rozdávající energie do celého okolí.

Je veliký kus pravdy ve slovech Hermanna Bahra: „Válka lidí nepřetvoří, mír lidí nepřetvoří, nouze jich nepřetvoří, nic jich nepřetvoří, zvenčí jich nevyléčíš, a ať se děje s nimi cokoli, zůstávají stále tíž, dokud se nestane zázrak uvnitř, v nich samých. Jakmile se však stane vnitřní zázrak v nich samých, pak je to zase jedno, co se s nimi děje na venek.“ A jinde: „Každý z nás je jako moře, na němž vlny se valí a vzpínají nejrozmanitějšími směry: máme tisícové možnosti, jakým člověkem se kdo staneme. Kterou z těchto možností uskutečníme, to je ponecháno naší vlastní volbě. My si svůj osud tvoříme sami.“¹⁾

Po této stránce se chybuje tím, že se málo dbá, aby tento „generální štáb“ v člověku byl štábem *vyspělým*, aby tato „centrála elektrárenská“ *dobře* fungovala: aby se člověk vychovával

1) Herrmann Bahr, Mensch, werde wesentlich, Graz 1934, 21 a 24.

v dokonalého člověka, který v sobě vypěstil všechny dobré mravní síly; aby měl jasný a správný přehled po všech povinnostech a aby poznané povinnosti také s ochotou a radostí plnil. Musí takto probudit, aktivovat v sobě mravní energie, jež jako schopnosti dřímají v jeho duši. Musí se cvičiti i v ctnostech, které umožňují člověku samostatné vystupování v životě, aby se slabošsky a pasivně nepoddával vlivům, které naň působí ze společnosti.

Zvláště jedna věc bývá často velikým nebezpečím: moderní člověk zapomněl počítati s okolností, že jeho vůle je slabá, že se v něm chytne a se rozhoří snáze zlo než dobro; v této bezstarostné sebedůvěře nic se nepřemáhá, když lačná zvědavost jej táhne k četbě, která se mu velmi pravděpodobně může státi osudnou, když chodí do takových společností, na taková místa, do takových příležitostí, že by byl div, kdyby jeho vůle tam nebyla uspána a nepodlehla. Obyčejně taková zbabělá slabost, která si nedovede odepřiti zlou příležitost, si chlácholí protestující svědomí refrénem: „Čistému všechno čisté“ nebo „Však se zkazít nemusím“ a pod. Ale kdo zná démonii lidské slabosti, kdo otevřenýma očima stále kolem sebe vidí spousty, jež ve světě působí pohrávání si s příležitostí, ten chápe, proč největší Ethik velel svým věrným se modliti: „A neuveď nás v pokušení.“

*

K otřesení mravnosti přispěl podstatně též *odklon lidstva od náboženství*. Sám svobodomyšlný francouzský filosof Fouillée byl nucen uznati tuto spojitost: „Byla kdysi napsána tklivá slova, aby se ukázalo, jak náboženská dogmata mizejí; mohla by se dnes napsati slova ještě tklivější o otázce ještě daleko důležitější: totiž, jak mizí dogmata mravnosti.“¹⁾ A slavný Taine mluví k svým krajanům, přirovnávaje křesťanství k dvojici křidel, povznášející lidstvo k vyššímu mravnímu životu: „Vždy a všude od osmnáctiset let kdykoli tato křídla chabnou nebo jakmile jsou přeražena, veřejná a soukromá mravnost upadá. V Itálii za renaissance, v Anglii za restaurace, ve Francii za konvence a direktoria bylo viděti, jak se člověk znova stává pohanem jako v prvním století. Ale současně se stává i takovým, jakým byl člověk v dobách Augusta a Tiberia, to jest rozkošnickým a tvrdým. Zneužívá jiných a sebe samého. Rozmohlo se brutální a vypočítavé sobectví. Šířila se krutost nebo smyslnost.“²⁾

¹⁾ Fouillée, cituje J. Eberle, *Schönere Zukunft*, Regensburg 1916, 170.

²⁾ Taine, *Les Origines de la France contemporaine*, t. XI. p. 147 cituje E. Thamiry, *Fondements de la Morale*, Paris 1928, 67.

Vnitřní důvod spojitosti mezi náboženstvím a mravností je patrný. Mravnost stojí a padá s pojmy: poslední cíl, svědomí, povinnost, sankce. Tyto základní pilíře nabývají v náboženství metafysické pevnosti. Proto mohou tím pevněji držeti celou budovu mravnosti. Chrání člověka před zoufalstvím i v dobách krise, ukazujíce, že vysokou hodnotu má i utrpení; kdežto člověk bez víry si připadá ve chvílích nejvyššího utrpení jako bezmocná hříčka v ruce nesmyslných sil.

NÁSLEDKY

Při slavnostní schůzi Národního Shromáždění k prvnímu výročí samostatnosti řekl prezident Osvoboditel slova nejvyšší závažná: „Budiž zdůrazněno se vši rozhodností, že náš nový stát, že republika a demokracie potřebují vedle svého administrativního aparátu a armády také pevného mravního základu; bez mravních, bez charakterních jedinců, bez zdravých rodin, bez věrného přátelství, bez loyálnosti k různým společenským organizacím, jejichž jsme členy, bez solidnosti ve vši naší činnosti nemůže býti silné autority. Demokracie bez uznání mravní autority, autority zásad a povolanych osob, je nemožná.“¹⁾

Člověk, který má mravnost otřesenou, může býti trestem sobě samému. Kolik lidí zhynulo bídně přirozeným následkem vlastní nepoctivosti, podvodů, nečistoty, nestřídmosti! Kolik lidí bylo zavražděno ženou, kterou sami přivedli k hříchu! Kolik lidí pro své viny proti mravnímu řádu nosí si trest v sobě, a to často trest čím dál tím větší - jako rakovina stále zhoubněji uvnitř rozežírá orgán, až sklátí celé tělo, jako padá podřatý strom svou vlastní tíží! Mravní řád jest předpisem přírody a příroda se oklamati nedá! A to je jedním z největších trestů na světě, když je člověk strašným trestem sobě samému!

Ale když nemravnost se stala zjevem sociálním, jsou její následky pro člověka ještě nebezpečnější. Pak není si jist mezi ostatními ani jméním, ani ctí, ani životem, ani existencí. Výsledky houževnaté práce dlouhých let mohou býti do rána zničeny neb uloupeny. Pečlivá výchova dětí po desetiletí konaná s nejvyšší obezřetností a obětavostí může býti zchátralými lidmi v krátké době zmařena a dítě uvedeno na osudnou životní cestu. Pak si člověk připadá jako trosečník, který při katastrofě na moři se zachránil na prkně a dívá se na slabé prkno . . . a na vody . . . Budoucnost jednotlivců, rodin, ná-

¹⁾ T. G. Masaryk, Cesta demokracie, Praha 1933, I sv., 193.

roda je v nebezpečí. Kulturní statky, na jejichž vybudování pracovaly věky, mohou být při výbuchu, vyvolaném demoralisací, v několika hodinách zničeny. Toto vědomí nejistoty ochromuje síly: nač se namáhat, nač střídat, když toto vše je na podkladě tak vratkém? Hrůzy válek mezi státy jsou příšerné; ale hrůzy válek občanských jsou ještě strašnější. A Rusko, Mexiko, Španělsko podaly názorný příklad v svých občanských válkách, jak absolutně nejistými jsou všechny statky, jak v krátké době může být člověk ožebračen a připraven o jakékoli hodnoty, když radikálně byla otřesena mravnost.

Osudné je dále, jak nakažlivá je nemravnost, jak je k ní mnoho lidí hned shovívavo, jen když se může vykázt tím, co je velké části lidí pozemsky smýšlejících nejcennějším: úspěchem, mocí. Pak může být nemravný člověk podvodníkem formátu Staviského, ožebračujícím všechny vrstvy: má úspěch, má prostředky, proto kolem něho krouží tisíce hvězd a hvězdiček! Pak může být kasařem a vrahem několikanásobným: to by bylo, aby si nenalezl nadšené společníky a přechovavače! A ve stech mladých hlav vzniká touha: „Kdybych i já to tak dovedl!“ Tak demoralisace se šíří jako povodeň a oblévá a zaplavuje snadno i rodiny, které všechno nasazovaly, aby v sobě udržely dobrého ducha.

Nezastaví, nevyváží, nespraví těchto následků mravního úpadku vzrůstající vzdělanost? - Všecky vynálezy civilisace samy o sobě nečiní člověka ani horším ani lepším; záleží na něm, jak jich používá, a záleží na cíli, kterému slouží. Když se jich používá k cílům dobrým, jsou požehnáním; když je má v ruce člověk špatný k cílům zlým, jsou strašnou metlou lidstva. Za války se to jeví nejmarkantněji. Slavný Pestalozzi to kdysi řekl: „Nevypěstí-li se svědomí, pak všechno vědění stává se pouhou bludičkou, vedoucí k vnějšímu i vnitřnímu rozvratu lidstva“.¹⁾ A prof. Dr. C. Horáček psal v „Národních listech“ 13. IV. 1927: „Byli a jsou u nás i jinde idealističtí utopisté, kteří . . . hlásají, že lidstvo stoupající vzdělaností se stále zušlechťuje, že se stává lepším, mravně dokonalejším . . . Skutečnost nás bohužel poučuje o jiném. Kultura a vzdělání nečiní lidstvo pohříchu vždy mravnějším a šlechetnějším. Naopak, zdá se, že zločinnosti, která má původ v poklesu mravního citění, stále přibývá. Tak jsou zločiny dnes připravovány s větší chytrostí, jsou rafinovanější a lstivější, ale proto i tím nebezpečnější.“²⁾

¹⁾ Pestalozzi, viz F. Förster, *Ewiges Licht und menschliche Finsternis*, 103.

²⁾ Prof. dr. C. Horáček, viz *Lidové listy* 14. dubna 1927.

Musíme si zodpovědět napřed naprosto upřímně otázku: Chceme opravdu a poctivě bojovat proti tragickému mravnímu nihilismu, který je kolem nás a snad i v nás?

Či chceme jen mít o něm dojemné teoretické úvahy?

Kdo chce opravdu zachraňovat lidi z toho marasmu, ten musí býti odhodlán k bezohledným reformám. Zde nepomůže mastičkaření zvenčí; zde nutno jíti ke kořenům nemoci. Zde nepomůže jen stírat plíseň, aby jí nebylo vidět; zde je nutno odstraňovat příčiny.

Při práci se narazí na odpor i na místech, odkud se nečekal. Neboť jsou lidé, kteří nekale těží ze situace a budou klást tuhý odpor, přikročí-li se ke skutečným radikálním reformám. Strpí reformní práci, i takovou, při níž se nadělá mnoho hluku a mnoho schůzí; ale musí to býti reforma taková, aby konec konců pro ně zůstalo vše při starém.

Ale zachránit mravnost pro jednotlivce a pro celek, zarazit její podrývání a její rozvrat, zabezpečit ji pro budoucnost, to je dílo tak důležité, že se k němu musí přistoupiti bez ohledu na takové „poškozené“ a že musejí pro to dílo býti přineseny i velké oběti se strany jednotlivců i celku.

Když je armáda v kritické situaci, apeluje se na každého jednotlivého vojáka: „Na tobě závisí vítězství.“ Zrovna tak při obraně a znovubudování mravnosti nutno apelovati na každého: „Na tobě závisí vítězství!“ Toho ať je si vědom každý činitel: jednotlivci, rodina, škola, veřejné mínění, stát, církev. Kdyby jen jediný z těch činitelů zklamal, může tím býti zmařena třeba i obrovská práce všech ostatních. Na všechny bezvýjimečně se musí apelovati, aby se všechno prostředí utvářelo příznivě pro mravnost. Ne že by se daly očekávat konverse v masách; ale již i to bude mnoho, když se podaří získati jednotlivce a když se zastaví další pronikání demoralisace.

Osudným by byl stařecký defeatismus, který si sklesle opakuje: Nedá se nic dělat. Mějme víru v člověka. Dobře praví papež Pius XI. v „Quadragesimo anno“: „V úkrytu duše třeba i nejzkaženějšího člověka se tajívají - jako ohnivé uhlíky pod popelem - obdivuhodné duchovní síly.“¹⁾ Ty uhlíky třeba objevit a opatrně rozfoukávat. Mnohdy snaha skončí nezdařem. Ale kde bude veliká láska, trpělivost, obezřetnost a důmysl, tam často budou provedeny věci, které připomínají zázrak v životě sv. Marie Magdaleny. Nepoznals ještě publi-

¹⁾ Pius XI., Enc. Quadragesimo anno, čes. překlad, Olomouc 1935, č. 139.

kánů, na které kdysi s opovržením zírali farizeové - a kteří se vzpomatovali a stali vzácnými lidmi a vclikým požehnáním pro své prostředí? Vzpomínej - žes nepoznal?

Když se ten uhel v popelu objevil a rozsfoukal! -

*

Apel na rodiny. Musejí splniti své povinnosti k dětem; musejí jim dáti takovou výchovu, jaká stačí nikoli jen pro pohodlný, vyhřátý, ale k mravní zchoulostivělosti svádějící skleník domova, nýbrž jaké je potřebí pro ostré, studené, nemilosrdné životní větry. V rodinné výchově musejí býti pečlivě potírány zhoubné sklony dětské povahy a vychovávány potřebné ctnosti.

Především musí dítě ve své rodině vyrůstat v ovzduší dobrého příkladu. Nemá výchovné ceny, když dítě čas od času slyší jen moralisující formulku, ostatně stále desavouovanou skutečným praktickým životem; docela jinak na ně působí, když má stále před sebou dobrý příklad svých vychovatelů, takže jejich život jest knihou, v které činy a jednáním jsou vepsány mravní zásady, a z této knihy si dítě ty životní směrnice stále může vštěpovati v paměť. A stálé vedení rodičů přidržuje nenápadně dítě, aby se v něm tvořily správné návyky a aby mu mravní život takto přešel v krev.

Tak vytvoří v duši pevné pilíře, na nichž spočívá mravnost. A když později jsou tyto pilíře ještě důkladněji vypracovány a zpevněny, když si při mravním poučování dorůstající člověk zřetelně a přesně uvědomí mravní normy a snad je má i solidně teoreticky zdůvodněny, spočívá budova mravnosti na základech docela jiných, než když spočívá jen na dutých lepenkovitých sloupech příležitostných morálních formulek, ještě snad i provlhlých stálými dešti skepse.

V podobném duchu má působiti i *škola*.

Apel na jednotlivce. Každý má povinnost chrániti se všeho, co by jeho mravnosti mohlo býti na škodu. Musí se sám přičiňovati, aby si osvojil dobré vlastnosti, cvičiti, trénovati, utužovati svou vůli odpíráním si všeho, co je mravně nedovolené, snad i některých zbytečných věcí dovolených. Duchovní vzrůst v dobrém musí se díti bezpodmínečně především uvnitř, vlastními silami; nikdy nemohu učiniti někoho mravným, ne- uvedl-li jsem v činnost jeho vlastní vnitřní síly.

Zvláště jedné věci je při tom potřebí: aby člověk nikdy nesmlouval kompromisně a naivně se svým svědomím: „Však jen jednou!“ - „Jednou“ znamená často v životě dostati se na docela jiný směr. Jen jednou po tolika obdivuhodných vý-

konech se smělý letec zřítíl se strojem s výšin . . . a v troskách . . . již nikdy více . . . Jen jednou - a již tolik bojů prodělal! - zasáhla rotmistra koule do srdce a. . . Tak to naivní, kompromisní, slabošské „jen jednou“ v mravním životě bylo pro mnohé osudným provždy. I u mužů a jinochů: při defraudaci, při nestřídmosti, hazardní hře atd. Ale ovšem zvláště u dívek. „Ženy, dopustí-li se jednou zločinu, hromadí často bezúčelně nejrozmanitější zločiny.“ „Zvláště u ženského pohlaví jest veškerá mravní pevnost prohrěšením se proti šťastnému přikázání v každém ohledu téměř zničena. Lži, podvodnost, závist, nenávist, lenost, zpronevěra, mlsnost, ješitnost v šatech, nesvědomitost přicházejí samy od sebe a velmi brzy, a mnohá končí vraždou dítěte.“¹⁾

Apel na stát. Chápe-li stát svou úlohu vážně, nesmí býti lhostejným k vlivům šířícím demoralisaci, ano jest povinen energicky vystupovati proti nim. Úloha není lehká, protože takoví činitelé někdy sice nálcžívají k morální spodině národa; mnohdy však zaujímají velmi význačné postavení ve společnosti a dovedou se - buď sami nebo prostřednictvím spřízněných nebo existenčně na nich závislých duší - krutě mstíti, když se nějaký smělec v zájmu obecného blaha opovážil „čistiti“. Ale čím více by se takovým ničitelům veřejné mravnosti uhýbalo, tím více by si troufali, tím sveřepěji by ničili ty, které pokládají za překážku. Stát strážce obecného blaha - a jaképak by bylo obecné blaho, kdyby z něho vypadla mravnost? - jest povinen vystupovati proti ničitelům mravnosti s veškerou rozhodností. Je také velkým neštěstím pro národ, když za zřejmé a velké zločiny proti veřejné mravnosti jsou vyměřovány tresty nepoměrně malé proti škodám, které takoví lidé působí, a místo aby odstrašovaly, budí u postižených jen posměch a zvyšují odvahu řídit s tím větší chutí.

Při upevňování mravnosti jedna z nejdůležitějších úloh připadá i *náboženství*. Když podle řecké báje král Admetos stavěl město, pomáhal mu bůh světla Apollo tím, že hrál na struny; a kameny samy od sebe se stavěly na sebe a zeď rostla. Toť obraz vlivu náboženství na mravnost: skryté síly v duši se jím probouzejí a stavějí do služeb mravnosti; a co by člověk nikdy nebyl provedl svými přirozenými silami, to mu pomůže vykonati náboženství. Mnohý prostý výrok Kristův stává se v duši dynamem, které ji opět a opět, zrovna nevyčerpatelně, zásobuje téměř nadlidskými silami, kdežto výroky mudrců, jimiž se člověk honosil ve slunných dnech, projevují se ve

¹⁾ Wulffen E., *Psychologie des Verbrechers*, Groß-Lichterfelde-Ost, 1908, II., 354 a 277.

chvilích krisí jako prázdna slova. Pohled na Krista trpícího na kříži dává člověku to, co mu nemůže poskytnouti žádná nauka o gentlemanství a o slušném chování. Zpověď, misie a exercicie znova vzpřímily již nesčíslné duše zhroucené, od kterých se jiní odvraceli jako od vyvrhelů, kterých nelze zachrániti, a pozvedly je na takovou úroveň, že se stali mravní oporou celého okolí. Sváté svátosti přiváděly k rozvoji zárodky dobra v člověku, stupňovaly jeho síly a zvláště mu propůjčovaly vytrvalosti, na jakou by se sám nikdy nebyl zmohl.

Náboženství správně chápané a správně žité je zázračně účinným prostředkem mravnosti.

Blaze v dobách sucha a hladu jelenům, kteří objevili, že v ústraní lesa mezi stromy rozkládá se širému světu utajený palouk s bujnou zelenou pastvou a pramen s hojnou a svěží vodou!

V OTROCTVÍ PODRUŽNÝCH VĚCÍ

PODSTATNÉ REGULÁTOREM VE SVĚTĚ PODRUŽNOSTÍ

Jednou z nejsympatičtějších osobností mezi světci jest modernímu člověku sv. František z Assisi. Důvodem jest jeho naprostá povertà, jeho chudoba, odpoutanost od všech pozemských statků a hodnot. Pro něho neexistovalo bohatství, sláva, požitek, nádhera. Pro něj existoval jen Bůh a bližní. Všecko ostatní bylo vedlejší. V jeho životě a skutcích nebylo rozporů; všecko stálo ve službách posledního cíle. „Hlasatelem velikého Krále“ nazýval sv. František sebe sama; a každý jeho skutek, krok, slovo byly též „hlasatelem velikého Krále“. Důsledná jednota. Podružné důsledně ve službách podstatného.

Přirozený řád věcí žádá, aby podstatné stálo nad vedlejším a vedlejší aby se regulovalo podle požadavků podstatného, hlavního. Užitečná věc jest jídlo. Ale člověk nesmí jísti vše, co by mu chutnalo a nač by mu stačily peníze. Jinak by se přemíra jídla mohla státi jeho zhoubou. Zřetel na zdraví je regulátorem. Obdobně v hygieně duševní: Z dojmů a poznatků, které si můžeš získati, vybírej takové a tolik, které ti více napomáhají, aby ses stal dokonalým člověkem. - A čím podstatnější, čím důležitější je nějaká věc, čím výše stojí na stupnici hodnot (v „hierarchii hodnot“), tím více musejí ustoupiti věci podružné. „Vzácné nějaké a vynikající dílo stojí nesrovnatelně vysoko nad nesčíslnými činy jinými.“¹⁾

Spojení s podstatným, s celkem propůjčuje věcem hodnoty. I věcem takovým, které samy o sobě nemají téměř ceny. Vezmi pohozené kolečko od hodinek. Co s ním? Nač je? Bezcená věčička! Ale na svém místě v hodinovém stroji dělá služby výborné, ano, bez něho hodinky vůbec by snad nemohly splniti své funkce.

Tu potřebu, aby duše spěla za tím, co je podstatné, a požehnání odtud plynoucí dobře cítil Komenský, když psal: „Kdo kde dokonale dobré líbeznosti Boží se oddal, ten dobré a zlé, slasti a strasti, život a smrt stejně a nerozdílně pokládá jako za jednu samojedinou, pravou, od Boha, svého slitovníka danou cestu, aby šťastně z béd vynikl.“²⁾ Cítí se jako v ne-

¹⁾ Sv. Ignác z Loyoly, viz G. Henevesi, *Scintillae Ignatianae*, Ratisbonae 1919, 6.

²⁾ Komenský J. A. (přel. J. Šmaha), *Unum necessarium*, v Rychnově n. K., 1881, 34.

dobytném hradě, v němž „nevypravitedlná“ je bezpečnost, protože „všemohoucí . . . všudy rozlitá Boží moc jest hrad ten nedobytedlný, věže ta, bašta ta, skála ta, k níž kdož se uteče, zachován bude“.¹⁾ Je přesvědčen, „že na hradě Hospodinově bezpečné jest přebývání, a že se pobožný člověk s Davidem ničeho báti nemá, být i vojsko nepřátel i smrt se všechněmi bolestmi proti němu se šikovaly, by se i země podvracela a všecky brány pekla se zdvíhaly, on v stínu křídel Hospodinových doufati má“.²⁾ „Kdo tak ustavičně Pána Ježíše v srdci nosí, tomu se všecken svět s svou slávou a rozkošemi malý a špatný zdá, a zdá se sobě nad krále, knížata a pány světa bohatší býti, a jest v pravdě.“³⁾ „Viděl jsem, viděl, viděl a poznal, že Boha s nebeskými jeho poklady v sobě míti slavnějšího cosi jest, nežli aby k tomu všeho světa sláva, pracht, blesk, přirovnán býti; radostnějšího, nežli aby k tomu všecken svět co ujíti nebo přidati; většího a vyššího, nežli aby všecken svět to chopiti nebo obsáhnouti mohl.“⁴⁾

Proto A. Comte večer jak večer čítával některou kapitolu z „Následování Krista“ Tomáše Kempenského. Proto mnohé duše ráno jak ráno na půl hodiny, na hodinu si rozjímají věčné pravdy. Proto nejedna hlubší duše den jak den si přečte a rozvažuje aspoň několik veršiků evangelia.

Když se duše takto vhrouží v Boha - jako když strom svými silnými kořeny netkví jen plýtko pod povrchem, nýbrž proniká jimi hluboko a široko do země a mezi kameny - pak mohou přijíti i těžká pokušení, a nezvrátí ji; pak mohou přijíti i strašné rány, v ní cosi pláče, ale současně v ní cosi - a to cosi, co jest silnější a vyšší - důvěrně vkládá svou ruku ve všemohoucí ruku Boží, jako když Petr tonoucí ve vlnách se zachytil Krista.

A tak když se člověk podřídí vládě podstatného, mohou bez obtíží mravní principy ovládnouti všecko jeho jednání a do vši jeho činnosti vnést řád.⁵⁾

*

Vláda podstatného nad podružným je dvojnásob důležitá dnes, kdy člověk technikou úžasně vystupňoval účinnost svých schopností. Čím větší moc má člověk v rukou, čím výkonněj-

¹⁾ Komenský, Nedobytedlný hrad, Veškeré spisy, XV., Brno 1910, 80.

²⁾ Komenský, Nedobytedlný hrad, 90.

³⁾ Komenský, Přemýšlování o dokonalosti křesťanské, Veškeré spisy, XV., 62.

⁴⁾ Komenský, Labyrint světa a lusthauz srdce, Veškeré spisy, XV., 322.

⁵⁾ Srovn. k celému sv. Tomáš A., Summa theologiae I. II. 1, 1—4, II II. 49, 7c a j.

ším strojem pracuje, tím větší jest jeho odpovědnost, protože účinnost jeho zásahů je znásobena, a snad mnohokrát znásobena. Při obyčejné chůzi musím zachovávat jakousi opatrnost, abych neublížil ani sobě, ani jiným. Když však k překonávání vzdálenosti používám již nikoli svých nohou, nýbrž stroje, auta, pak se ode mne žádá opatrnost, ukázněnost, sebevláda daleko větší. Podobně je tomu při všech ostatních vynálezech, jimiž člověk zvyšuje svou vládu nad přírodou. Mně připadají všechny technické vynálezy - auto, letadlo, motocykl, lokomotiva, ostatní dopravní prostředky, radio, zesilovač hlasu, nástroje hudební, stroje v továrnách, linotypy, rotačky atd. - jako vzácné dary Boží, jimiž člověk má mnohonásobně stupňovati výkonnost svých sil. Ale používati těchto objevů techniky tak, aby byly pro nás a pro lidstvo jen požehnáním, dovede toliko duše ukázněná, vedená vyššími hledisky, směřující k podstatnému!

Bylo-li podstatné nezbytným regulátorem v dobách kultury nevyspělé, ano i primitivní, potřebuje vyspělá technická kultura při své úžasné komplikovanosti a účinnosti takového regulátora ještě kategoričtěji a v míře ještě vyšší!

Dobře vypěstěný smysl pro podstatné jest pro moderní kulturu právě tak vysokým ziskem, jako je dobře izolovaná citlivá magnetická střelka a zařízení pro bezdrátovou telegrafii ziskem pro loď na širším oceáně!

PODRUŽNOSTI UCHVÁTILY VLÁDU NAD PODSTATNÝM

Představ si člověka, který se chce u otevřeného okna vroucně modlit. Představ si dále, že někdo hned vedle jeho bytu spustí radio, že zesilovač přímo řve: je možno při tom řevu, vnikajícím do otevřených oken a do uší, soustředěně se modlit? Může se hluboce pohrýžiti do jakéhokoli hlubokého problému? A kdyby se měl člověk za podobného ohlušujícího řevu vždycky modliti, kdo ví, zda by se mu modlitba neznehutla vůbec.

Tak duše moderního člověka žije pod tyranstvím vnějšího světa. Vnějších a toliko na smysly působících věcí je tolik a jsou tak hlučné a tak vtíravé, že u mnohého člověka vnitřní soustředěnost je trvale z duše vytlačena. Ba snad z ní i vůbec vymizí smysl pro podstatné a cele ji ovládnou dojmy vnější a cele bude státi ve službách věcí podružných. Pak duše na základní otázku životní: „Quo vadis? Kam jdeš?“ má oportunistickou odpověď: „Kam chceš“; nebo resignované: „Kam

mě poměry nesou“; nebo náladovité: „Kam se mi právě zachtělo“. - Pak se člověk netáže pokorně: „Co je pravda, abych za ní šel?“, nýbrž lehkomylně: „Co je nové, co je nejnovější, abych za tím šel?“ - Pak se netáže: „Co je krásné?“, nýbrž: „Co je v módě?“ Pak nic neznamená otázka: „Co je dobro? Co žádá spravedlnost?“, pak platí jen chabý kompromis: „Jak to dělají jiní?“

Pak se ovšem život stává hubenou písčnatou půdou, která nikdy nemůže vydati bohatou úrodu.

Pak lidé nemají smyslu pro velké úkoly životní a ztrácejí se v třetách.

Pak se velké životní příležitosti a hodnoty proplýtvávají, jako když marnotratník lehkomylně promrhává po hostincích vysoké sumy, za které by se daly pořídit vzácné věci.

Pak lidé bezstarostně zahazují drahocennou pravou perlu a s chorobnou úzkostlivostí se shánějí po lesklých bezcenných skleněných napodobeninách.

Odpad od vyššího života.

V zajetí nicotností.

Rozvrat a chaos v hodnocení všech životních hodnot.

*

Ale ještě hůře. Když duše je stvořena pro podstatné, ba více: pro nekonečno, pak nemajíc toho, co jediné by ji mohlo vyplnit, vrhá se vášnivě do těchto nicot, aby uhasila svůj hlad; ale hlad zůstává, jako když do ohromné propasti hošík hodí kámen, aby ji ucpal, ale propast zeje dál svou ohromnou prázdnotou a takřka volá hladově po nových kamenech: „Házej! Házej rychleji! Ještě rychleji! Nevidíš, jak veliký mám hlad?“

Doba novinářských a rozhlasových efemerností.

Noviny a rozhlas se staly v kulturním životě činiteli prvního řádu. Nejenom pro politika, jehož práce bez novinářských informací je za dnešních poměrů prostě nemožná. Nejen pro obchodníka, kterému přinášejí neocenitelné informace o trhu. Nejen pro kulturního pracovníka, který z nich čerpá nesčítné podněty. Dnes i průměrnému občanu dělají noviny a rozhlas, dovede-li jich řádně používat, nezaplacené služby.

Ale noviny a rozhlas mohou se stát nebezpečným ničitelem vyšší kultury. Neboť zavalují ducha novými a novými zprávami ze všech oborů života a ze všech zemí. To svádí slabou povahu, že stále jako věčný tulák jen sleduje novinky a odvyká

si samostatně mysliti. Je jako člověk, který stále jen sváží cihly, a hromady cihel mu rostou, ale ke stavbě se nedostane, protože jej těší stále jen svážet a svážet . . . Je jako milovník knih, který pořád jen kupuje nové knihy a snáší je domů, a hromady knih na stole a po koutech světnice mu rostou, ale horlivý nakupovatel nemá ani kdy rozřezávat, ztrácí přehled, kterou knihu má, a nemá tušení, jaké poklady myšlenkové v jednotlivých jsou . . . Jemu stačí, když jen nové knihy snáší a snáší . . .

Tak člověk, který stále jen čte noviny a poslouchá rozhlas. To již není poustevník, který se zakopal do myšlenky a nepřestal o ní přemýšlet, až se s ní vypořádal do všech důsledků. „Svéráz jednotlivé osoby bývá potlačen, nebo lépe: rozmačkán pod masou látky.“¹⁾ Náruživý čtenář novin a posluchač radia se nedostane k přemýšlení, nemá prostě kdy myslit, poněvadž jeho informační zdroje mu přinášejí nové a nové zprávy, a on přece nesmí nic promeškat! Rozhlas a noviny provádějí neúnavně své věrné po celém světě; kde by jim mohl zbýti čas, aby se zamyslili nad podstatným a věčným! Ostatně přemýšlet o podstatném namáhá; daleko pohodlnější jest bez námahy jen číst, co píše noviny, a poslouchat, co přináší rozhlas. Zpytovat svědomí vlastní a soudit sebe sama není příjemná věc; není příjemnější zasedati s novinami na soud nad celým světem?

Následek: Člověk si odvyká obírat se podstatným. Hltá jen fakta. Přijímá jen hotové úsudky svých duchovních zásobovatelů. To mu stačí.

A tak přemíra zpráv, nezpracovávaná samostatnou činností, stává se pro duši strašnou barikádou, znemožňující jí víc a více přístup k podstatnému.

Pod kouzlem románů a kina.

Podobně jako nemírná a neregulovaná a neracionalisovaná četba novin a poslouchání rozhlasu působí i přílišná četba románů a návštěva kina. Mají být pomůckou pro vzestup ducha a jsou jí skutečně, a jen ubohý kulturní zaostalec mohl by podceňovati jejich vysokou funkci pro lidstvo, když se jich používá moudře. Oddají-li se jim však lidé náruživě, stávají se všemohoucím a velmi často demoralisujícím tyranem. - Horská bystrina s křišťálovou vodou: každíčký kamének na jejím dně je jasně viděti. Přišla bouře, kalné spousty vod s hor se valí korytem, voda stoupá, kde jsou kameny na dně? Vidíš je? Zrovna tak fantasie člověka, zvláště mladého, když fanaticky

¹⁾ W. Sombart, Deutscher Sozialismus, Berlin 1934, 28.

žije v románech a kinu: Vytvoří se nový romantický svět v duši, jeho kalné vody zaplaví nitro, pohled na podstatné se znemožní. Není o ně zájmu. Povídkáři, romanopisci, autoři filmu přetvářejí svět, zvláště mladý, ve smyslu idejí a hrdinů, které předvádějí.¹⁾

*Doba sportu, rekordu, módy,
cestování.*

Dobrá je sport. Zanedbávání těla se ukázalo namnoze i žebračením ducha, ač jemu vlastně chtěli posloužiti. Neboť sport znamená nejen všestranný rozvoj těla, jež i se svými schopnostmi je velkým darem Božím, nýbrž i rozvoj duševní, poněvadž zdravé, švižné tělo jest úspěšným služebníkem při duševní činnosti; a vychovatelé v nejednom ústavě potvrdí, že u nich mezi chovanci přestala řáditi zhoubná nečest mládí od té doby, co tam začali pěstovati rozumný sport.

I rekord, praktikovaný moudře, může býti dobrou pobídkou v činnosti.

Dobrá je v podstatě móda. Vždyť je to květ, který vyrůstá z celého snažení a nazírání doby, jako pěna se tvoří nad vodou potoka. A kdo rozumný by žádal, aby nynější doba vzala za vděk vkusem minulosti, vkusem, který byl výslednicí docela jiného duchovního světa?

Dobré je cestování: Bystré oko snadno pozná mezi mladými inteligenty, který z nich si obrousil jednostrannosti v názorech a rozhojnil hlediska i za hranicemi a který z nich nepřišel za domácí humna.

Alc katastrofou pro dobu jest, když duch odtržený od vyšších cílů životních v těchto věcech hledá svůj nejvyšší smysl; když sport, rekord, změna, móda, cestování se stávají tyrany, kterým se má slepě a bezpodmínečně podříditi i duch, život, zdraví, mravnost, rodina . . . i Bůh a jeho přikázání . . .

*Doba manifestací, jubileí
a odznaků.*

Manifestace mají svoji důležitost jako projev kypícího života v organisacích, jako projev jednoty, jako prostředek propagandy. Mají svůj význam i jubilea, když běží o oslavu ideje neb události nebo osobnosti, které pronikavě zasáhly do života. Má význam i odznak jakožto vyznání přesvědčení a věrnosti k programu.

¹⁾ Sr. na př. H. de Man, Zur Psychologie des Sozialismus, Jena 1927, 198-199.

Alc to, co prožíváme, jest hotová inflace manifestací, jubileí a odznaků. Manifestuje se i tehdy, když srdce jsou úplně studená a lhostejná. Slaví se jubilea trvání spolku i tehdy, když svou notorickou nečinností jest jen hanbou svých činovníků. Oslavují se životní jubilea i takových lidí, jejichž život pro ostatní požehnáním nebyl. Slaví se jubilea ne proto, že by srdce nutkalo k obdivu, nýbrž že móda tak velí. Nosí se odznaky, protože člověk chce každému cpáti do očí, čím jest, v jakém spolku jest - i tehdy, když to škodí vyšším zájmům, na př. ve službě, kde okázalé vystrkování stranictví a spolkové příslušnosti těžce otrásá důvěrou v objektivnost orgánů!

Moderní člověk má někdy až chorobnou touhu po publicitě. Nezáleží mu mnohdy na tom, aby v něm život byl intensivní, jako na tom, aby se intensivním na venek zdál. Nemá mnohdy touhu mít skutečnou vnitřní vysokou hodnotu; ale touží, aby lidé byli přesvědčeni, že má vysokou hodnotu. Život skrytý, který velká díla Boží milovala a milují a v němž velká díla Boží rostou, modernímu člověku, jenž ztratil smysl pro podstatné, naprosto nedostačuje. Chce publicitu. Chce osobní oslavy. Chce je i tehdy, když ví, že bengál kazí povahy, plní je nebezpečným velikášstvím, ukolébává je do blaživých snů, odvádějících od pokorné práce. A protože se o moderních „oslavencích“ všechno říká za života a opakuje se to při každém pětiletém jubileu, není o nich mnohdy co říci za pět, deset let po jejich smrti . . . a zapadnou . . .

Jubileá a manifestace bují jako kopřivy ve špatně pěstěné zahradě, kde jednak spotřebují mnoho z výživných látek pro sebe, jednak dusí užitečné ušlechtilé byliny, takže zakrsají a hynou. Kde neproduktivní manifestace a jubilea vyčerpávají energie a finanční prostředky, tam nemohou bujně rozkvétati velké ideje a velké podniky. Ty vyžadují intensivní skryté práce. Přemíra manifestací a jubilejí jest kulturní podvod: jako když obchodník má skvěle reklamně vybudovaný výklad, ale uvnitř sklad žalostně chudičký, poněvadž na více zboží není prostředků.

Doba hesel a reklamy.

Heslo může býti nesmírně účinným nástrojem ve službách dobra; alc zrovna tak i ve službách zla. Lid cítí v sobě instinktivně potřebu formulek, které vyjadřují stanovisko sebevědomě, bez stínu pochybnosti, vtipně a současně tak průhledně, že nevyžadují velikého přemýšlení, abychom se dopátrali smyslu, a snadno utkví v paměti. Když jsou neurčité, že každý si v nich může vyčísti smysl, který jest mu příjemný, tím lépe. Psycho-

logicky lze pochopiti účinnost hesel snadno: Lid zůstává netečný k složitým a obtížným argumentacím; ale hesla svou jasností a smělostí působí naň přímo sugestivně; jako by přicházela z jakéhosi tajemného světa, s takovou důvěřivostí je lid přijímá. Vždyť i moderní člověk má svou mythologii. Ve hnutí politickém, sociálním, kulturním, nacionálním: co je tam mythů, a jak účinných mythů, a s jakou prostotou přijímaných mythů! Věty, za nimiž stojí tato mythologie, zapadají tak hladce do duší, jako padá kámen dolů ke dnu mořskými vodami. A právě neurčitost, jaká je ve mnohých heslech, je jedním z psychologických důvodů jejich účinnosti: při neurčitosti hesla vkládá si do něho každý, co sám chce, a proto potom na všechny totéž heslo působí tak magicky.

Jsou celé školy, které prohlašují: Vychováváme své lidi standartami a hesly, těmito zkratkami myšlení. Jsou státníci, kteří děkují za svůj vliv na národ zvláště tomu, že dovedou raziti účinná hesla, která jsou bystrým vyjádřením skrytých touh v národě, a proto každý jako by v hesle slyšel hlas svého vlastního srdce. A mnohé obratné noviny vysvětlují svůj magický vliv na čtenářstvo tím, že dovedou raziti nová a nová hesla. Titulky a podtitulky jejich článků a zpráv jsou důkazem, kolik péče právě této stránce - ražení hesel - věnují. Naopak mnohý státník a mnohé noviny nikdy si neporozuměli se širokými vrstvami, protože zůstali příliš doktrinářskými, střízlivě věcnými a těžkopádně důkladnými, a podceňovali tento prostředek sociálního ovlivňování.

Podobně reklama. Musíš opět a opět světu hlasitě a velmi hlasitě říkati (re-clamare), jak dobré zboží máš. Nestačí, abys dobré zboží měl; svět musí o tom vědět, že je máš. Musíš si vydobýti toho, aby si tvoji spoluobčané tvého zboží všimli. Musíš jim jeho krásy předváděti co nejúčinněji. A musíš se na obecenstvo obracet opět a opět, aby konečně i nejnetečnější po něm sáhli.

Pokud hesla a reklama stojí ve službách dobra a pravdy, nelze proti nim nic namítati; ba naopak špatně slouží dobré věci, kdo jich používati nechce, snad s odůvodněním, že se jich zneužívá. Nemůžeme přece věc odmítnouti jen proto, že se jí také zneužívá! Co by nám pak zůstalo?

Ale je ovšem pravda, že se hesel v moderní době zneužívá tak, až je to pro život politický a hospodářský katastrofální. Je v povaze hesla, že svou sugestivností odvádí lidi od nestranného myšlení. „Ti, kdo razí hesla, nechtějí podněcovati k myšlení, nýbrž k činnosti. Přesně vzato, můžeme o hesle mluvit jako o prostředku, kterým se má předejiti myšlení. Vyrabitelé

hesel si chtějí získati stoupence, nikoli kritiky.“¹⁾ Lidé, omámení sugestivností hesla, stávají se kořistí demagoga, a celý národ jako slepý jde za takovým „tribunem lidu“ a necítí, jak přebíhá z krajnosti do krajnosti. Najdi i pro nejbídnější věc pěkné heslo - a již smí do salonu, do literatury, do školy, do zákonodárství. Nemusíš šířiti dobro; ale pro zlo, které šíříš, musíš se naučit razit účinná hesla. Obecenstvo ti bude tleskat. Hesla - uzda, za niž můžeš obecenstvo vésti hravě.

To je důsledek toho, že hesly se odučuje lid mysliti. Národ, v kterém je vláda hesel, vystavuje si vysvědčení chudoby.

Podobně, když se vládcem duší stane reklama. Pak se nekupuje to, co je dobré: nýbrž to, pro co se dělá dovednější a hlučnější reklama. Reklama je si dobře vědoma, že na prvé vystoupení se jí obecenstvo nevzdá. Proto vytrvale působit dále. Nepopřát klidu. Umluvit. Zlomit odpor tak sugestivně, aby postižení ani necítili, že podléhají.

Dovedeme si představit, k jakým osudným to vede důsledkům, když reklama pro zlou věc ochromí kritičnost a samostatnost úsudku obcenstva, že vítězně ovládne pole.

TĚŽKÝ TREST ZA ZVRÁCENÍ ŘÁDU

Nietzsche, který jako málokdo jiný dovedl vystihnouti krátkou větou situaci, pronesl slovo: „Boha jste zabili, ale dosud ještě vůbec nevíte, jaké moře jste vyčerpali, od jakého slunce jste odpoutali svou zemi! Ještě je (toto poznání) na cestě, ještě nedospělo k vašim uším.“²⁾

Toť osud lidí, když vymizel mezi nimi smysl pro podstatné. Pak se ztrácí měřítko pro hodnocení věcí a není možno rozoznati padělaných bankovek od pravých, bezcenných titěrností od věcí podstatných. Pak hodiny ukazují špatně a matou. Pak smysl pro správnou proporcii je rozvrácen. Pak nastává naprostá nejistota v základních otázkách životních, a odtud neklid, nevolnost, sklíčenost, drásavá nespokojenost, která by stále chtěla víc, než má, a kterou jako Ahasvera stále štve životem myšlenka: „Tam je tvé štěstí, kde nejsi.“ „U slaných vod oceánu jsme stáli, žíznivi věčně . . .“

Duševní situace letců, jimž uprostřed oceánu motor je náhle zničen: letadlo řítí se dolů, ale kam oko dohlédne, vody, vody . . . S Bohem!

Pak dochází k tragice, již jenom myslitelé, hluboce pozor-

¹⁾ F. E. Lumley, *Means of Social Control*, New York 1925, 182.

²⁾ Nietzsche, cituje F. W. Förster, *Ewiges Licht und menschliche Finsternis*, Freiburg, 1935, 18.

jící dobu, plně chápou: „Veškerá bída moderních civilizací má základ daleko více v bloudících ctnostech, než ve vědomých neřestech.“¹⁾ Pak myšlenky, o sobě dobré, snad i velmi dobré, ale odtržené od svého vztahu s ostatními normami, stávají se kletbou; „můj národ“, když se stává národ bohem neznajícím národa jiného, „soutěž“, když jest jí lhostejný osud všech ostatních, „specialisovaná věda“, když je slepá k ostatním potřebám životním. Pak dochází k diktatuře jednostranností a obecné blaho se hroutí.

Ale ztráta smyslu pro podstatné znamená dále i pád mravních příkazů. A když takto mravnost padá, pak politika, hospodářství, umění, tisk, všeccky obory životní stávají se barbarstvím.

Co může z takového chaosu v hodnocení vzniknouti jiného než všeobecná krise?

A když se i ozývá na všech stranách: „Plánovati! Přenesme systém ‚pětileté‘ z hospodářství na ostatní obory životní!“ - tak přece tvrdá odpověď ze všech oborů života - i hospodářství - zní se studenou objektivností, jako když předseda senátu ledovým hlasem předčítá odsouzení rozsudek smrti provazem: „Krise! Všeobecná krise.“

Za všech okolností nejistota je stísnující. Nejistota v dobách těžkých krisí je jako výkřik cestujících na moři, když se loď beznadějně topí a s hrůzou se zjišťuje, že záchranných člunů nelze upotřebiti, protože jsou úplně zchátralé.

*

Pohroma přikvačivší na lidstvo za těžkou vinu:

Odmítli podstatné a dali se v otroctví podružností.

„Nevíte ještě ani, co se stalo, jaké moře jste vyčerpali, od jakého slunce jste odpoutali svou zemi.“

¹⁾ Förster, tamže 9.

ODVAHA K ČISTOTĚ

VELKÝ ÚKOL ČISTOTY

Ve službách nejvyšších úkolů životních je pohlavní pud.

Vždyť má býti šířitelem života, a život je vstupní branou, podmínkou přístupu k náplni existence pozemské. Žítí znamená míti podíl ve vysokých dobrech pozemských, nejen hmotných, jako je zdraví, příroda, výživa, nýbrž i ve vzácných duchovních statcích kulturních, jako je láska rodinná, věda, umění, krása.

Avšak ještě více. Pozemský život je zase vstupní branou, předpokladem života věčného, jenž je zase náplní hodnot nadpřirozených, ještě tisíckrát vyšších a cennějších, než jsou hodnoty přirozené: účast v životě Božím, věčné spojení s absolutní Moudrostí, Krásou, Svatostí, Spravedlností, Věčností, Nevyzpytatelností, Blahem . . .

Správně regulovaný pohlavní pud stojí na počátku naší existence pozemské, která k plné vitalitě a k plnému štěstí se rozvíjí až v životě věčném!

Jaká nesmírně vysoká a tajemná funkce je tedy v plánu Božím vytčena pohlavnímu pudu! Vždyť stojí ve službách velké lásky Boží, která chce dopomoci lidem k takovým nekonečným statkům!

Hned zde poznamenávám: Není tedy pohlavní pud nejvyšším cílem člověka. Jest toliko prostředkem, stojícím ve službách vyšších hodnot. - - -

Když takto pohlavní pud stojí ve službách vyšších a nejvyšších cílů, je přirozeno, že může přispěti i k vnitřnímu zdokonalení člověka, a to velmi podstatně. Je pravda, je to pud tak bouřlivý a mocný, že zvládnout jej se zdá mnohým věcí nemožnou. Je to pud tak animální, že se mnozí domnívají, že může člověka jen snižovati. Když však jej ovládá čistota, a dále když člověk přijímá i povinnosti, které jsou s ním spojeny, může člověk i duchovně růsti. Pak mnohý otec a mnohá matka právem vyznává: „Že jsem se dostal na takovou vysokou mravní úroveň, k tomu mi dopomohlo mé otcovství a mateřství a věrné plnění povinností z něho vyplývajících“. Udržení pohlavního pudu v mezích vyžaduje tolik sebeovládání, tolik duševní ukázněnosti, že tam, kde se tento boj provádí poctivě a důsledně, nemůže to zůstat bez velkých zisků.

Americký myslitel H. Thoreau (velký obhájce svobody černochů v dobách, kdy tato myšlenka byla ve Spojených státech

ještě velmi nepopulární, protože nutnost otrokářství se zdála veliké většině ještě samozřejmou) vyznává: „Moc plodivá, která nás změkčuje a poskvřňuje, stává se naší silou a obživuje nás, když žijeme zdrženlivě. Čistota jest květem člověka; co jmenujeme geniálností, hrdinností a svatostí, to jsou jen různé plody, které z ní uzrávají. Člověk ihned směřuje k Bohu, jakmile kanál čistoty jest uvolněn.“ „Toliko vášeň nese s sebou rozklad osobnosti, kdežto čistota srdce činí osobnost bohatší a silnější. Čistota srdce povznáší celého člověka, jako stálé trénování, jako stálý, vítězný, ale nikoli snadný boj zoceluje vůli, zoceluje veškeren život tělesný i duševní. Teprve muž, který své pudy a vášně ovládá a nedívá se pořád na ženy jako na bytosti především pohlavní, teprve takový muž je celým mužem. Čistota - arci nikoli čistota polovičatá, šilhající, nepoctivá, nýbrž poctivá, bezpodmínečná, radostná a svobodná - není něčím negativním, nýbrž životní a osobnostní hodnotou pozitivní.“¹⁾

Takové duše nejednou na sobě zkusily, že je k tomu třeba hrdinství, aby zachovaly čistotu; že čistota a heroism je jedno a totéž. Takové duše však se dovedou soustřediti na velké úkoly. Postav je i do nepříznivého prostředí, a udrží se na vysoké úrovni. Jako se kusy ledu při krupobití odrážejí bezúspěšně od tvrdé krytiny na věži, tak se odrážejí různá pokušení od nich a nenadělají škod, naopak ještě více zocelují jejich duši. Čistota zbystřuje jim vnitřní zrak a umožňuje jim jasný pohled do dálek, pro vyšší hlediska: „Blahoslavení čistého srdce, neboť oni Boha viděti budou“ (Matouš 5, 8). Ani když jim svět kolikráte nerozumí, nemate jich to; jejich nitro je jim svědectvím, že jsou na dobré cestě. Jakým blahem je na př. plní myšlenka: „Založil jsem šťastnou rodinu!“ Nebo jiného: „Ztrávil jsem život tak, že jsem si zjednal všechny podmínky, abych mohl založiti šťastnou rodinu!“

A povahy slabší, zápasící o čistotu, vzhlížejí k těmto heroicky čistým duším jako k svému orientačnímu majáku!

Svět vždy potřeboval hrdinských duší, neotrávených jedovatým dechem chabosti v pohlavním životě!

*

Ve službách velké lásky jest pohlavní pud. Ale on sám není velká láska. Uplatňuje se někdy tak, že není při tom ani stopy lidské lásky, jen animální potřeba. Ano, pohlavní pud může napomáhati vzniku, zachování a vzrůstu lásky; nutno však

¹⁾ B. Wöhrmüller, Mannhaftes Christentum, München 1934, 184. Od tamtud vzat i citát Thoreauův.

obě tyto věci dobře rozlišovati; a běda době, kde zmatení duchů dostoupilo takového stupně, že se pohlavní pud a láska ztotožňují! - Demoralisace je pak nezadržitelná!

Toliko *jedním* z prostředků velké lásky je tento pud. Blaho lidstva vyžaduje nejen života lidí, nýbrž i mnoha jiných důležitých podmínek. K uskutečnění svých úkolů a k dosažení svých cílů potřebuje lidstvo statků a služeb nesmírně rozmanitých. Velkou lásku může tedy lidstvu prokázati člověk, který mu opatřuje kteroukoli z důležitých služeb, potřebných pro obecné blaho; a čím vyšší služby mu prokazuje, tím cennější jest jeho láska.

Proto i ten, kdo zachovává naprostou čistotu, kdo nevstoupil v manželství, může býti lidstvu nesmírně prospěšným, jen když svědomitě pracuje ve funkcích, které jsou nepostradatelné pro blaho celku.

A práce na těchto ostatních polích může také přispívati účinně k rozvoji plné osobnosti člověka. Neboť i taková práce, je-li konána ochotně, radostně a obětavě; je službou lásky, a veliké lásky, a ničím se duše nerozvíjí tak jako opravdovou velkodušnou láskou - zrovna tak jako ničím duše tak nezačrňuje, jako když žijí schouleny do svého sobectví.

KLETB A NEČISTOTY

Pohlavní pud byl vytržen ze svého podřízeného, služebného postavení, povýšen na samostatnou, ano u mnohých na výsostnou hodnotu životní - a stal se strašnou metlou moderního lidstva. Jest jako lev, který se vyrve svému živiteli, rozsápe jej, a rozsápává vše, co mu přijde do cesty. Jako ohně, který je nenahraditelným služebníkem na kuchyňském ohništi, v kamnech zimní světnice, pod kotlem parního stroje, ale který se stává strašným ničivým živlem, když nezkroceně zachvátil svými plameny celé město. Jako letadlo, které neocenitelné služby prokazuje cestujícím, ale které příšerně je ztýrá, drtí údy, ubíjí životy, když se vymkne řízení pilotovu.

Pohlavní pud se emancipoval z vyššího vedení a jako dravec řádí a ničí vše, co mu přijde do cesty.

Až do omrzení byl již až do nejodpornějších podrobností popisován hřbitov nečistoty. Kolikrát se takovým obšírným líčením způsobí více zla než dobra, fantasie se vzrušuje a zásobuje nebezpečnými látkami, půda se kypří pro pád. Mnohem zdravější než takové obšírné popisy jest mobilisovati síly, jimiž je možno překonati zlo.

Ale přece musíme projíti aspoň zběžně tím hřbitovem a po-

patřiti aspoň na okamžik na několik z hrobů, v nichž nečistota pohřbila lidské štěstí. Projítí tím hřbitovem musíme. Neboť všichni, kdo jsou odpovědní za přítomnost a budoucnost lidstva, mají povinnost živě si uvědomiti, o co se tříští v bídné střepy životní štěstí tolika příslušníků dnešní generace, zvláště dorůstající, a podle toho vytvořiti regenerační program a dáti orientaci všem, kdo jsou dobré vůle.

Mladý hoch. Opravňoval pro své schopnosti k velkým nadějím. Propadl životu nečistoty. Rozmach ducha zaražen. Nemá smyslu pro vyšší zájmy. Fantasic zaplavena škodlivým nánosem. Pustne. Zaražen ve vzrůstu. Zaklet v prostřednostech. Kolik *vyššího života* touto neřestí zabito!

Jiný klesal hlouběji. Stával se bezcharakterním, apatickým, smysl pro rozdíl mezi dobrem a zlem v duši mizel. V bezcharakternosti nechtěl se znáti k následkům svých vin. Prolhanost. Frivolnost, které není nic svatým. Bezcitnost, jež bez nejmenších výčitek dovede šlapat i nejsvětější práva jiných lidí. Až se konečně - zvláště u dívek - dospěje na úplné amorální stanovisko: „Teď již je mi všechno jedno! Ať praskne všechno! Můj život, život jiných - mně je všechno jedno! Kolika nemoc rozdám, se smíchem ji budu rozdávat, však mně život zkazili též!“

Následky tělesné. Nemoci tak bolestné, že právem ve středověké legendě právem se peklo chlubí: „Mám více mučedníků než Bůh sám!“ A jakých mučedníků!

Zmařené *životy*. Pozvolné umírání. Sebevraždy. Kolik muk, kolik rozervanosti se duše natrýznilo, než došlo k poslednímu aktu zoufalství - k sebevraždě!

Kolik velkého *idealismu* zabila nečistota! Mnohý člověk opravňoval k nadějím na rozlet orlí, víra, vědy, hospodářství mohly v něm míti proroka, objevitele, velikého vůdce - skončil předčasně smrtí nejbídnější! Žošklivil se sobě samému. - On, který mohl a měl býti prorokem.

Kolik nevýslovného utrpení prodělaly pro tento hřích mnohé *rodiny*! Manželství nešťastná, uzavřená z lehkomyšlné, hříšné známosti a hned od svých prvních týdnů obraz pekla. Manželství během doby rozvrácená. Kdo spočte v rodinách slzy proplakané pro hřích nečistoty!

Prostředí otrávené nečistotou ohrožuje vše, co je dosud zdravé. Děti dobře vychované stávají se obětí spolku, zábavy, vojenské služby, továrny, když měly neštěstí, že se v jejich skupině rozmohla nečistota. Ulice, zhoubné divadlo neb kino,

někdy i výstava obrazů se pak i pro odrostlé stává zdrojem zkázy. Pak v takovém prostředí se vytváří mravní nejistota a mravní nákaza, v níž všechny povahy s mravní silou jen průměrnou za kratičko propadají mravní bídě.

Dostavuje se doba, kdy i úřady tuto demoralisaci prakticky pokládají za něco neškodného, za věc toliko soukromou; a když konečně jsou poměry někde příliš křiklavé, zakročí sice na venek, ale tak, že postižení cítí: „To je jen tak, aby se zdálo, že se něco dělá; ale duchem výkonné orgány jsou s námi, a když mohou, kryjí nás!“ Pak si mohou zákony proti demoralisaci býti i dost ostré, - nezáleží jen na tom, jaké jsou zákony, nýbrž i na tom, v jakém *duchu* se vymáhá jejich plnění!

*

Vždycky sice se nečistota vyskytovala. Ale při tom se vždy cítilo, že takové jednání není člověka důstojné, a neřest se proto ostýchala a skrývala před světem. Až nové doby ztratily stud tak velice, že se svou nečistotou jdou okázale na veřejnost a sebevědomě se jí chlubí!

A tak jsme v dobách rozvrácené stydlivosti. I dívky ze slušné společnosti necítí v tom nic závadného, když si v baletě dovolují věci, které se zřejmě nedají sloučiti se stydlivým svědomím. Nudism se domnívá, že je mu dovoleno vše. Příkaz nedávati pohoršení pro něj vůbec neexistuje. Mladí lidé obého pohlaví se k sobě chovají mnohdy tak, jako by stud již vůbec neměl ve společnosti místa. Mnohé děvče vystojí v kanceláři, v obchodě, vůbec v zaměstnání od některého představeného hotová muka. Mnohé dítě má o věcech pohlavních vědomosti takové, že by byl div, kdyby mu to nebylo na záhubu. Ne-jeden člověk vede přímo dvojí život: ve svém povolání je korektním občanem, který bezvadně plní své povinnosti; mimo povolání výstřední mravní nevázanost, ničící jej samého a šířící zhoubu i u jiných.

Jedovaté plody, zrající - třeba v krásných formách a barvách - na jedovatém keři nečistoty!

Duchovní hroby na hřbitově nečistoty!

Jak je ten hřbitov veliký!

A jak je smutný - - -

NEBEZPEČÍ, JIMIŽ DOBA OBKLOPUJE ČISTOTU

Podivno: Moderní doba úzkostlivě jinak chrání zájmy celku: rozprodej jedů omezuje a upravuje přísnými zákony; právem pokládá za velmi trestné, když někdo položí kámen na

kolejnice před jízdou vlaku; jako velezrádce - a zas právem - stíhá přísně lidi, kteří sdělili vojenská a podobná tajemství nepříteli a tím ohrozili svou zemi; lidi postižené nakažlivou nemocí právem soustřeďuje v dobře izolovaných pavilonech pro nakažlivě nemocné při nemocnicích. Ale táž doba, jinak úzkostlivě citlivá pro veřejná nebezpečí, jest úplně necitelná a hluchá a slcpá k nebezpečím mravním, ohrožujícím netoliko jednotlivce, nýbrž veliké celky!

Touto shovívavostí společnosti ještě vzrůstá nebezpečí nečistoty, které nosí každý v sobě samém.

Příčiny k pokušení proti čistotě jsou předně v každém *člověku samém*. Je těžkým omylem namlouvati si, že člověk jest od přirozenosti dobrý a že sklony a vášně jsou v něm harmonicky uspořádány. Nikoli. V našem nitru jest rozvrat. „Video meliora proboque, deteriora sequor“, vím dobře, co bych měl dělat, rozum to schvaluje, ale vůle je slabá a jde za tím, co rozum uznává za zlo. A právě hnutí pudu pohlavního bývá mnohdy nejimpetuosnější a všechna vyšší hlediska brutálně si odhazuje s cesty. Bývá hnutí proti čistotě v duších v mravních zápasech vyzkoušených tak vehementní, že i někteří velcí světcové po dlouhých letech odříkavého života najednou pocítili v sobě pokušení proti čistotě tak strašná, že se vrhli do trní a válčili se v něm anebo že se ponořili do studené vody, aby bolestí těla trním do krve zraněného nebo mrazem vody utlumili v sobě hříšná hnutí. - Ne, nedělejme si naivních ilusí o přirozené mravní harmonii pudů!

Žádný věk není bezpečen před takovými pokušeními; ne-jeden stařec po sedmdesátém roce si stěžuje, že pronásledují jej někdy myšlenky a žádosti tak nepěkné, jaké ani v dobách mládí ho nemučily. Žádné místo, žádný stav není tak svatý, aby byl proti nim jist. Nezabezpečují před jeho pokušeními ani velké zásluhy a odříkání; ano, právě tehdy, kdy je člověk nejspokojenější se sebou samým pro vykonanou práci a sebe-vědomě se kochá ve svých zásluhách, může v duši náhle a nenadále jako ze země vyraziti pokušení k nečistotě, a než se člověk vzpomene, vítězně ovládnouti pole - a cedr na Libanonu, k jehož výši všichni vzhlíželi s obdivem, padl jako bleskem zasažen! - S hořkostí si stýskají mnozí lidé, že právě po nejnamáhavějších, nejjednotvárnějších a vysilujících pracích, které vyžadovaly největšího napětí a soustředění všech sil, přichází pokušení nejhroznější - jako by si organismus chtěl vymoci odměnu za to, že tak do nejvyšší míry vypjal své síly!

Naše tělo toť zdroj démonických pokušení. Proto Kristus důrazně napomíná, abychom vždy měli na paměti svou lidskou slabost: „Duch zajisté jest hotov, ale tělo slábo“ (Matouš 26, 41). Proto Kristus tak výstražně a tak důrazně volá: „Bděte tedy . . . Co však pravím vám, všechněm pravím: Bděte!“ (Mark 13, 37).

Zdrojem pokušení proti čistotě jest však i *prostředí*. Dobře pravil muž, který tolik miloval průmyslovou dělnickou mládež a tak s ní cítil, že takřka ve svém vlastním srdci prožíval její úzkosti a boje: „Ani poustevník na poušti nebyl tak pronásledován divou zvěří a hmyzem, jako dnešní mladý člověk je mučen pokušením, která se všude kolem něho tak svůdně a tak mocně vynořují.“ Jako když se v ohromné tovární dílně všechna kola najednou rozběhnou a s úžasnou rychlostí krouží a všechny transmise jsou v pohybu a všechna kladiva bijí, a není stroje, který by nebyl v horečné činnosti, tak v moderním prostředí se všechno v divém chvatu a shonu horečně spiká proti čistotě. Jen duše vyzbrojené velikou duševní obezřetností a odhodlaností dovedou státi proti vlivům vítězně.

Již to je zlé, že otázkám sexuálníím se věnuje takový *zájem*, jako by to byla věc *nejdůležitější*, ano snad věc *jedině důležitá*. Divadlo, kino, romány, populární písničky atd. jako by neměly jiného vděčného předmětu, stále se vracejí k erotice a vůbec k takovým námětům, ve kterých se slaběji nebo silněji projevuje i pohlavnost. Moderní pedagogika a psychologie musí snésti trpkou pravdu od vídeňského profesora psychiatrie: „Převládá náklonnost, sexuální stránku chápají jaksí jako samostatnou ‚část‘ člověka, skoro jako by obsahy takových zážitků vůbec nesplývaly s ostatní osobností v jednotný celek. Pozorovatel má dojem, jako by sexuální stránka byla osamostatněna jako nějaká síla nenáležející k osobnosti, stránka, která jen jaksí v člověku sídlí, ale jinak má takřka samostatnou existenci.“¹⁾

Když se však stránka sexuální pořád staví do popředí, dělá dojem, jako by běželo o kardinální a ústřední otázku životní; dále, poněvadž jde o otázku, na kterou tak prudce a tak mocně reaguje nitro mladých lidí, zvláště obrazivost, není divu, že na věci vztahující se k erotickému a pohlavnímu životu se tak mocně soustřeďuje vnitřní zájem. Pak ovšem vidí takový mladý člověk život a jeho jednotlivé vztahy - patře

¹⁾ R. Allers, *Das Werden der sittlichen Person*, Freiburg 1935, 246.

naň pod zorným úhlem takto falšovaným - docela nesprávně.

Sexuální stránka nevyčerpává života lidského ani v něm není hlavní věcí. Jest jen jediným z výseků - a ne nejdůležitějším!

Moderní život je dále *pln i jiných nebezpečí* pro mravní čistotu. Slavný pařížský sociolog profesor P. Bureau, v své knize „Nevázanost mravů“¹⁾ vědecky exaktně zkoumá ty zhoubné vlivy a bez obalu pronáší pravdu, i když se tím dotýká viníků sebe výše postavených. Když se ve středověku dobývalo hradu nebo opevněného města, snažili se bojovníci především hoditi dovnitř do hradeb hořící pochodně, aby vznítili požár. Když se jim to podařilo, snadno zničili dílo věků. Podobně moderní život na ulici, v továrně, v kinu, v divadle, v krásné literatuře, v novinách, mezi druhy ve spolku, na vojně, ve škole je pln pokušení proti čistotě, a stále se házejí hořící pochodně do duší. Ty smolnice vzněcují požár a působí spousty i v duších zkušených, které byly již ostrými životními větry ošlechány; jaké spousty tedy nutně způsobují teprve u nezkušené mládeže! Nedivte se mnohé takové duši, že je v ní vše vypáleno. Když takové hořící pochodně byly do ní házeny po měsíce, po léta!

Není třeba dopodrobna líčiti jednotlivé příčiny a jejich zhoubnou moc. Život jest pln dokladů. Uvádím jen několik jako ilustraci, jak i věci, které samy o sobě jsou dobré a dobře byly myšleny, mohou - když ostražitost zemdlí - státi se hrozným neštěstím těch, pro které - jak bylo původně zamýšleno - měly býti jen ziskem.

Pohromou pro mnohé dívky se stal tělocvik, *nesprávně* přestěný. Nejeden získala jím sice tělesnou obratnost, ale zaplatila ji statkem nejvyšším: ztrátou studu. Totéž platí o koupání, o trampství: ty věci mohou upevniti zdraví, ale když se při nich nedbá jemného citu a mravního řádu, vychovávají z mladých lidí cyniky, kteří mají smysl jen pro tělo, duše však a její hodnoty ztratily pro ně vůbec cenu. Podobně sexuální poučování. Nemluvím ani o takových „poučných“ filmech z pohlavního života, u kterých je hned patrné, že ve skutečnosti svými pikantnostmi promyšleně směřují k hovění nejnižším pudům; a nejsou-li snad na to zrovna vypočteny, že jejich autoři asi byli příliš naivní, když nevycítili, jakým účelům jejich dílo bude sloužiti. Nemluvím dále ani o takových přednáškách z pohlavní hygieny, kde líčení zabíhá do takových podrobností, že fantasie posluchačů a posluchaček,

¹⁾ P. Bureau, *L'Indiscipline des Mœurs. Étude de Science Sociale*, Paris 1923.

zvláště mladých, jest přímo zaplavena. A ty „informace“ snad po celá léta připraví duši o vnitřní klid . . . a budou svádět . . . Mluvím zde jen o pohlavním poučování, jaké se v některých státech dává zpravidla již i nedospělým dětem, a to bez opatrnosti, šablonovitě, kolektivně. Jeden z vedoucích pedagogů světových, prof. Dr. F. W. Förster, se o tom vyjadřuje: „Největší díl ‚nové výchovy‘ je vybudován na nedostatečné znalosti křehké a démonické lidské přirozenosti . . . Existuje sexuální pedagogika, která si namlouvá, že poučením zarazí moc smyslné přirozenosti, a nevidí, že smyslná zvědavost si z poučení odnáší třikrát více hořlavin, než moralisující řeč dovedla uhasiti.“¹⁾ Člověk, který chce stálým rozbořem pohlavního života upevňovati mravnost v lidech, zvláště mladých, je jako někdo, kdo, chtěje ukázati svou zvláštní starostlivost o krásu barev na křídlech nádherného motýla, stále ta křídla hladí . . . Sexuální život je pak snadno postižen touž tragikou, jako svědomí u zločince: velká část jich velmi dobře ví, co nemají dělat, ale chyba je ve vůli: nemají dost síly, aby podle poznatého mravního řádu jednali. Tak v životě pohlavním: je třeba i poučení; ale kořen zla velmi často není tak v rozumu, jako ve vůli; a přece stále se jen osvěcuje rozum, kdežto vůle se ponechává své malomocnosti.

Pokládám za úplně správné stanovisko psychologa profesora Dr. Allerse: „Ať se nám nerozumí nesprávně, v tom smyslu, jako bychom chtěli, aby t. zv. pohlavní *poučení* vůbec bylo vyloučeno. Právě naopak: stojíme úplně na stanovisku, že znalost o pohlavních věcech je nutná a že se dítěti musí tyto poznatky poskytnouti dříve ještě, než by se mu jich dostalo s nepovolené strany a nevhodným způsobem. *Poučení jest věcí rodičů, a nikoli školy*; nejsou-li rodiče k tomu způsobilí nebo nepoužívají-li důvěry dítěte, pak ovšem musejí poučení poskytnouti osoby jiné. Vždy však se má takové poučení dítí ve formě individuálního rozhovoru, nikoli vyučováním celé třídy. Společné vyučování může nanejvýš přípravně působiti opatrným výkladem v příbuzných otázkách z biologie. Sexuální poučování se může a musí dávat po stupních; okamžik, kdy je ho zapotřebí, se ukáže - pořád za předpokladu nezbytného důvěřivého poměru - vhodnými otázkami dítěte. Jako na dětské otázky vůbec, tak i na otázky takové se musí dáti odpověď.“²⁾

Ještě podotýkám, že veliké spousty mravní bývají působeny

¹⁾ F. W. Förster, *Ewiges Licht und menschliche Finsternis*, München 1935, 42.

²⁾ R. Allers, *Das Werden der sittlichen Person*, Freiburg 1935, 252.

zhoubnými teoriemi o životě a o různých zařízeních, jako jsou na př. uvolněné názory o manželství, jeho účelu, jeho podmínkách a vlastnostech, teoriemi životními vybudovanými na principech: „právo vyžít se!“, „právo na štěstí!“, „nedotknutelná práva mládí“ atd.

*

Velmi se škodí mladým svobodným lidem, když se mezi nimi šíří názor, že mladému člověku není prostě možno zachovati čistotu: že by si tak ubíjel zdraví, ničil nervy a p. Vynikající francouzský lékař Dr. René Biot ve sborníku přednášek lyonské lékařské společnosti z r. 1936 řekl: „Prohlašuji, protože to vím jako lékař z pramenů, o jejichž upřímnosti jsem zcela přesvědčen: veliký počet odrostlých jinochů a dívek zachovává čistotu úplnou a uvědomělou. Je jich nyní více, než bývalo dříve. Jednou z příčin tohoto pokroku je rozkvět sdružení mládeže: studijních kroužků, scoutismu atd., v nichž se upevňuje náboženský duch.“ A týž lékař - ve skupině lyonských lékařů - už jen jako na přezitek historický vzpomíná, že „kdysi lékaři hromadili proti čistotě plno strašlivých obžalob a lidí, zachovávajících čistotu, děsili všemi možnými nemocemi“¹⁾ - Slavný Paul Bureau, profesor pařížské university ve své vzácné knize²⁾ sebral na šesti stránkách celou žeň výroků ze spisů vynikajících lékařů, vydávajících svědectví, že čistota není nebezpečná ani zdraví, ani duchu mladého člověka. Uvedu aspoň jediného, a to hned prvního v řadě, profesora Österlena z university v Tübingen: „Pohlavní pud není slepý a tak všemohoucí, že by nebylo možno jej ovládnouti a zcela podrobiti vládě mravní síly a rozumu. Mladý jinoch a mladá dívka ať se učí žít zdrženlivě, až přijde jejich čas. Ať vědí, že za tuto svou oběť budou odměněni kvetoucím zdravím a stále svěží horlivostí. - Opakujme opět a opět, že zdrženlivost a čistota jsou v dokonalé shodě se zákony fyziologickými a mravními a že hověti pohlavní žádostivosti není odůvodněno ani fyziologií, ani psychologií, ani mravoukou, ani náboženstvím.“

¹⁾ Dr. R. Biot. Problèmes sexuels de l'adolescence, ve sborníku Médecine et Adolescence, par R. Biot, J. Charrat, G. Cotte etc., Lyon 1936, 241.

²⁾ P. Bureau, L'Indiscipline des Moeurs, Paris 1922, 296-302.

CO PODNIKATI NA OCHRANU ČISTOTY

Především nutno probouzeti svatý optimism, velkou odvahou: i dnes je možno lidem žítí čistě, a je velmi mnoho lidí, kteří čistě žijí. Obraz dnešní skutečnosti je proto tak ponurý, poněvadž nemravnost je příliš nápadná, takže se při povrchním rozhledu zdá, jako by sama ovládala všecko. Ale bohudík i dnes velmi mnoho lidí žije ušlechtilé, a to netoliko v klášteřích, nýbrž i v rodinách, úřadech, dílnách! Je pravda, tyto duše musily si svou vysokou mravní úroveň perně zasloužiti, když kolem nich bylo často tolik bahna. Ale zato staly se v těch vnitřních bojích uvědomělejšími a otužilejšími, naučily se vybírat si účinné prostředky, které opravdu jsou duši silou.

*

Je dále třeba apelovati na jednotlivce:

Je potřebí upevňovati v duších vědomí, že mravní řád je něco tak vznešeného a nedotknutelného, že musí býti zachován, a když to jinak nejde, i za cenu nejvyšších obětí. Jsou okamžiky, kdy tato věrnost k mravnímu řádu nemůže býti zachována jinak než heroismem. Ale ani tuto skutečnost nesmíme tajiti duším, jako před vojínem nikdo netají, že svou věrnost k státu musí zpečetiti i svou krví. Zhýčkané bačkorářství, jemuž je pohodlí nejvyšší normou životní, jest jako kalužina, v jejíž stojaté zahnívající vodě hyne všecek život. Ovzduší mravní věrnosti a mravního heroismu - toť osvěžující silný vzduch vysoko na horách, křísící choré, zmalátnělé nervy! Pryč od bahnitých kalužin s jejich nezdravými výpary - vzhůru na výšiny čistého mravního heroismu!

Tím snažší bude duši tento odklon od sexuálníosti, čím jasněji si bude vědoma, že pohlavní hodnoty nejsou nejvyššími, že jsou také hodnoty jiné, četné, mnohem vyšší. Když lidský duch vidí před sebou veliké, krásné cíle, za nimi jde a na ně se soustřeďuje, tím se snáze odpoutává od věcí nižších. Naopak čím méně duši člověka vyplňuje idealism, čím více vším svým snažením je přikována jen ke hmotě, tím obtížnější bude ji odvésti od myšlenek sexuálních.

Již od mládí je nutné lásku k čistotě pěstiti důmyslně a s jemným taktem. Zvláště je důležité velikou péči věnovati výchově studu.¹⁾ Jako precisní hodinky, podle nichž se má řídit odpovědná služba, jen proto mohou tak spolehlivě

¹⁾ Viz J. de la Vaissière, *La pudeur instinctive*, Juvisy 1934.

udávati čas, poněvadž je v nich stroj zhotovený z dobrého materiálu a výtečně vypracovaný, právě tak stud je člověku dán jako výtečný orientační prostředek pro život. Zle je, když ve stroji precisních hodinek, podle kterých se má přesnost veškerého provozu řídit, nastane porucha. Mnohem hroznější je, když člověk má jíti do života se zničeným studem. A ať si jsou zařízení, otupující stydlivost, olepena reklamami sebehonosivějšími - vše, co zeslabuje stud, je hroznou křivdou na člověku, poněvadž jej olupuje o orientační orgán, Bohem člověku daný jako vzácná výzbroj pro životní cestu. Ať již jde o příliš volnou, cynicky neopatrně praktikovanou koedukaci, ať již jde o takové druhy sportu, při kterých trpí mravní jemnocit, ať již jde o různé výstřelky módy: vše, co otupuje stud, i kdyby to okamžitě vedlo k úspěchům, je zapláceno nekonečně draze! Blaze lidem, kteří krácejí životem pod ochranou zdravého studu, vzdáleného jak úzkoprsé pruderie, tak frivolní laxnosti.

Také jiné ctnosti, kterým si člověk hned v dětství navykl, mohou býti dobrou pomůckou při úsilí o zachování čistoty: střídmost v jídle a pití - neboť kde je Bacchus, tam se snadno dostane i Venuše -; sebezapírání, jímž vůle nabývá cviku, aby se dovedla snadno odvrátiti od věcí zbytečných nebo dokonce zhoubných; opatrnost a vystříhání se příležitosti k zlému - protože při dobrovolném prodlévání ve zlé příležitosti (lhostejno, zda je to kniha, obraz, socha, jednotlivý člověk, společnost, nemravná píseň) nejlepší předsevzetí snadno okamžitě shoří tak, jako shoří okamžitě křídla mouchy, neopatrně a zvědavě letící plamenem hořící svíčky. A konečně i vědomí velké odpovědnosti za sebe a za jiné. Kdo na př. je si vždy vědom, že jest *odpověden* před Bohem a před svým svědomím za každou sklepnici, která mu nese pokrm, za každou prodavačku, která jej v obchodě obsluhuje, vůbec za každé děvče, s nímž se v životě setká, že je *porinen* ke každé ženě se chovati s takovou úctou, s jakou se chová k osobě své matky, - kdo v sobě vypěstí takové velké vědomí odpovědnosti, ten bude mít cestu životem velmi usnadněnou.

*

Mládež má jedno velké svaté právo:

aby jí nikdo nedělal překážek na cestě k spořádanému životu a k Bohu.

Jako má právo, aby jí nikdo neohrožoval života a zdraví, a stát jí toto právo zaručuje a chrání, zrovna tak má toto

právo, aby její mravnost nebyla ohrožována zhoubnými vlivy. Vždyť mravnost je jedním z nejdrahocennějších a nejnutnějších statků lidských. Když tedy pornografie v knihách, v novinách, výstavách, výkladních skříních, na jevišti, když prostituce v hostinci a na ulici, když zhoubný příklad demoralisace začne pracovati, je právo mládeže na čistý vzduch rušeno, takže státu i organisované svépomoci nastává povinnost vystoupiti.

Trpěti nemravné vlivy ve veřejném životě jest těžkou vinou a hroznou křivdou, páchanou na dorůstající generaci, a ti, kdo vzali na sebe péči o obecné blaho, musejí s veškerou bezohledností býti voláni k odpovědnosti, když kompromisně a shovívavě nebo zbaběle přihlížejí, jak demoralisace pracuje. Nežije národ jen z hmotných podmínek, nýbrž i ze statků duchovních, a z nich jedním, a to jedním z nejvyšších, je mravnost.

*

Ještě poznámka:

Jen duše, které to samy na sobě zkusily, dovedou vyložiti, kolik a jak mocné pomoci v těch těžkých a mnohdy nadlidských bojích se jim dostalo prostředky nadpřirozenými, modlitbou, sv. svátostmi a jinými. Kolik na př. lidí, kteří propadli přímo neřestnému zvyku a sjížděli čím dál tím prudčeji dolů ke dnu závrtné propasti a zoufale si opakovali: „jsem ztracená existence! prokletá slabost! mně pomoci není!“ - kolik jich bylo zachyceno sv. zpovědí, a byli zachráněni, a zas vráceni životu, požehnanému pro ně i pro jiné! Neboť když malomocný zoufale patří na své malomocenství, a nevýslovně sklesle si opakuje: „nevyhoiditelně! nevyhoiditelně!“ je zde ještě Ten, jenž může říci: „Chci, buď čist!“ (Marek 1, 41) a jenž svým všemohoucím slovem vrací zdraví, protože to, co u lidí jest již nemožno, není nemožným Jemu.

RODINA UPROSTŘED POŽÁRŮ

NENAHRADITELNÁ CENA RODINY

Jsou v životě lidstva úkoly tak veliké, že toliko nekonečná Boží moudrost dovedla vymyslet vhodná zařízení pro jejich provedení. Aby se na př. uskutečnil ten veliký zázrak, že z nepatrného zárodku se vyvine lidské tělo s tolika nejrozmanitějšími ústroji, z nichž každý má své podivuhodné zvláštnosti, aby vnější vlivy nezasahovaly rušivě do toho citlivého vývoje, zařídil to Bůh tak, že po celé měsíce tyto počátky lidského těla žijí a vyvíjejí se v lůně mateřském, a až jsou schopny žít samostatně ve vnějším světě, teprve potom se člověk narodí.

Velká díla Boží se připravují v *samotě* a odloučenosti. Vykoupení lidstva se připravuje desítky let v nepatrném domku nazaretském. Mnozí velcí světci, kteří podivuhodně zasáhli do dějin světa, byli v samotě po léta Bohem připravováni na své poslání. V samotě exercicií padají do duší netušené myšlenky jakoby přivanuté tajemným větrem Ducha sv., a v srdcích uzrávají podivuhodná předsevzetí. V samotě v básnické duši nejednou zajiskřila neobyčejná myšlenka a v duši skladatelů hudebních, malířů, sochařů přicházejí osvětlení - jako když hejno vlaštovek najednou neočekávaně přeruší svůj let k jihu, spustí se dolů a uscdá na telegrafní drát -; a v takové chvíli prosívají umělci o naprostý klid, aby mohli zachytit ty myšlenky teď slétnuvší do duše. Chtějí jimi živiti národ, a když jich nazachytnou nyní, snad již nikdy do duše nepřiletí!

V samotě ústraní se probouzejí myšlenky, které bývají největším požehnáním pro lidstvo, bývají tvořeny a propracovávány veliké plány na obrodu života po všech jeho stránkách. A existuje-li otupující, zahnívající samota duší líných, jest i tvořivá samota proroků, badatelů, vynálezců, umělců, duší, které vystoupily na mlčenlivou horu k Bohu, aby sestoupily nesouce příkazy a milosti Boží a rozdávající je všem lidem nížiny. - - -

*

Jedním z největších děl pozemských jest dobře vychovati člověka.

Jest rozvoj těla i ducha u člověka jako u květu růže v zahradě: Napřed jsou všechny lístky svinuty jen v malý, tvrdý, nevzhledný pupen; pak pupen roste a rozvíjí se ve množství

lístků, z nichž každý má svou vlastní formu a polohu a barvu a vůni, a z někdejšího jednoduchého pupene jest již celá nádherná soustava lístků samostatně rozvinutých. Podobně výchova člověka jest rozvojem všech potencialit v něm. Vychovávati znamená předně podporovati všestranný vzrůst těla; znamená však také všem skrytým vlohám, jež Bůh vložil v nitro dítěte, pomáhati k rozvoji, aby vyrostla a projevila všecku hebkost a vůni i barvu pokud možno každá schopnost, aby ani jeden lístek nezůstal v duši zakrnělý, nerozvinutý. Každý člověk obdržel od Boha jiné schopnosti, nesčíslné, a každou schopnost v jiném odstínu a v jiném stupni; není-li ani jediná lidská tvář právě taková jako druhá, jsou ve vnitřních vlohách lidí rozdíly ještě větší. A o to jde, aby se rozvinulo co nejdokonaleji a nejúplněji toto přirozené „já“; aby program, jež Bůh s každým člověkem má, byl uskutečněn co nejvšestranněji. Neboť každý člověk má v plánu Božím vytečnu svou zvláštní úlohu a je pro ni vybaven speciálními schopnostmi. Proto i když mohu v seriích vyráběti auta, lustry, i když mohu konečně ve velkém po továrensku pro široký odbyt zhotovovati obleky - nemohu v seriích vychovávat děti. Ostatně bývá neštěstím, když i mladí dospívající lidé bývají vychováni po továrensku v seriích.

Jako tedy luno mateřské je pro lidský zárodek výtečným prostředím pro prvé měsíce životní, tak podle velkého plánu Božího dítě po několik let po svém narození má žíti v ústraní v rodině, kde by bylo postaráno o jeho individuální potřeby, kde by bylo dost možnosti, aby jeho individuální potřeby, schopnosti a vadné sklony mohly býti vyzkoumány, kde by se kladným vlohám dostalo pečlivého vedení a kde vadné sklony povahy byly zavčas zpozorovány a léčeny. Dítě potřebuje dále někoho, kdo by měl zájem o jeho drobné starosti - které dětem připadají tak důležitými! -, kdo by se mu věnoval, komu by mohlo otevřítí a tak bezděčně nechalo nahlednouti do své duše a postřehnouti, co tam Bůh vložil.

Ale ještě něco: Výchovná práce u dítěte trvá po tolik let (a mnohdy ještě i když má syn neb dcera již třicet a čtyřicet let, může je slovo otcovo neb matčino zázračně vzpamatovat!), bývá spojena s takovými oběťmi, s takovými rušivými vlivy zvenčí, často i s tolikým zklamáním a nezdarem, že je k tomu třeba nesmírné vytrvalosti a lásky, má-li dílo býti provedeno až do konce. A zde je zase to podivuhodné zařazení Boží: jako po porodu plní matce prs mlékem, aby mohla přiměřenou stravou živiti své dítě, zrovna tak v duši rodičů, kteří v sobě neutlačili přirozeného citu, vkládá nevýslovnou

lásku, aby dovedli u dítěte provést své výchovné dílo, a mají-li děti více (takže jejich úkoly a obtíže jsou znásobeny skoro tolikrát, kolik dětí mají), dává jim těch vnitřních duchovních sil tolik, aby stačily plně pro všechny děti. A i když si na konec k svému úžasu uvědomí, že vychovávati neznamena jen vštípit dítěti do hlavy některé věty, aby je dovedlo z paměti opakovati, nýbrž něco nekonečně těžšího: vytvořiti *smýšlení* dítěte, oživující a regulující všechno jeho cítění a jednání, vypěstiti v něm mravní ctnosti, které by jako neviditelný hodinový stroj udržovaly samočinně jeho mravní život v bezvadném chodu: i tuto nadlidskou úlohu rodiče provádějí, jak jen na to lidské síly stačí.

Je tedy rodina k výchově dítěte uzpůsobena Bohem tak, jako žádná jiná instituce na světě. A může chaloupka, v níž se toto svaté dílo výchovy koná, býti tak chudá, jako rodná dřevěná chaloupka Františka Palackého (byli jste již v těch nízkých dvou světničkách staré dřevěné školy v Hodslavicích?), může býti otec tak zavalený starostmi o chléb pro rodinu, jako byl otec Palackého, a matka tak prostičká jako byla jeho, - jak velké dílo mohou svou výchovou vytvořiti, když jemně spolupůsobí s těmi otcovskými a mateřskými city, jimiž je při jejich výchovné práci tajemně vede Bůh!

*

Rodina jest požehnáním pro *manžely*. I dospělý člověk cítí, že potřebuje někoho, o koho by se mohl opřít, komu by se mohl svěřit, s kým by se poradil, na koho by mohl spolehnout. A potřebuje druhá, k němuž by mohl ve všech těch potřebách míti důvěru naprostou, bezmeznou, provždy. I když je již dospělý, cítí, že mu ještě mnoho schází, že má ještě mnoho doplňovat, že by měl ještě duchovně růst v člověka dokonalejšího, a že potřebuje někoho, kdo by mu v tom vzrůstu pomáhal. Přijdou také doby útrap a zklamání, potřebuje někoho, kdo by mu pomáhal nésti kříž, aby nedoléhal na bedra aspoň tak těžce. A zvláště když Bůh dal děti, bývá duše často v rozpacích a úzkostech, jak si počínati v té a oné situaci, a proto až bolestně se rozhlíží kolem sebe, kdo by cítil palčivost problémů tak horoucně, jak je cítí on, a kdo by o dobré vyřešení měl stejný živoucí, opravdový, až vášnivý zájem jako on.

Není třeba, aby manželé byli velikáni učeností nebo bohatstvím neb geniálností. Jsou umělecké obrazy velkého formátu; ale jsou i obrázky docela nepatrných rozměrů, a přece umělecké ceny nesmírné! Může býti velikým i manželství dvou

prostých lidí v postavení málo významném, jen když jsou to ušlechtilé duše a upřímně si chtějí býti tím, čím si býti mají.

V duši nezkaženou vložil Bůh touhu šířiti dobro. Když Bůh dává dítky manželům, nalezla tato touha předmět, na kterém se může uplatniti, a rodiče jsou s to, aby se dětem rozdávali v míře, pro niž máme jen jediné slovo: nesmírně! Ano, čím více se takto rozdávají, tím větší vnitřní uspokojení cítí, tím více jest jejich duše vychovávána pro lásku, takže jim jí pak zbývá ještě dost, aby i mimo svou rodinu šířili dobro. Jak byla jejich duše vzácně přetvořena, vnitřně přepřacována, jak zbohatla tím stálým životem radostné oběti!

Jen vševědoucí Bůh zná nekonečný počet dobrodiní duchovních i hmotných, která si navzájem poskytují manželé v dobrých manželstvích.

*

I národ potřebuje řádných rodin, neboť národ nemůže býti lepší než jednotlivci, z nichž se skládá.

Skvělý sochař může míti nejkrásnější myšlenku a dáti si největší práci s propracováním, - když použije pro ni mizerného kamene, ze kterého již za několik let začnou zvětráváním na vzduchu vypadávati zrnka, bude socha zanedlouho spíše na hanbu než na ozdobu. Není možno, aby sad byl nádherný, když stromy, z nichž se skládá, jsou zchátralé, olámané a zanedbané. Není možno, aby chléb byl dobrý, když obilí, jehož bylo použito na mouku, bylo bledně porostlé.

Podobně národ je takový, jací jsou lidé, vychovávání rodinou. Jen tehdy stojí národ vysoko, když rodiny vychovávají povahy charakterní, obětavé, pravdomluvné, snaživé, účelivé, houževnaté, - povahy, jejichž nepřemožitelné duchovní síly jsou zakotveny v světech nadzemských.

Proto národ, v kterém instituce rodiny je rozvrácena - vyhořelé město, v němž žalostně se za dešťů a za zimy bydlí pozůstalým obyvatelům.

Proto také, jako si prozřavý národ horlivě buduje a velkoryse vybavuje své konservatoře, university, vysoké školství odborné pro vojenství, pro obchod, zemědělství, umění atd., aby obecná úroveň kulturní byla co nejvíc zabezpečená a co nejvyšší, - právě tak velkoryse musí stát podporovati všechno, co přispívá k rozvoji instituce rodiny, tohoto providenciálního zařízení pro nejzákladnější a nejživelnější potřeby národa. Uvědomělý národ ví, že školy, podniky tělocvičné, rekreační, výchovné atd. jsou sice dobrým doplněním rodiny a dovedou platně posloužiti na tom neb onom částečném úseku výchovy

že by však byly jen ubohou, jednostrannou náhražkou, kdyby měly převzít funkci rodiny vůbec.

Kdo chce mít silný, kvetoucí národ, musí pečovat, aby v něm byl intenzivní, kvetoucí rodinný život!

*

Vím, že tyto mé věty se budou zdát příliš smělymi tomu, kdo na chvíli přestane číst a zamyslí se nad skutečnou situací rodiny na všech stranách u nás: jak upadá, v jaké je nevážnosti, jak je podceňována. A přece nemohu odvolat ani písmene. Vím ostatně, že na témž stanovisku jest i mnoho těch, kdo pozorují život okem čistě přirozeným.

Budovatel československého školství po převratě prof. Dr. *Dršina*: „V rodině jsou kořeny a podmínky všennárodní kultury. Rodina je přirozený základ společnosti... Rodina je vlastně prvé místo výchovy, která často stává se směrodatnou pro celý život. Život rodinný je pravou školou mravnosti, lidskosti a lásky k bližnímu. Jen toho národa život má budoucnost krásnou, kde je zdravý rodinný život vyvinut. Životem rodinným je celý mravní život člověka podmíněn.“¹⁾

Profesor Dr. B. *Němec*: „Rodina má pro každého... veliký význam praktický. Předně s hlediska výchovy dětí. Všecky pokusy zstatnití úplně výchovu dětí, nahradit rodinnou výchovu nějakými státními ústavy, selhaly. Potřeba rodinné výchovy je základním, přirozeným pudem, jež nelze z lidské bytosti vyloučiti... Rodina je také východiskem lidské spolupráce, altruismu a sociálního cítění... Rozvrat rodinného života znamenal by počátek rozvratu státu... Středem rodinného života jsou rodiče a trvalým udržovatelem jeho jsou matky... Dodnes jest předním ochráncem rodinného života žena-matka. Žena je nejvěrnějším přítelem mužovým, nejlepším jeho spolupracovníkem, je nejobětavější bytostí pro děti, které nikdo nemiluje tak nezištně, jako právě jejich matka. Připravuje se nový občanský zákoník. Nepřinesl by národu dobro, kdyby uvolňoval manželství, kdyby rozvazoval pouta rodinná a kdyby nezhodnocoval význam ženy pro rodinu. Ochrana manželství, rodinného života a matek nesmějí chybět v sociálním programu žádné politické strany, která chce dobro národa.“²⁾

Statistik Dr. F. *Burgdörfer*: „Běží o to, aby rodina jakožto nositelka, zachovatelka a udržovatelka síly národa a zdraví národa všemi prostředky byla podporována a upevňována mravně a hmotně. Rodina jakožto biologická a sociální buňka národa musí více než dosud býti postavena do středu vši státní politiky.“³⁾

Národohospodář prof. Dr. F. *Marconcini*: „Zdraví, síla a vitalita státu budou tím větší, čím větší bude zdraví, síla a vitalita rodin, z nichž se skládá“.⁴⁾

¹⁾ F. Dršina, *Ideály výchovy*. Sebrané spisy, III. sv., 40.

²⁾ B. Němec, ve „*Venkově*“ 25. XII. 1935.

³⁾ F. Burgdörfer, *Volk ohne Jugend*, Berlin 1935, 490.

⁴⁾ F. Marconcini, *Culle vuote*, Como 1935, 165.

STOUPAJÍCÍ ROZVRAT RODINNÝ

Není potřebí dokazovati, že ve mnohých rodinách je hluboký rozvrat. Stačí pozorovati poněkud život kolem sebe, stačí dále prohlédnouti si v novinách rubriku „denní zprávy“ nebo „ze soudní síně“, a tam se najde denně dokladů dosti, a to takových, že se člověk odvrátí mnohdy s největším zármutkem.

Pro naše účely stačí, když uvedu několik rysů tohoto rozvratu, a to jak vzhledem k poměru manželů mezi sebou, tak se zřetelem na poměr rodičů k dětem a dětí k rodičům. - Podotýkám však již napřed: Je velikým omylem, pokládá-li se za manželský rozvrat jen to, když se manželé skutečně rozejdou. Stává se, že lidé zvenčí mají dojem, že v manželství je vše v pořádku, o nějakém rozvratu nemají tušení, a přece rodina je uvnitř rozvrácena, cesty manželů se již nenávratně rozešly! Takový skrývaný, před očima vnějšího světa utajený rozvrat se vyskytuje dosti často i v takových krajích, kde k formálnímu rozchodu dochází jen zcela ojediněle.

Mezi manžely nastává odcizení, když si každý z nich nebo aspoň jeden z nich hledá své individuální štěstí a nestará se o druhého. Snad se mu zdá život s druhým příliš všedním, jednotvárným, nudným, protivným, obtížným. Snad myslí na nějaké štěstí mimo dům. Snad došlo v manželství ke zklamání, zvláště bylo-li uskutečněno částečně i ze spekulace. Snad se jeden z manželů dopouští na druhém křivdy nelidským jednáním. Nebo jeden z manželů zjistil na druhém takové vlastnosti, že ztratil veškerou vážnost k němu.

Situace se stala částečně i proto tak zlou, že stálým líčením a mnohdy přímým vychvalováním manželské nevěry, cizoložství, manželských „trojúhelníků“ atd. v novinářských zprávách, v románech, v divadle, v kině bylo svědomí tak otupeno, že jiní v těchto věcech nevidí nic zlého, a postižený sám dříve se na to díval jako na nevinnou, samozřejmou věc. Když však se na něm samém páchá taková křivda, pociťuje plně brutálnost tohoto bezpráví, a tak se vytváří strašný rozvrat v soužití.

*

Rozvrat v poměru rodičů k dítěti. Především smutný fakt „vraždění nenarozených“. Co těch vražd je! Dr. Janů, primář všcobecné veřejné nemocnice na Král. Vinohradech, odhadoval r. 1929 jejich počet v RČS „daleko nad 100.000“.¹⁾

¹⁾ Dr. Janů, v publikaci Sociálního ústavu RČS „O otázce populační a reformě trestního práva“, v Praze 1929, 32.

- Všechní příběh ze života: Matka se zlomeným zdravím, vláčící se žitím jako neduživý stín: již pětkrát, když otěhotněla, donutil ji hrubý muž, aby „si pomohla“; pomohla si - takto! - Dále jsou rodiče, kteří nepečují o to, aby dobře připravili děti pro těžké úkoly životní: vychovávají je na př. změkčile; nebo nevychovávají je vůbec; nebo se nestarají, aby byly vyučeny pro nějaké životní povolání; nebo nestrádají - ač by to poměry dovoľovaly - pro ně, aby jim jednou ulehčili existenci. Těžké viny se dopouštějí dále rodiče, když jsou nečetní k nadpřirozeným potřebám svého dítěte.

Dr. Machotka při zkoumání života sociálně potřebných rodin v Praze přišel k závažnému faktu: Ve vyšetřovaných rodinách „otcové zanedbávají rodinu poměrně 19krát více než matky, opouštějí rodinu 10-7krát více, nežijí s rodinou 15-8krát častěji, žijí odloučeně od rodiny 24krát častěji“.

Tuto skutečnost vysvětluje Dr. Machotka takto: „Vrstvy nižší než vrstva měšťanská mají... méně pevnou morálku rodinnou, a to tím volnější, čím nižší vrstva. Není to jako u vrstev vyšších, porušením rodinné morálky (oslabením rodinných funkcí, zvýšením styků a množstvím volného času), nýbrž tím, že malá diferencovanost potřeb rodiny a rovněž malá diferencovanost jejich funkcí nevybudovaly nikdy tak pevnou rodinnou morálku s tak početnými a pevně dodržovanými funkcemi. Muž necítí tolik povinností k své ženě a také ne k svým dětem jako v rodině buržoasní. Ani jeho sociální okolí nevykonává na něho stejně silný tlak, jako vykonává na otce rodiny měšťanské (posice otce z měšťanských vrstev společnosti je podmíněna také jeho poměrem k vlastní rodině). Teprve zvyšováním životní úrovně přijímají nižší vrstvy také diferencovanější život vrstev měšťanských a s ním větší počet starostí o větší počet potřeb, t. j. silnější rodinnou morálku, jako má měšťanská rodina.

Proto také kvalifikovaní otcové (N. B. otcové z vyšetřovaných sociálně potřebných rodin, kteří patří mezi dělníky kvalifikované) vykazují méně případů porušení rodinných pout než otcové nekvalifikovaní. Poměr kvalifikovaných otců k vlastním rodinám je do značné míry regulován společností, a to jednak nátlakem společnosti z vnějšku, jednak vyšší životní úrovní a diferencovanějšími potřebami a funkcemi. U nekvalifikovaných tento tlak vnější i vnitřní je značně slabší, proto otcové rodin lehčeji uvolňují pouta k své vlastní rodině (k ženě i k dětem). Při tom nekvalifikovaní se svou nižší životní úrovní jsou méně disciplinovaní a více podléhají bezprostředním pohnutkám, ať již pudovým či jiným. Pudové pohnutky ženou je k alkoholismu a nevěře, které nejčastěji porušují pouta k vlastní rodině. Jiných pohnutek, které by je připoutávaly k vlastní rodině, je málo. Pouto bezprostřední a živé solidarity poutá je často málo k ženě a dětem, spíše ke kamarádům v práci či v pití, jejichž životní obzor a pojmání života je jim bližší než duševní život ženy a zvláště dětí¹⁾.

Rozvrat v poměru dětí k rodičům. Když dítě má jen pohrdání pro přikázání přirozeného - a ovšem též Božího - zákona: „Cti otce svého i matku svou“; když vidí v rodině jen zásobárnu, která mu má stále opatřovati všechny potřeby,

¹⁾ O. Machotka, Sociálně potřebné rodiny v hlavním městě Praze. Praha 1936, 62-64.

ale samo je k potřebám rodiny hluché a nevidomé. Kolikrát takové sobecké dítě, zvyklé mysliti jen na sebe a chápající své „já“ jako jediné hledisko, k němuž se má přihlížeti, zranilo tvrdě již své rodiče! I když ne snad tvrdými ranami pěstí. Ale i píchání špendlíkem bolí, a nepřetržité píchání špendlíkem může učiniti trvale nervosním!

*

Že v rodinném životě došlo ke krizi, a že „tu neběží jen o poruchu lokální, nýbrž o poruchu rozprostřenou na rozsáhlé územní oblasti, ne-li dokonce na všechny kulturní národy“, ¹⁾ to se uznává na nejrozličnějších stranách. Ale rodinný život patří mezi zjevy, jejichž vnitřní stav lze velmi těžko zachytiti číslicemi. Proto je velmi těžko statisticky dokázati, že rozvrat rodinného života stoupá nebo klesá. Avšak při jedné věci přece je možno i číselně to aspoň poněkud sledovati. Myslím rozluky. O nich napsal A. Comte: „Nebezpečná dovolenost rozluky nebyla by zdokonalením této instituce (manželské); naopak vedla by k hrozivému mravnímu úpadku, ponechávajíc příliš volnou dráhu nejprudčeji dorážející žádostivosti.“ ²⁾

Nuže, rozluka v RČS stále stoupá.

Počet rozluk v RČS.³⁾

Roku	Počet absolutní	Na 100.000 obyvatel připadalo rozluk
1919	2.154	15·9
1920	4.055	29·8
1921	5.477	40·1
1922	6.187	44·8
1923	5.342	38·3
1924	5.198	36·9
1925	5.136	36·2
1926	5.033	35·1
1927	5.228	36·3
1928	5.416	37·3
1929	5.379	36·8
1930	5.697	38·8
1931	5.945	40·2
1932	5.902	39·7
1933	6.074	40·5
1934	6.938	46·1

¹⁾ Sr. I. A. Bláha, Dnešní krise rodinného života, v Brně 1933, 10.

²⁾ A. Comte, Cours de Philosophie positive, Paris, V., 54, 309, cituje Marconcini, Culle vuote. 297 v pozn.

³⁾ Statist. příručka RČS, 1932, 36 a Zprávy stát. úř. statist. 1935, 563.

V jednotlivých zemích připadalo rozluk na 100.000 obyvatel v r. 1934: na Čechy 59·3, na zemi Moravskoslezskou 47·7, na Slovensko 23·5, na Podkarpatskou Rus 11·2.

Za celou dobu trvání RČS až do r. 1934 bylo rozloučeno 85.151 manželství.

Z manželství v r. 1934 rozloučených bylo bezdětných 50% (3.446), s jedním dítětem 32·7% (2.272), se dvěma 11·6% (810), se třemi 3·9% (267), se čtyřmi a více 1·8% (123).

Dětí postižených rozlukou bylo v tom roce celkem 5.270, z toho až do 14 let 4.076.

Z rozloučených mužů bylo v povolání: samostatných a nájemců 28·7% (1.994), úředníků 14·1% (976), zřízenců 12·6% (874), dělníků a nádeníků 44·6% (23.094).

PŘÍČINY ÚPADKU RODINY

Jsou dvě veliké skupiny příčin úpadku rodinného života: ve vnějším prostředí a v duších.

Vnější činitele čím dále tím více zabírají funkce, které dříve plnila rodina. Dříve byla rodina velmi důležitým činitelem nejen jako jednotka spotřební, nýbrž i jako jednotka výrobní. Velmi mnoho prací, které se dříve konávaly v domácnostech, se vykonává zvláštními živnostmi a rodiny je kupují již hotové. Ale zde se ten proces nezastavil; cítíme, jak nás stále ovívá ten vítr, jak nové a nové úkoly přecházejí z rodiny na stát a vůbec na činitele mimo rodinu. Větev po větvi se usekává se stromu rodiny. Škola převzala velmi velikou část jejích někdejších funkcí. V některých státech si vyhrazuje stát monopol vedení i mládeže odrůstající. Z veřejných čítáren a knihoven čerpá mnohý člověk prostředky vzdělání, které si dříve rodiny opatrovaly soukromou péčí. V letních táborech se různé korporace starají o zdraví dítěte. Spolky zaměstnávají po několik večerů týdně své členstvo. Mnohému povrchnímu pozorovateli se zdá, že rodina se již vůbec stává zbytečnou: když dříve potkalo člověka neštěstí, pohlížel k své rodině jako k záchraně; dnes tak pohlíží k státu, k jeho pojištění nemocenskému, úrazovému nebo k pojištění v nezaměstnanosti. Dříve se člověk v nemoci léčil v rodině; dnes čím dál, tím více lidí hledá ošetření v ústavech vybudovaných veřejnými korporacemi. -

Mnohá z těchto změn je velikým ziskem pro lidstvo. Ale některé jsou těžkou pohromou, jejíž následky vyzrají až po letech.

Ani jinak není hospodářské prostředí prospěšné rodinné myšlence. Především v otázce bydlení. Veliká část lidí bydlí v městech a chudší rodiny bydlí velmi často v takových po-

měrech, že to rodinný život velmi ztěžuje. Živitel rodiny bývá téměř celý týden po celé dny zaměstnán mimo dům. Když i matka je výdělečně činná mimo dům, je tím soužití rodinné uvolněno ještě více. Odrostlé děti samostatně vydělávající často mají zájem o to, aby byly na rodině co nejméně závislé a mohly si se svou mzdou činit, co za dobré uznají.

Stát může být také přímo velikým škůdcem rodiny. Tak když v daňové soustavě vybírá se příliš mnoho daní nepřímých, uvalených na předměty denní spotřeby; neboť takové daně zvláště tíživě postihují rodiny s četnými dětmi. Když vůbec veřejná břemena jsou rozvržena příliš lineárně a nepřihlížejí k okolnosti, zda je rodina početná. Dále tím, když se vydávají zákony, které znamenají rozleptávání rodiny, na př. usnadňováním rozluky.

Také *kulturní* prostředí může působiti zhoubně na rodinu. Především když v tisku, v divadle, v kinu, ve veřejném mínění vůbec jest posvátnost manželství a zvláště rodiny s četnými dětmi v nevážnosti. Když kolem rozluky, nevěry manželské tisk a vůbec veřejné mínění dělá tajemnou svatozář, líčí dotyčné lidi jako oběti tvrdosti instituce a prostředí, oběti, které zasluhují, aby se jim poprálo štěstí, kterého doma nemají. Tento bengál, romantika a mystika, jimiž noviny, romány, kino a divadla opřádají rozluky a nevěry, nesmírně otupuje svědomí a mate duše, protože se pak tyto strašné rány rodiny jeví jako něco nevinného, jako věc docela soukromá, po které nikomu nic není a co není nijak v rozporu s mravním řádem.

Velmi je rodinnému životu na škodu, když různé instituce a spolky - ať již organisované „shora“ státními orgány, ať již vyrůstající „zdola“ soukromým organizačním úsilím - tak k sobě připoutávají členstvo a tak je zabírají časově i vnitřní intenzitou, že se pak rodina jeví již jen jako něco podružného a skoro zbytečného. Pak se umělé konstrukce organizační stávají všemohoucími a přirozenoprávní instituce rodiny stává se čím dál tím bezvýznamnější a bezobsažnější. Umělé kvítí předmětem podivu, kvítí přirozené odhazováno jako věc, o níž není zájmu.

*

Ale všechna tato vnější nebezpečí by se dala překonat, kdyby nebylo nebezpečí největšího: v lidském nitru.

V mnohých duších převládlo stanovisko individualistické: „Manželství, které jsem uzavřel, má pro mne cenu jen potud, pokud vyhovuje mně. Vstoupil jsem v ně, abych tam našel

své individuální štěstí. Když se mi zdá, že ho tam nenalézám, nemá pro mne ceny. A rozejdeme se“. Když manželé pozbyli vědomí, že v manželství mají sloužiti i účelům nadindividuálním a mimoindividuálním, že manželství je také služba - druhému manželu, dětem, národu, - a když služba, tedy i oběť, když se v něm vidí jen hledání individuálního štěstí a pojem individuálního štěstí je tak subjektivní a tak vratký, je nutně základ rodinného života katastrofálně zviklán. Je zviklán tím osudněji, když na tomto individualistickém stanovisku nestojí jen jeden z manželů, nýbrž oba.

Chyby, jež v manželství mívají neblahé následky, mají svůj původ snad již i v dřívějším životě, možná i velmi vzdáleném. Není manželství na světě, kde by si manželé nemusili nějakou chybu odpouštět, protože i manželé zůstávají slabými lidmi, a nevím, je-li pod sluncem manželství, nad nímž by se vůbec nikdy nebyl přenesl nějaký mráček. Ale když se umí odpouštět, odpustí se, zapomene se, a svatý mír je v rodině zase ještě před slunce západem. Když však se nenaučil některý z manželů odpouštět, k jakým strašným trhlinám může dojít z nejnepatrnějšího podnětu! V manželství je potřeba se svým přáním uhnouti k vůli svatému pokoji; jak však bude uhýbat, kdo si od dětství navykl bezohledně vždycky prosazovati ve všem svou! Do manželství vstupují lidé s touhou, aby měli v druhém ideál; jak to vadí v manželství, když některý z nich má těžké povahové chyby, a dokonce ještě cynicky a okázale tuto svou povahovou nízkost projevuje! I v manželství musejí manželé také v pohlavním životě zachovávat lidské meze; kolik manželství bylo rozvráceno tím, že některý z manželů nebyl zvyklý sebeovládání a brutálně se domníval, že v manželství nepotřebuje dbáti žádných ohledů!¹⁾

Situace se stává ještě kritičtější, když ke zmíněným okolnostem přistoupí alkoholism, morfinism a vůbec požívání omamných jedů.

V poslední době čím dál tím větších rozměrů nabývá jako příčina rozvratu v rodině bezdětnost. Vyskytovala se sice již dříve, ale jen ojediněle. Když však se bezdětnost rozšířila podstatně, zvláště v největších městech, začal se její vliv na soudržnost manželskou projevovati zřejměji. Neboť dítě jest nejpevnějším tmelem rodiny. Poněkud, ale již podstatně méně, usnadňuje rozvrat rodiny i omezování počtu dětí na jediné. Statistika rozluk mluví zde jasnou řečí. I zde se došlo ke zkušenosti, již možno zjistiti i u jiných sociálních jevů: dvě fakta

¹⁾ Sr. na př. H. R. Mowrer, Sex as a Factor in Domestic Discord, v American Sociological Review, New York 1936, 252—263.

v obou směrech stojí vedle sebe jako příčina a jako účinek: bezdětnost je velmi často důsledkem otřeseného soužití rodinného; bezdětnost však může být i příčinou rozvratu rodinného.

NÁSLEDKY RODINNÉHO ROZVRATU

Rodinným rozvratem trpí především manželé sami. Nemají k sobě důvěry. Jakási neblahá moc je mezi nimi a vzdaluje je od sebe. Pak začíná pracovati - zvláště u ženy - fantazie a nescíslnými obrazy mučí a láká duši. Manželé zasedají k jedinému stolu, ale na tu chvíli jako by jejich duše byla donucena opustiti svět snů a na těch pár čtvrt hodin zasednouti rozmrzele k společnému jídlu. Hovor nucený, nálada napjatá, jako kdyby člověk holým prstem shazoval něco s rozpálené plotny.

Latentní rozvrat může dostoupiti takového stupně, že pobyt v domácnosti se stává nesnesitelným peklem.

Je psychologicky vysvětlitelné, že právě když se začnou nenáviděti lidé, jejichž poměr sám sebou vyžaduje největší srdečnosti a upřímnosti, nenávidí se nejvášnivěji. Domácnost přestává pro ně býti místem osvěžení a duchovní radosti a stává se mučírnou, v níž nemusí sice padnouti ani jediné ostré slovo, ale v níž již pohled je jedovatou dýkou. Každé přiblížení se k sobě jest rozčilením a utrpením. Nejednen muž bývá v úřadě proto tak příkrý a podrážděný, ježto přichází otráven z rodiny.

Bolestné stopy zanechává v duši rozvrat manželský, je-li vystupňován v rozvod a rozluku. Již soudní řízení bývá často plno rozčilujících okamžiků, a nejednomu z rozvádějících se manželů se již nejednou zdálo, že z toho ze všeho, co se s ním a kolem něho děje, ztratí rozum. A doba po rozluce! Kolik je manželů a manželék, kteří by mohli zešlet při myšlence: „Můj rozloučený manžel náleží nyní jiné, a měl by náležet mně! Má pravoplatná manželka podle zákona Božího náleží mně, a ve skutečnosti ji má jiný!“ Mnozí lidé celý život po rozluce chodí s hlubokou krvácející ranou v duši, a ta rána nechce přestat krváct a nechce se zahojit, a bolí čím dál více! Takovému člověku se zdá, jako by celý jeho život byl zničen . . . jako by byl jen všem překážející střepinou z nádoby někdy tolik obdivované . . . jako by byl jen polámaným kolem, které bylo sřato s osy a povaluje se po dvoře . . . A čím více vyvětralo z duše nadpřirozené chápání života, tím zoufalejší myšlenky plní duši. Má své hluboké psychologické odůvodnění, že počet sebevražd mezi rozloučenými je poměrně větší než u ženatých a vdaných; a že mezi ženami,

které svou demoralisací tak rušivě zasahují do mravního života velkoměst, bývá poměrně častý případ zásahu žen rozloučených: rozluka odňala mnohé ženě pevný základ pro mravní život.

Příznačný rys byl zjištěn při sčítání v RČS v r. 1930; rozvedených a rozloučených ve věku do 49 let bylo napočteno mužů 26.409, žen 40.556.¹⁾ To znamená, že muž po rozluce může snáze vstoupiti v nové manželství než rozloučená žena, že vychvalovaná rovnost před právem při rozluce pro muže a pro ženu jest jen formální.

*

Obětí rodinného rozvratu bývá velmi často dítě. Tato smutná věc je ze zkušenosti tak známá a byla tolikrát již zpracována, že stačí ji jen vysloviti. Jen několik rysů stručně zmiňuji: Co slyší dítě ve mnohém případě od svého otce nebo od své matky o druhé straně! Co vidí a slyší dítě, když je žádný z rodičů nechce! Nebo krajnost opačná: když je chtějí mítí oba! Kolik zarytého vzteku nosili v sobě někteří hoši z rozloučeného manželství, když žili s matkou znova provdanou a ve svém otčimu cítili soka svého otce a překážku návratu rodinného štěstí! - Tak se probouzí mnohdy antisociální smýšlení v mladých duších, a ne jeden pozdější praktický anarchista byl po celý svůj život revolucionářem a rozbíječem všude, kam přišel, jako by si chtěl na společnosti vylévat zlost, protože nikdy v životě nepoznal tišivého štěstí rodinného, nýbrž od dětství byla v něm živena jen žluč a vztek proti všemu.

Mnohé děti z rozvrácené (nepravím toliko: rozloučené, nýbrž vůbec: rozvrácené) rodiny propadají i úplné opuštěnosti. Nebývá to jen v rodinách, kde je bída; jest i duchovní politování hodná opuštěnost dětí, která se vyskytuje i v rodinách velmi zámožných.

*

Ještě jeden překvapující důsledek rozvratu rodinného života: Čím více se rozvrat šíří, čím více se mluví o rozluce jako o věci, která docela dobře může přijíti, tím labilnějším se stává manželství vůbec. Na takovém svém území, kde je značné nebezpečí zemětřesení, nebudují si Japonci drahé stavby, jež mohou vytrvati celá staletí, nýbrž toliko lehké stavby provisorní, kterých nebude tak veliká škoda, když je

¹⁾ Sčítání lidu v RČS I. XII. 1930, díl I, Československá statistika sv. 98, v Praze 1934, str. 42 s hvězd.

zemětřesení smete, a které ovšem při své chatrné jakosti dlouho nevydrží. Zrovna tak když byla otřesena důvěra v jistotu trvání manželství; tak slabé povahy (a co jich jest!) jsou v pokušení zařizovati se jen na prozatím . . . až jak se uvidí . . .

*

Jedovaté účinky rodinného rozvratu otravují duše tak, že noviny co chvíle přinášejí i zprávy o zločinech, jež byly spáchány z těchto pohnutek: co jen vražd - i na osobách nejblížešších - bývá spácháno, aby byly odstraněny překážky! Kolikrát vyústí rozvrat i ve zločiny proti přírodě, zneužití nezletilé nevlastní dcery otčímem.

*

Jeden z nejlepších znalců moderní duše a potřeb dnešního lidstva, prof. Dr. F. W. Foerster, v jedné ze svých posledních knih dotýká se i otázky „individuálního štěstí“, která je jedním z hlavních klíčů k moderním rozvratům manželství. Píše tam: „Carlyle prohlásil, že pravý muž se netáže po štěstí, ježto je cosi vyššího než štěstí; štěstí žc se dostane jen tomu, kdo jím pohrdá a kdo se především táže na své povinnosti, na řád a na stupnici hodnot, a to všechno uskuteční u sebe. Bloudící, šalebné a jednostranné chápání individuálního štěstí a individuálního životního práva . . . se ve velkém měřítku přeneslo na rozsáhlá kolektiva; na nákladním nádraží stojí veliký vůz zvěřince; všechna zvířata řvou tam po štěstí, až matky třesouce se svolávají děti z ulic domů.

„Kdo svůj život hledá, ztratí jej, kdo však svůj život ztratí pro mne . . .“ - Je úplně pochybené, když jak pro jednotlivce, tak pro národy stavíme kvetoucí život, úspěch, zdraví, štěstí do oposice proti mravnímu zákonu. Život a štěstí mají nepřírovnatelně hlubší a universálnější zákony, než si představujeme“.¹⁾

JAK POMÁHATI RODINĚ

„Uzdravitelnými učinil Bůh národy“ (Moudrost 1, 14). Jsem přesvědčen, že není nemožno zachrániti i rodinu. A to zachrániti nikoli jen tak, jako když hladného jsem teď nasytil, ale zítra a pozítřku bude s krajní bídou zápasiti zase; nikoli jako když někdo za tonoucího obchodníka, jehož majetek měl býti dnes prodán v exekuční dražbě, zaplatil nejnaléha-

¹⁾ F. W. Foerster, *Ewiges Licht und menschliche Finsternis*, Luzern, 1935, 110—1.

vější dluhy, ale za týden, za čtvrt roku bude před exekucí státi zas. Nýbrž pomoci trvale, postaviti na nohy tak, aby na nich bezpečně stál a chodil! Dávati nikoliv toliko - s tichým vědomím, že zde záchrany není - jakési almužničky rodině, aby se vlekla souchotinářsky životem dál. Je potřebí zabezpečiti *na trvalo*, aby uprostřed moderního lidstva byla tím, čím podle svého přirozenoprávního poslání býti má.

Je potřebí předně plánovité politiky rodinné. I když se toto slovo mnohému zdá kuriositou, není pomoci: Buď budou státy míti porozumění pro rodinu, anebo svou krátkozrakost těžce odpykají, snad i svou vlastní existencí, a jejich místo zaujmou národové, kteří měli otevřenější pohled a ochotnější srdce pro živelní potřeby národní.

Tato rodinná politika žádá dvojí věc. Předně aby stát podporoval myšlenku rodiny po stránce hospodářské. Daňová soustava ať je upravena tak, aby nebyly daleko ostřeji postiženy rodiny s četnými dětmi, než svobodní, nebo rodiny bezdětné (daně obrátové, spotřební). Platy zaměstnanců ať jsou upraveny tak, aby mohl slušně býti živ i zaměstnanec, který má více dětí. Ať rodinám, které mají více dětí, jsou při vojenských povinnostech poskytovány úlevy. Ať při jmenování úředníků a zřizenců se přihlíží i k rodinným poměrům. Ať rodinám s četnými dětmi je přiznána podpora, aby nemusily trpěti nouzi. Ať při řešení bytové otázky a při osidlovacích akcích se přihlíží k takovým rodinám. Velmi pomohly v některých státech rodinám t. zv. rodinné příplatky.

Podotýkám ještě, že německá třetí říše, vidouc svou těžkou situaci, začala jednu ze svých hlavních prací na tomto bodě; a co za své svízelné situace podnikla pro povznesení rodiny, to i v očích jejích zásadních protivníků jí slouží ke cti.¹⁾

Stát ať dále pečuje o rodinu po stránce právní a sociální. Na př. v občanském zákoníku se nesmí vycházeti ze zásad, které vyhovují individualistickým zálibám a módním efemérním teoriím, nýbrž železnou rukou musí býti uzákoněno a pak administrativou a soudnictvím chráněno to, co je trvale ku blahu národa. A když se některý zákon ukázal mravně zhoubným, musí býti odvolán nebo radikálně novelisován. K reformám na jiných polích má stát dost odvahy; ve věci pro veškerý život tak důležité, jako je rodina, musí míti odvalu také.

Stát dále jako strážce veřejné mravnosti ať potírá zlořády, které vedou k demoralisaci a tím i k marasmu rodinného života.

¹⁾ Viz na př. P. Jostock, Deutschlands Maßnahmen zum Schutz der Familie, *Schönere Zukunft*, 23. II. 1936, 533—4.

A proto glorifikace nevěry, cizoložství, nemravností a podobných dekadentních zjevů musí býti zaražena, a to třeba i tvrdou pěstí, a zaražena i tehdy, když se to předvádí ve jménu umění. Jed pro národ zůstává jedem, i když se předkládá na zlaté misce umění.

*

Druhý činitel, který musí býti získán pro myšlenku rodiny, je veřejné mínění. Je-li těžko přiměti moderní státy k účinné rodinné politice, bude rovněž těžké, ano mnohdy ještě těžší přepracovati veřejné mínění. Ale i zde platí svatý optimismus: „Uzdravitelnými učinil Bůh národy.“ Nutno do všech orgánů, utvářejících veřejné mínění, vnášeti a v nich pěstiti tuto myšlenku; dosud jsou k ní prakticky neteční a přestávají většinou jen na registraci toho, co jest, někdy i toliko na registrování sensačních zjevů na tomto poli a na románovém poutavém podání pikantních faktů, které upoutávají jistou část čtenářstva. Je nutno se domoci toho, aby do novin, vzdělávacích časopisů, radia, divadla, kina, beletrie, přicházely věci pracující pozitivně pro myšlenku rodinnou vůbec, i pro jednotlivé potřeby rodinného života. Budeme potřebovati několik specialistů v otázce rodinné po různých jejích stránkách, aby přicházeli se zjištěním faktů takových a s požadavky takovými, že se před nimi myslící poctivý člověk ochotně skloní, nikoli s jednostrannými malichernými názory, které program spíše kompromitují než podporují.

Nenastane-li v otázce rodiny důkladná změna ve veřejném mínění, pokládám za nemožné, že by se u nás postavení rodiny v dohledné době podstatně zlepšilo.

Alc i když uznáváme, že prostředí má pro regeneraci rodiny veliký význam, přece nejdůležitější úkol mají při tom jednotlivci. Je pravda, že prostředí jim může práci velmi ulehčovati, avšak i nejpříznivější sociální rám by zůstal jen prázdným rámem, kdyby nedošlo k změně i ve stanovisku jednotlivých duší.

Je nutno napřed změniti *nesprávné pojmání manželství a rodiny*. V té věci vzácnou službu prokázal papež Pius XI. vydáním encykliky o křesťanském manželství (*Casti connubii*), kde ideu ušlechtilého manželství nebojácně opět rozvinul před lidstvem v plném jejím obsahu a kráse. Tato encyklika se musí státi „Vademecum“, „Jízdním řádem“ v rukou všech moderních lidí, kteří nikoli jen paliativně, pro jméno, nýbrž opravdově chtějí pracovati pro záchranu rodiny, napřed ve svém vlastním životě, ale pak i ve větším měřítku.

Mladí manželé musejí mít na paměti především myšlenku, že vstupem v manželství nezískávají jen výhody pro svou osobu, nýbrž že tím přejímají na sebe zároveň velké závazky vůči druhému manželu, vůči dětem, vůči společnosti - právě tak jako lékař, přijímaje místo obvodního lékaře, nepřejímá jen právo léčit, nýbrž současně se zavazuje plnit i nejtěžší povinnosti spojené s touto funkcí. Nešťastný individualistický názor, podle něhož manželé myslí každý jen na sebe, musí býti vymýcen jako veliké neštěstí lidstva.

Manželé si mají dále přinášeti do manželství také potřebné povahové vlastnosti, které umožňují pak šťastné soužití. Jest to především upřímná láska, která nemyslí jen na své zájmy, nýbrž blahovonně se obětuje pro druhého, snáší trpělivě i jeho křehkosti, ráda a obětavě mu pomáhá ve všech starostech a potřebách. Jest to dále jistá povahová ukázněnost, která ve světle morálky reguluje všechno své jednání a v ničem nejedná tak, že by to bylo v rozporu s kterýmkoli příkazem mravního řádu. Taková ukázněnost v své ušlechtilosti se nedá zmásti ani svůdnou myšlenkou, že život rodinný jest ukryt očím veřejnosti, která se proto nedoví, kdyby některý z manželů snad zneužil svého postavení vůči dětem nebo manželce (manželovi) k zacházení tvrdému, náladovému. Veškeren vzájemný poměr mezi manžely musí býti vyregulován zásadou: „Bůh nás spojil pro celý život, abychom si byli navzájem oporou v úsilí o blaho pozemské i věčné, abychom si byli navzájem pomocí k dobru; abychom i děti, když nám je Bůh dá, uvedli na takovou cestu, aby se jím po ní bezpečně šlo k blahu pozemskému i posmrtnému“.

Je konečně dobré, když manželé před vstupem do manželství jsou jednak poučeni o povinnostech, které je tam čekají, jednak i odborně pro to uschopněni. Jak to přispívá k utužení rodinného soužití, když na př. manželka se hned za svobodna dobře v každém směru připravila na praktické vedení domácnosti! A u kolika rodin prvním podnětem k rozvratu byla naprostá nepraktičnost, ba neschopnost ženy jakožto hospodyně!

*

Láska Boží viděla do budoucnosti, a viděla i veliké obtíže, které manželský život s sebou nese. Viděla, že mnohdy je k tomu třeba sil nadlidských, aby byly dobře zdolány všechny úkoly. A proto nekonečná láska Boží povýšila manželství na svátost: Doprovází je svými milostmi, aby bylo možno vykonat i to, co se zdá lidským silám nemožným, a aby to, nač

lidské síly stačí, bylo vykonáno snáze. A jako povodí Nilu není neplodnou africkou pouští, poněvadž vody nilské zavlažují pobřeží a tak jsou příčinou egyptské úrody, tak svátost stavu manželského byla Láskou Boží lidstvu ustanovena, aby z ní pro jednotlivce a pro národy vyplynuly ty požehnané účinky, kterých jednotlivci a státy od rodin nutně potřebují, a když se lidská slabost leká úkolů a závazků manželského života, Láska Boží k ní mluví: „Malověrný! U lidí je to nemožné, ale co je nemožno lidem, není nemožné Bohu!“

„JE NÁS MNOHO!“

Předběžná poznámka:

Vzpomínáte, kdo se vyznáte v dějinách, kolikrát měla mnohá pravda s počátku velmi žalostnou posici? Kolikrát její paprsky do rozšířených názorů, do veřejného mínění pronikaly tak nejistě, tak nesměle, tak opovrhovaně? Jak ti, kdo pokládali tyto paprsky za bláznovství a potírali je se vši rozhodností, byli přesvědčeni, že tím prokazují svatou službu pravdě?

Kdo s plným bezpečím se staví za názory, když za nimi stojí ostatní, kdo je posuzuje jen s určitého partikulárního hlediska, ten snadno má naprostou subjektivní jistotu o správnosti svého jednání. Ale člověk myslící, uvažující o věci se všech stran a ze všech dálek, cítí se nutkán, aby znova revidoval své soudy. Kolikrát jsme se setkali v dějinách lidstva s názory, které byly přijímány jako nedotknutelná, svatosvatá vědecká pravda, a dnes . . . odpočívají v museu vědy jako dokumenty bloudění lidského ducha, hledajícího pravdu!

Proto myslící člověk, i když vidí, že se některé vědecké věty a nějaká prakse přijímají všeobecně, přece zdrženlivě si praví: „Je to skutečně *pravda*? Což, kdybychom se mýlili? - - Mám slepě přijímat? - - - Není třeba revidovat? - - -“

Omezovati uměle porody se považuje v kruzích, které se pokládají za kulturně uvědomělé, ve velké části za odůvodněnou povinnost. To stanovisko proniká čím dále tím šíře. Po jakých strašných vnitřních bojích se nejeden z nynějších stoupenců záměrného omezování porodů rozhodl pro tuto životní praksi! Kolika úzkostmi bylo ve mnohých duších toto rozhodnutí doprovázeno! Ale - rozhodnutí bylo učiněno. Jako paprsky procházející čočkou se scházejí v jediném bodě, tak úvahy velké části lidí se scházejí v jediném ohnisku: Omezovat! - - -

Ale což, jestliže se kulturní lidstvo zmýlilo?

Je si nové stanovisko opravdu tak jisto svou správností?

Není třeba revidovat?

Ozývají se hlasy: Uvažujme ještě jednou!

V některých státech mezi inteligencí a uvědomělým proletariátem ty rezervované hlasy se ozývají dosud jen slabě. Ještě pořád v těch společenských třídách vítězně vládou hesla: „Jen dvě děti!“ „Ale ne dvě, jen jediné!“ Nebo dokonce „Bez dětí!“

Aby se nezdálo, že nepodávám dnešní stanovisko přesně, cituji zde článek, který pod titulem „Děti požehnáním rodiny?“ uveřejnila v „Nové době“ 21. dubna 1935 senátorka Betty Karpíšková:

„Se stoupající kulturou rostou také požadavky všech společenských tříd a roste i touha po lepším životě hmotném a mravním. V úzké souvislosti s budováním lepšího života je otázka *odpovědného mateřství*, zvláště ve vrstvách hospodářsky slabých, kde plození dětí může být a bývá často hříchem na dětech i matkách. Proto dochází dnes k hojnému omezování porodnosti, jež je motivováno převážnou většinou láskou a odpovědností k dítěti.

Méně se projevuje při dnešním omezování porodnosti *odpovědnost k matkám*. Potratářství se mohlo jen proto tak nebezpečně rozrůst, že v intimitě pohlavního života i v zdravotně sociálních zřízeních není dostatek pocitu odpovědnosti k matkám a ženám vůbec . . . Ani dnes, kdy hrozné hospodářské poměry přímo *zakazují* statisícům nezaměstnaných plodití děti, nemůžeme docílit souhlasu úřadů pro otevření první poradny Svazu pro kontrolu porodů v Praze.

Přezíráme utrpení matek, jimž se stalo mateřství těžkým břemenem a které klesají pod škodlivými následky potratů. Stále ještě zavíráme oči před problémem, s nímž se nutně musí společnost vyrovnat a jež vyřešit musí především národ a stát, jemuž je důležitá otázka zdatnosti a početnosti jeho příslušníků.

Prvním předpokladem k tomu je plná svoboda mateřství a jeho ochrana a nejdokonalejší péče o dítě. Žádné zákazy a omezování v přístupu k pohlavní hygieně nepomohou. Jakmile ženy došly k přesvědčení, že dnešek není příznivý početným rodinám, jakmile poznaly, že jejich úkol v mateřství není jen tělesný, nýbrž hlavně výchovateleský, nepřestanou regulovati porodnost ve smyslu odpovědnosti k *dítěti, k rodině a sobě samým*.

Kdo jim podá pomocnou ruku, aby ve svém boji za *kvalitní* potomstvo nemusily trpět samy důsledky potratů, kdo se přičiní o to, aby všechny děti, které se narodí, byly skutečně zabezpečeny pro život - zaslouží se o populaci více, než všichni kazatelé mravnosti a horliví populacionisté dohromady.

Děti však nejsou jen požehnáním a vážnou starostí rodin. Jsou i *promítnutím našeho života do věčnosti*, ať jde o jednotlivce nebo kolektiva národa. Proto bude zdravá žena i zdravý národ vždycky toužit po dětech a připravovati podmínky k šťastnému jejich zrodu, k výchově a výživě. Sen lidstva o životě věčném bude uskutečněn jen zdokonalováním a zušlechťováním potomstva, hodnocením mateřství tělesného i duchovního, a velikou, nekonečnou láskou a úctou ke každému dítěti.“

*

Dříve bývalo třeba dokazovati, že porody se skutečně omezují. Dnes je to věc všeobecně uznávanou, a proto zde neuvádím podrobných tabulek.¹⁾ Uvádím jenom některé statistické momenty, které jsou pro stav otázky velmi charakteristické.

¹⁾ Jsou podávány - uvádím jen práce z poslední doby - u nás především v pracích Dr. A. Boháče, uveřejňovaných hlavně ve Věstníku Stát-

Pokles porodnosti v RČS: Na 1000 obyvatel připadalo živě narozených r. 1922 28·2, 1923 27·3, 1924 25·8, 1925 25·1, 1926 24·6, 1927 23·3, 1928 23·3, 1929 22·4, 1930 22·7, 1931 21·5, 1932 21·0, 1933 19·2, 1934 18·7, 1935 17·7.¹⁾

Pokles porodnosti v Čechách: Na 1000 obyvatel připadalo porodů 1871 38·6, 1881 36·9, 1891 36·8, 1901 34·0, 1911 27·5, 1921 24·2, 1926 20·0, 1927 18·9, 1928 18·8, 1929 18·1, 1930 18·5, 1931 17·3, 1932 16·8, 1933 15·6, 1934 15·1, 1935 14·0.²⁾

V r. 1932 proti cifře porodů v RČS 21·0 na 1000 obyvatel stály obdobné číslice: Rusko 43·8, Rumunsko 35·9, Portugalsko 30·6, Polsko 28·7, Španělsko 28·3, Itálie 23·6, Maďarsko 23·0, Holandsko 22·0, Irsko 18·9, Dánsko 18·0, Belgie 17·6, Francie 17·3, Švýcarsko 16·7, Norvéžsko 16·6, Anglie 15·3, Rakousko 15·2, Německo 15·1, Švédsko 14·5.³⁾

Manželská plodnost v RČS podle sčítání v r. 1930. U všech vdaných, vdov, rozvedených a rozloučených žen připadalo na poslední manželství dětí 3·2, a to v Čechách 2·8, v zemi Moravskoslezské 3·2, na Slovensku 3·7, na Podkarpatské Rusi 4·1. Podle povolání u vdaných žen v povolání činných: samostatné (na př. rolnice) 4·0, úřednice 0·8, zřízenkyně 1·7, dělnice a nádenice 2·7. Podle náboženství: římskokatolické 3·2, řeckokatolické 4·0, evangelické 3·0, československé 2·6, izraelské 3·2, bez vyznání 2·5.⁴⁾ - V Německu připadalo na 1000 žen ve věku, jenž je schopný porodu, v l. 1880—1881 307 porodů za rok, v r. 1932 101; v Berlíně 1880—1881 za rok 254 porody, 1932 45.⁵⁾

Při sčítání v Německu v r. 1933 bylo ze 100 manželství bezdětných: u zemědělců 10·3, u zemědělských dělníků 12·4, u samostatných živnostníků, průmyslníků a obchodníků 20·4, u dělníků v průmyslu, obchodu a veřejné službě 19·6, u úředníků 19·9, u zřízenců v průmyslu a veřejné službě 28. S jedním nebo dvěma dětmi: u zemědělců 33·8, u zemědělských dělníků 38·8, samostatných v živnostech, průmyslu a obchodu 44·7, u dělníků v průmyslu, obchodu a veřejné službě 47·3, u úředníků 50·4, u zřízenců v průmyslu, obchodu a veřejné službě 51·0. Manželství s 3 a více dětmi připadá na 100 manželství u zemědělců 55·5, u zeměd. dělníků 47·9, u samost. v průmyslu, živnostech a obchodu 34·3, u dělníků v průmyslu, obchodu a veřejné službě 32·5, u úředníků 29·3, u zřízenců v obchodě, průmyslu a veřejné službě 20·1.⁶⁾

Velmi nepříznivá je *porodnost v městech*. V Čechách v r. 1935 měly živě narozených Karlovy Vary 6·5, Teplice-Šanov a Liberec 6·9, Jablonec, Jičín, Kraslice 7 a zlomek, Beroun, České Budějovice, Čáslav, Hradec Kr., Chomutov, Klatovy, Č. Lípa, Litoměřice, Podmokly 8 a zlomek, Děčín, Dvůr Kr., Louny, Plzeň, Ústí n. L., Trutnov, Rumburk, Rybáře, Trnovany, Vejprty 9 a zlomek, Praha 10·0. - Z 51 měst v Čechách, která mají nad 10.000 obyvatel, v r. 1935 42 mělo více úmrtí než porodů. Ostatních 9 mělo jen o maličko více porodů. Největší schodek měly Tep-

niho úřadu statistického. Augustin B., *Pokles natality u kulturních národů*, v Praze 1928. F. Burgdörfer, *Volk ohne Jugend*, Berlin 1935. F. Marconcini, *Culle vuote*, Como 1935. H. Degugis, *Le Destin des Races Blanches*, Paris 1935. Bibliografii viz v mém „Životě sociálním“ (Křesťanská sociologie I. díl), Praha 1933. 152—4.

¹⁾ Statist. ročenka RČS 1934, 21, a Zprávy stát. úř. stat. 1935, 107.

²⁾ Tamže. Data do r. 1891 z mého „Života sociálního“, 155.

³⁾ Marconcini F. *Culle vuote*, Como 1935, 128.

⁴⁾ Zprávy stát. úř. statist. RČS 1935, 665—676.

⁵⁾ Burgdörfer F., *Volk ohne Jugend*, 1935, 17.

⁶⁾ Burgdörfer, tamže 505.

lice 7·1, hned potom Jičín 7·0, Pířbram 6·3. Velmi nebezpečné schodky mají i Karlovy Vary, Litoměřice, Hradec Králové, Hora Kutná, České Budějovice. V zemi Moravskoslezské nejnířší porodnost má řumperk 8·3, Mor. Ostrava, Hranice a Pterov 8·4, Opava 8·7 atd., nejvíce má Zlín, 19·32. (U mnohých měst je říslice porodu vyšší, protože mají porodnici, již používá i okolí).¹⁾

Ve Vídni z manželství uzavřených v l. 1890—1903 zůstalo 19·5 bezdětných, toto procento stouplu při manželstvích uzavřených 1904—1913 na 22·3, v l. 1914—1923 na 30·5, a při manželstvích uzavřených 1924—1933 dokonce na 53·1. To jest přes polovici těchto manželství zůstalo vůbec bezdětných.²⁾

Obrázek z parku větřšího města, kam chodívají rodiny na procházku: skoro řmahem rodiče s jediným, nanejvýře s dvěma dětmi. - Plakáty velkopodniků konfekcionářských oděvních, obuvnických, nábytkových, stavebních: typ řťastné rodiny jen rodiče a jedno, nanejvýře dvě děti.

Vedoucí vrřtvy, intelligence, průmyslníci, velicí obchodníci: velmi řasto jen jedno nebo dvě dítky, po případe ř vůbec bezdětní.

Vynikající osobnosti řasto vyloženě stojí v řadách bojujících za ideály novomalthusiánství. Na př. v Anglii Society for Constructive Birth Control and Racial Progress se opírá o jména jako Lord Dawson, lékař králův, anglikánský dean Inge, představený světoznámé anglické katedrály sv. Pavla v Londýně, W.A. Appleton, generální sekretář Trade Unions, Harold Cox, řéfredaktor slavné a vlivné revue The Edinburgh Review.³⁾

Není pravda, ře porody se omezují dosud jenom v rodinách zámořných; když s touto praksí byly obeznámeny vrřtvy dělnické, počínají si ještě radikálněji než zámořní. Studiemi Dr. K. A. Edina bylo zjiřtěno, „ře bezdětná manželství jsou ve řtokholmě v nířřších třídách řetněřší než ve vyšřích. . . řám soudím, ře lze výsledky studií Edinových zevřeobecniti a ře ve velkoměstech všobecně dělnické rodiny omezují svou plodnost radikálněji než zámořněřší buržoazie“.⁴⁾ „Francouzové nemajetní mívají ještě méně dětí než zámořní, když začali používatí prostředků proti početí, a to se nyní děje ve větřšině případů.“⁵⁾

Nepokrytě se konají přednářky o zamezování početí a prostředky se veřejně vystavují i ve výkladních skříních.

Primář Dr. Herbert Orel podává zprávu o výsledcích dotazníkové akce ve vídeňských nemocnicích. Z manželství

¹⁾ Zprávy stát. úř. statist. RČS, 1936, řís. 34.

²⁾ Statist. zprávy Vídne, podle Reichspost ze 7. VIII. 1936.

³⁾ Degugis, Le Destin des Races Blanches 304.

⁴⁾ A. Boháč, Populační rozhledy, ve Statistickém obzoru, 1933, 386.

⁵⁾ F. Boverat, L'Effondrement de la Natalité, Paris 1935, 32.

v letech 1901-2 připustilo 54%, že záměrně omezovalo porody, z manželství 1913-4 již 73%. V r. 1933 dotázal se primář 104 šestinedělek, zda si přály mítí dítě; i u provdaných žen více než ve třech čtvrtinách případů přišlo dítě proti očekávání a proti přání, toliko proto, že zamezování početí selhalo.¹⁾

Omezovací praktiky bývají vyhlašovány jako nové velké vítězství lidského ducha nad slepou přírodou. Tak na londýnském mezinárodním kongresu populačním v r. 1931 newyorský profesor H. P. Fairchild ve své řeči „velmi vítá kontrolu porodů jako nového, nejvíce významného činitele sociálního. Člověk vítězí i nad pohlavním pudem, krotí jej a staví ve službu lidských zájmů. To ovšem dává sociální otázce zcela novou tvářnost. Populace přestává být onou velkou přírodní mocí, která žene lidstvo neustále do bídy, jak hlásal Malthus. Rozum a předvídavost slaví nové vítězství nad přírodou“.²⁾ Ba W. S. Thompson jde ještě dále: „Pokládám kontrolu porodů za jeden z velkých vynálezů lidstva. Na osudy lidstva bude mítí vliv tak veliký jako objevení ohně, vynález knihtiskařství, nebo použití elektřiny v dopravě a průmyslu. Různé překážky - na př. zákony, zvyklosti a p. - mohou v jeho šíření způsobiti odklad, ale jeho vzestupu není možno zabrániti a časem dá všem dějinám jiný směr“.³⁾

POHNUTKY OMEZOVÁNÍ PORODŮ

Omezování porodů je zjev vyplývající z velkého množství příčin; a každý pokus, chtít vše redukovati jen na jedinou příčinu, by skončil nezdarem. - Nevyskytují se dále v každém případě příčiny ve stejném složení; v některém případě působí hlavně příčina ta, v jiném jiná.

Především však nutno zjistiti, že učení, které vysvětlovalo úbytek porodů snížením fyziologické plodivé schopnosti civilisovaných lidí, se dnes pokládá již za překonané. Tak Dr. Boháč píše vzhledem k vývodům italského demografického badatele C. Gini: „Úbytek porodů se nyní skoro všeobecně vysvětluje ochabnutím vůle mítí a vychovávatí děti, nikoli oslabením generační schopnosti. Všecky pokusy o důkaz, že menší plodnost ve vyšších společenských vrstvách a povšechný po-

¹⁾ Dr. H. Orel, čl. Sterbendes Volk? v Reichspost 8. I. 1934.

²⁾ H. P. Fairchild, podle A. Boháče, Populační rozhledy, ve Statistickém obzoru, 1933, 380.

³⁾ W. S. Thompson, Danger Spots in World Population, New York 1930, 329.

kles natality od třetí čtvrtiny minulého století mají základ fyziologický a biologický, selhaly. Víme zatím jen, že natalita jest nižší proto, že lidé chtějí mít méně dětí, nikoli že jich nemohou mít více.“¹⁾ Podobně nejlepší německý odborník v populační otázce Burgdörfer: „Úbytek porodů jest a zůstává v hlavní věci věrným výrazem vůle omezující počet dětí, stále dále pronikající tendence záměrně udržovati rodiny v malém rozměru.“²⁾

*

Porody jsou omezovány předně z ohledů na *manželku*: Aby byla ušetřena bolestí, které jsou s porodem spojeny. Aby její chatrné zdraví nebylo vydáno v nebezpečí. Aby častý porod nezeslabil jejích sil. Nebo žena je činná v povolání a těhotenství a dítě by jí byly v práci na závalu.

Omezování se děje jindy z ohledů na *rodinu*. „Budeme mít méně dětí, ale za to je dobře vychováme, a postaráme se jim o dobré zaopatření v budoucnosti. Kdybychom jich měli několik, zůstaly by na téměř sociálním stupni jako my, snad by musily i o stupínek nebo dva sestoupiti; a my chceme, aby naše děti stály jednou výše, než stojíme my. Naše děti nesmějí mít chléb tak tvrdý, jako máme my.“ - „Kdybychom měli několik dětí, mzda by nám nestačila. Vždyť již i porod je dnes velmi drahá věc.“ - Jindy: „Kdybychom měli více dětí, musili bychom majetek rozdělit; když máme jen jedno, nedojde k tříštění.“ - „Ani byt, kdyby byla rodina větší, by nám nestačil, musili bychom se ohlížeti po nějakém větším bytě, a to vše by stálo peníze. Domácí páni neradi vidí nájemníky s četnými dětmi, a také ostatní spolunájemníci jsou mrzuti, když se děti v domě prohánějí a křičí.“

Silně působí i důvody *sociální*. Veřejné mínění vykonává mocný mlčelivý tlak: „Všecky ‘lepší’ rodiny v městě jsou malé, musím se stydět, že nás je tolik. Ukazují na nás!“ - „Jsou statisíce nezaměstnaných již teď, co by lidé jedli a co by dělali, kdyby každá rodina měla ještě značný počet dětí! Je těžko již teď najít zaopatření pro odrostlého syna nebo dceru; což když by jich bylo ještě více!“ - Úředník, který nemá osobního majetku a je odkázán jen na plat: „Když my všichni zaměstnanci budeme chtít, aby stát vzal do služeb naše děti, a když i z vrstev, které jsou dosud samostatně hospodářsky činné, budou rodiny žádati, aby i jejich děti ještě přijal stát do svých služeb, - pak ulehčím situaci sobě i jiným, když ne-

¹⁾ A. Boháč, Populační rozhledy, ve Statistickém obzoru, 1932, 44.

²⁾ Burgdörfer, Volk ohne Jugend? 1935, 81.

budu mít mnoho dětí.“ - „Potřebujeme zdravý, zdatný, kulturně vyspělý národ; pro takový účel nám budou lidé vyrůstat daleko lépe v rodinách malých než v takových, kde pro veliký počet dětí se jim musí kdeco odpírati.“

Některým lidem dělá starost i ohled na důsledky *mezinárodní*, když bude národů přibývat, nastane přelidněnost, dosavadní území bude jim malé, dojde nutně k expansi jako nyní v Japonsku a v Itálii, - pak ovšem jsou války neodvratny. - Ostatně jak bude moci země uživiti všecko lidstvo, stále počtem vzrůstající, když již nyní tolik lidí má hlad?

Někdy rozhodují i pohnutky, ke kterým se sice lidé nepřiznávají veřejně, protože mají důvod skrývati je před světem, které však ve mnohém případech (pokládal bych za strašnou křivdu, kdyby někdo řekl, že ve všech případech) mají vliv opravdu rozhodující. To je tehdy, když na př. manželé chtějí plně užívati práv manželských, ale odmítají povinnosti s nimi spojené. Když chtějí požitek, ale nechťejí převzíti nepřetržitou obět a sebezapírání, jež s sebou nese výchova dítěte. V některých případech může býti pohnutkou i lenost a pohodlí. Někdy si navykli manželé libůstkám, které by musili obětovat, kdyby měli děti. Někdy může u ženy rozhodovati také světáckost: nechce mít děti, poněvadž vášnivě miluje sport, nebo cestování, turistiku, divadlo, zábavy, módní šaty - a děti by jí byly při tom překážkou. Někdy rozhoduje i strach o vlastní krásu. Některá žena uplatňuje individualistickou, pohanskou zásadu: „Pánem svého těla jsem já a jenom já a o všem, co se mého těla týká, bez výjimky a bez odvolání budu rozhodovati já“.

*

Semeno roste bujně v půdě, která je pro ně dobře připravena a chová v sobě hojně látek příznivých pro jeho růst. Podobně i moderní sociální prostředí je dobře připravenou půdou pro myšlenku omezování porodů.

Zkypřena je půda po stránce morální. V praxi je hojně rozšířeno (i když v teorii je odsuzováno) materialistické chápání života; zesláblo porozumění pro nesmírnou cenu života; poklesla vážnost k vysoké důstojnosti a nesmírně důležitému poslání rodiny; náboženství, které dovede držeti člověka v neochvějně věrnosti k Božím přikázáním, pozbylo u mnoha duší účinnosti a místo něho v nich zaujala místo radikální ireligiosita; mnoho lidí mělo v dětství neštěstí, že bylo vychováno pro požitek a neosvojilo si potřebnou ukázněnost v odolávání pokušení; málo se dbá, aby pohlavní pud byl

ovládán a udržován ve správných mezích, a přece je to pud nejnebezpečnější a boje s ním nejúpornější. - Takový mravní stav je dobře zkyplenou půdou pro omezování porodů.

Zkyplena jest půda v ohledu hospodářském: všobecná hospodářská krise; nedostatečnost mezd a platů, stačících sice na potřeby rodin menších, ale nedostačujících pro rodiny s větším počtem dětí; nezaměstnanost; vzestup životních potřeb.

Po stránce politické všobecná nejistota politická, nebezpečí války, nebezpečí revise hranic a vnitrostátních politických převratů se všemi chmurnými průvodními zjevy.

Ale především jest půda zpracována soustavnou agitací pro novomalthusiánství: Pořádání přednášek o omezování porodů; šíření antikoncepčních brožur, letáků a článků; obchodní průbojný zájem firem, které takové prostředky vyrábějí nebo rozprodávají.

K tomuto povšechnému přehledu příčin vedoucích k omezování porodů připojuji poznámky jen k dvěma příčinám.

Předně že úpadek náboženský a omezování porodů jdou ruku v ruce: „Smíme tudíž považovati za fakt, že bezkonfesijní mají v Čechách poměrně značně nižší plodnost než příslušníci hlavních křesťanských konfesí“. Tak Dr. Boháč.¹⁾ Podobně zemřelý rektor Masarykovy university Dr. D. Krejčí: „Jistě pokles v opravdovosti mravně-náboženského citění zdá se mi důležitým činitelem i při poklesu porodnosti.“²⁾ Statistický důkaz podal v nejnovější době Dr. Burgdörfer.³⁾

Jako ilustraci, jak stoupla nezdravá náročnost, vedoucí k omezování porodů, podávám tento situační obrázek z přestávky na střední škole od profesora Dr. Jana Bartoše:⁴⁾

„Kolik na př. po dobu studií jsem snědl v přestávkách párků? Bývalo to až trapné, když ta vůně tak lákala, ale nebylo, měl jsem ještě sedm sourozenců! Divte se, že dnešní jedináček, primán nebo tercián, má plné kapsy korun, aby si po každé mohl koupiti párek. Ale ten už mu nechutná, shání se u školníka po nějaké mlsotě, párkem mrští do koše, není prý dobrý, ale za chvíli po chlebíčku je mu špatně. A doma u oběda také mnoho nejí, neboť na školáky před budovou čeká už zmrzlinář, zatím co ti větší kazí si chuť na oběd nezbytnou cigaretou... Přiznám se, bývalo to tehdy smutné, ale také jsme vyrostli, a ještě dnes nám chutná občas párek. Ale co bude dnešní kluk jísti ve čtyřiceti letech, když už je dnes všeho přejeden? Nebo jiná maličkost: po prvé mne pořádně vyfotografovali před matu-

¹⁾ D. A. Boháč, Snižuje u nás bezkonfesijnost natalitu?, v Sociálních problémech, 1931, 91.

²⁾ Dr. D. Krejčí, Úbytek porodů a depopulace, ve Vědecké ročence práv. fak. Masarykovy univ. v Brně, 1929, 95.

³⁾ Dr. F. Burgdörfer, Volk ohne Jugend, Berlin 1935, 47.

⁴⁾ Dr. J. Bartoš, v Lidových listech 29. IV. 1936.

ritou, dnes dítěti je nějaký týden a už se rodiče chlubí známým, jak Jíjenka vypadá, ležíc na bříšku, na zádičkách, na pravé ruce otcově, v levé matčině atd. A u země jí není ještě viděti a už před sebou šine ohromný niklovaný kočár s větší pannou než je sama, nemluvic o tom, až povyroste, jak bude dojížděti do hor a pod. Mají ovšem výdělek fotografové a kočárkáři, ale chceme jen oně matce ukázat, že by i na to druhé dítě zbylo, kdyby se jedináček nepřecpával a vším možným nezahrnoval. Byl by možná zdravější a odolnější, měl by se také spíše ještě na co těšiti. A také by mu asi výlet do hor přinesl větší potěšení, až si na něj sám vydělá. A jak je to s tím strachem o místo pro druhé dítě? Zapomíná se, že kdyby se na př. narodilo u nás o sto tisíc dětí více, kolik by dostalo na př. hned místo chův, služek, posluhovaček. Každým rokem po čtrnáct až dvacet let musilo by tu býti o sto tisíc párů botek víc, sto tisíc oděvů a těch párků a buřtů! Kolik učitelů a profesorů by se umístilo na paralelkách nebo nových školách, kolik by přibýlo nováčků na vojně, kolika by bylo třeba k jejich výcviku nových rotmistrů a důstojníků atd. Jak vidíme, i při dnešní hospodářské situaci mohlo by se roditi více dětí, a více dětí neznamená hned větší tíseň pro stát a rodinu, ba naopak, více dětí přináší jisté oživení. Děti by musily žít skromněji, za to však na život by se více těšily a strastem by zdatněji odolávaly, rodiče pak by většinu peněz vydávali na stravu, oblek i vzdělání, kapitál by se obracel a nehromadil mrtvě v bankách a spořitelnách pro pozdější zabezpečení jedináčků!“ - Článeček je nadepsán výmluvně: „*My na druhé dítě nemáme!*“

NÁSLEDKY OMEZOVÁNÍ PORODŮ

Precisuji: Když v následujících odstavcích mluvím o zhoubných následcích omezování porodů, nevztahuje se to na takové omezování, kde manželé se z vážných důvodů společně dohodli, že se budou zdržovati manželského obcování, nebo když obcují v dobách, kdy početí není pravděpodobné. Mluvím o omezování, jehož se dociluje na př. používáním ochranných prostředků proti početí, dobrovolnou sterilisací, vyhnáním plodu, per coitum interruptum, - tedy to, co morálka označuje „*hříšným*“ omezováním porodů. - - -

Příroda vůbec velmi často a neodvolatelně ukládá velmi přísné tresty těm, kdo se provinují proti jejím nedotknutelným zákonům. To platí, i když se hříšně omezují porody. Pak velmi často těžce pyká žena. Pyká rodina ostatní. Pyká společnost.

Pyká *žena*. Neboť omezování porodů náleží mezi ty zjevy, které se velmi snadno proměňují v lavinu, která roste a roste svou vlastní vnitřní silou. Pak se dospěje k stavu, že na př. v Berlíně u místní nemocenské pokladny měli v r. 1929 5.900 případů narození a 6.100 potratů, t. j. na 100 porodů připadalo 103·4 potratů!¹⁾ Kdo si představí utrpení žen, které

¹⁾ Dr. F. Burgdörfer, Volk ohne Jugend, 509.

stojí za těmito číslicemi! - Pak používání prostředků anti-koncepčních. Pak případy coitus interruptus. Kdo by byl tak naivní a myslil, že zdraví ženy zdrží takový protipřirozený život! Pak není divu, že v takových případech i žena, která napřed kypěla zdravím a krásou, chřadne a trpí nemocí, takže potom jen jako chorý stín se vláčí životem, navždy zlomená vnitřními chorobami. Mnoho takových žen trpí těžkými nervosami. Jak osudně působí na nervy na př. rozdráždění, které však nedojde svého přirozeného zakončení, nýbrž náhle násilně je přetrženo! Co působí strach, že snad všechny „ochranné“ prostředky přece jen se ukáží neúčinnými! Co působí v ne-jednom případě duševních muk myšlenka, že muž, vida, že není se třeba obávat následků, je v svých požadavcích nemírný! Odborní lékaři mohou vykládati o nesmírném tělesném i duševním utrpení mnohých takových žen, které se pro- viñovaly proti přirozenému zákonu.¹⁾ - Naopak mnohá žena plně rozvinula své zdraví a poklady své duše teprve ma- teřstvím; neboť mateřstvím žena nejen jako služebnice do- broty Boží rozdává tělesné i duchovní statky svým potomkům, nýbrž získává od Boha i další dary, jimiž jest její bytost znovu a znovu obohacována.

Omezováním porodů trpí osudně i život *rodiny*. Neboť ro- dina není jen manžel a manželka, nýbrž i děti; a pozor, ni- koliv jen dítě, nýbrž děti. Děti bývají nejlepším tmelem ro- diny. I když již si manželé dost zevšedněli dlouhým sou- žitím, jsou zde děti a péče o ně a láska k nim pojí manžely ve stálou jednotu; žijí znova ve svých dětech, a to je pro ně zdrojem nevyčerpatelné životní radosti. Děti bývají dále dů- ležitým umravňujícím činitelem pro své vlastní rodiče, pro- tože z lásky k svému dítěti, z výchovatelských důvodů, pře- máhají svou přirozenou hněvivost, nehospodárnost, touhu po zábavách i takoví rodiče, kterým by takový vyrovnaný život jinak působil veliké potíže. Kolik rodičů si musí říci: „Ohled na dívky mě upevnil ve střídmosti, v pracovitosti, v pravdo- mluvnosti, ve zbožnosti. Nesnesitelnou mi připadala myšlenka, že by si mé dívky kdysi musily říci: „Mým neštěstím, mými učiteli špatnosti byli moji rodiče!“ Péče o děti plní duši dů- ležitými starostmi a odvrací od přílišného zájmu o pohlavní život, a zdvihá tak úroveň manželského soužití. Děti bývají výplní rodiny, kdežto v domácnostech bezdětných, zvláště v pozdějším věku, dostavuje se pustá prázdnota a omrzelost. Má své hluboké psychologické odůvodnění, že na př. v Česko-

¹⁾ Viz na př. Dr. de Guchteneere R., *La Limitation des Naissances*, Bruxelles 1931, 165 nn.

slovensku v r. 1934 bylo z 6.938 rozloučených manželství 50% bezdětných, 32·7% s jediným dítětem, 11·7% se dvěma, to jest, že z rozloučených manželství byla jen jedna dvacetina s více než s třemi dětmi, kdežto plných devatenáct dvacetin bylo buď bezdětných nebo nanejvýše s dvěma dětmi.¹⁾ Velikým neštěstím, jež bývá v nejednom případě důsledkem hříšného manželství, bývá manželská nevěrnost. Zase psychologicky přirozeno: hříšným omezováním počtu dětí bývá manželství zprofanováno, svatost a nadzemská důstojnost z něho padá - když potom přijde mocné smyslné pokušení zvenčí, otrěsená úcta k zncsvěcenému vlastnímu manželství nemůže býti účinnou brzdou.

Obětí omezování porodů bývá často i *dítě*. Vyrůstá v poměrech nepřírozených, jichž účinky podává na př. generál, šéf zdravotní služby čsl. armády MUDr. L. Fisher:

„Studujete-li poměry v jednotlivých třídách dnešní naší školy, najdete již dnes jen několik dětí ve třídě, jež mají několik sourozenců, téměř polovička jich mají jednoho sourozence, polovička jsou docela jedináčky. Tento poměr se jeví podle mých šetření už ve školách středu Prahy dosti zřetelně, bude však čím dále tím výraznější, zachvátí i periferii, ba i venkov . . . Dnes existuje o jedináčku celá vědecká literatura, poněvadž i když se rodí zdravý, ne tedy z rodičů neuropathických, právě svým prostředím, v němž vyrůstá, je stížen tolikými škodlivinami a poruchami, že v ničem nezadá mnohdy dítěti s psychopatickou konstitucí . . .

Srovnáme-li jedináčka s průměrným jiným dítětem, má určité normální vlastnosti v nadprůměrné míře, jiné v míře nedostatečné, mimo to však jeví určité známky zvrhnutí, které jinak dítěti nejsou vlastní. Vše to se mnohem zřetelněji projevuje u hochy než u děvčete.

Do první skupiny patří proti jeho stáří uspíšený vývoj rozumový. Vyrůstaje ve společnosti jen dospělých lidí, kteří se s ním stále a výhradně zabývají, jedináček již na konci 1. roku všechno mluví, je brzy různým věcem učen a cvičen, umí písničky a dlouhé básně, ohromuje okolí svými přemoudrými poznámkami. Friedjung velmi případně přirovnává jedináčka k poupěti, které násilně prsty bylo rozvito, aby vypadalo nádherněji; ale jako ono brzy vadne, i jedináčkové vykazují brzy únavu, již nazýváme rádi psychoasthenií, a četné práce jedináčky se zabývající ukazují, že tyto neobyčejně chytré děti prvních let bývají jen prostředními, ne zřídka slabými žáky později, lidmi prostředně chytrými, ale vždycky málo zdatnými a málo odolnými.

Osamocený život jedináčka je prostředím, jež vysvětluje bujnou fantasií těchto dětí. Je také mezi nimi mnoho takových, které se nejraději uzavrou v svůj vybášený svět, stěží je možno udržeti při práci, brzy projevují neschopnost soustřediti pozornost k určité věci a vyhověti požadavkům denního života je pro takové děti později neobyčejně těžké.

Sociální citění je takovému dítěti cizí, neboť vyrůstá bez sourozenců v prostředí, kde jeho nezřízené sobectví je okolím přímo uměle pěstováno. Každý z vás jistě ví, jak mezi sourozenci nutnost přizpůsobovati se, respektovati práva ostatních dětí, nutnost podřídit se někdy v uplatňo-

¹⁾ Zprávy stát. úř. statist. RČS, 1935, 566.

vání vlastní vůle působí příznivě na utváření charakteru. Tato nenahraditelná průprava a příprava na skutečný život chybí v domově jedináčka. Ale jedináček nepociťuje ani pravé lásky k rodičům, neboť ti zpravidla se svou přílišnou láskou, nerozumnou starostlivostí a pohotovostí vyplní každé jeho přání nedovedou buditi v něm úctu k sobě, láska k bližnímu je mu ovšem úplně cizí, takové dítě vidí a miluje právě jen sebe, vyrůstá v jediného vládce v rodině, chladného, někdy i krutého, což všechno tvoří půdu, na níž brzy vypučí ješitnost, domýšlivost, ale i přecitlivělost.

Na druhé straně se nedostává jedináčkům těch vlastností, které mohou získati jen v čilém obcování s kamarády za určité volnosti, totiž odvahy. Jsou to děti spíše bojácné, úzkostlivé, a poněvadž vždycky mohou počítati s pomocí svého okolí, jsou zpravidla nesamostatné, neobratné, nedovedou ani v pozdějším školním věku přejíti samy ulici, ba nedovedou se ani oblékati. Poněvadž nejsou zvyklé setkat se s odporem, postrádá jejich vůle školní, vyrůstají často v člověka bez určitého cíle, náladového, slabého, neschopného většího činu. Pak se nelze ani diviti, že před vážnými těžkostmi života často ztroskotávají.¹⁾

Je samozřejmo, že generál Dr. Fisher nemíní, že každý jedináček nutně má uvedené rysy, nýbrž že je velmi často mívá, poněvadž poměry, v nichž vyrůstá, snadno k tomu vedou.

Náboženský život jest při hříšném omezování porodů nemožný. Neboť takové jednání jest vzpourou proti Pánu života a Tvůrci mravního řádu, a tudíž praktickým odpadem od Boha. A má-li taková duše opravdu ještě v sobě nějakou víru, pak vědomí těžké viny doprovází ji jako neodbytný stín. A zas je psychologicky snadno vysvětlitelno, proč takoví lidé, pokud je v nich ještě náboženské cítění, mívají i myšlenky sebevražedné: touha uniknout z toho mučivého napětí v nitru! - V jiných zase případech, a hodně častých, právě tato hříšná prakse dobila v duši zbytky náboženského života.

*

Omezování porodů vrhá těžké stíny i na život *sociální*.

A to předně v životě *společenském* v užším smyslu. Čím dokonalejší lidi dodává společnosti rodina, tím lépe je o společnost postaráno, - jako organismus je tím zdatnější, čím zdravější jsou buňky, z nichž se skládá. Společnost potřebuje, aby mezi jejími příslušníky bylo co nejvíce obětavosti; ale rodina, kde se hříšně omezují porody, není dobrou školou obětavosti. Je dále velikým neštěstím pro společnost, když dělá dojem přílišné stařeckosti, to jest, když v ní staří lidé jsou poměrně velmi četní vzhledem k věkovým vrstvám dětí a lidí ve věku výrobním. Ale na př. ve Francii zamezování porodů postoupilo již tak, že tam mají průměrně již 14% starců, t. j. lidí nad 60 let, v departementu Yonne dokonce 21% starců,

¹⁾ L. Fisher, Sebevražednost a armáda, Praha 1932, 20—21.

takže tam na 10 mužů ve výrobním věku od 20 do 60 let připadá 8 starců a stařenek! Francouzští statistikové propočítali, že budou-li se vyvíjeti poměry dosavadním směrem, ve 20 letech budou mít z obyvatelstva 30% starců!¹⁾ Pak národ stojí v životě jako starý churavý strom!

Dále po stránce *hospodářské*. Kde pokles porodnosti nabyl nebezpečných rozměrů jako na př. ve Francii, tam zůstávají pole neobdělaná nebo obdělaná nedostatečně: není pracovních sil . . . a není ani důvodu k obdělávání, protože jedináček již může mít dost, zdědí to všechno, a ještě přízení! Kde je dětí více, tam je více rukou k práci, a tam je také potřeba přiložit ruku k dílu, aby pro všechny děti mohlo tvrdou práci již mnoho let napřed býti připravováno dědictví. Když se omezují porody, nemohou továrny pracovati naplno, protože není spotřebitelů. Pak farmy americké nevědí, co dělati s obilím. Když bude pokles porodnosti pokračovati jako dosud, pro koho budou potom jezdit dlouhé vlaky? Pro koho budou státi školy s četnými a velikými třídami? Když se rodí děti o pětinu, o třetinu, o polovici méně, projevuje se to nutně ve školství, obdobně klesá počet škol, tříd, učitelů. - A když národ stárne, když je stále menší počet lidí schopných výroby, neunesse tato scvrkající se skupina břemen kladených na její rámě . . . a pak se může stát, že tak četným starcům, kteří v mladých letech zavinili, že není dost vyrábějících lidí, nebude stárnoucí stát mít z čeho vypláceti pensí . . . a že se finančně zhroutí . . . jako se konečně hrouť ztrouchnivělý strom . . . Nebylo dost lásky k životu, proto se národ musí podrobiti vládě odumírání a pak smrti . . .

Omezování porodů má také těžké následky *politické*. Nejen tím, že lidé, kteří mají dítky, mají zájem o to, aby stát byl silný a tím aby byla zabezpečena budoucnost jejich dětí, takže takovým lidem jest cizí ona zoufalecká politika: „Po nás ať si přijde potopa! My to nějak doklepem!“. Vždy se však vedle národů, u kterých je odvrát od života, vyskytují národy, které jsou plny životního elánu a které klidně přihlížejí, jak čas pracuje pro ně a jak se neodvratně blíží chvíle, kdy se budou moci vrhnout na odumírající národ, zmocnit se bez větších obětí jeho země a jeho přírodního bohatství. Jednotlivec pyká kolikrát za své viny velmi bolestně. Když však pobloudí celí národové, bývají tresty ještě hroznější. - Je bolestné, když nevinný národ je přemožen silnějším a zničen. Ale je bolestné a je především hanbou, když národ končí sebevraždou . . .

¹⁾ F. Boverat, L'Effondrement de la Natalité, Paris 1935, 11.

Není pravda, že omezování porodů má za následek vzestup *kultury*. Ani nejradikálnější stoupenci novomalthusiánství nemohou neviděti, že omezování porodů má za následek, že potomků lidí elitních bývá málo, zato však u tříd sociálně méně hodnotných přibývá potomstva tolik, že v celkovém počtu potomci vrstev elitních tvoří procento čím dál nižší. V Americe, kde omezování silně proniklo, se hrozí nad tím, jak vymírají starousedlé rodiny a rodiny lidí studovaných, vůbec lidí na vedoucích místech, a jak roste procento obyvatelstva nižší sociální úrovně. Bylo vypočteno, že budou-li se vyvíjeti poměry jako dosud, ve dvou stoletích budou mít potomci 1000 graduovaných odchovanců Harvardovy university 50 potomků, kdežto z 1000 nynějších Rumunů v Bostonu bude 100.000 lidí. Byla pořízena statistika žen graduovaných na amerických universitách: 60% se jich neprovdá, z provdaných zůstává 36% bezdětnými! Obdobnou situaci zjišťuje Burgdörfer o jiných státech a cituje výrok vynikajícího německého eugenika F. Lenze: „Zůstanou-li výběrové poměry tak, jak jsou, nastane nutně rychlý úpadek nadání našeho obyvatelstva.“¹⁾

Namítá-li se dále, že je pro kulturu lépe, vychová-li se jeden člověk dokonalý než dva nedokonalí, lze odpovědět, že je ještě lépe, vychovají-li se dva dokonalí. - A konečně o kolik geniů by bylo lidstvo přišlo, kdyby byl vždy býval praktikován systém jednoho nebo dvou dětí: Shakespeare byl třetím z osmi dětí, skladatel Bach nejmladším z osmi dětí, sv. Ignác z Loyoly nejmladším z třinácti, geniální vynálezce optických přístrojů Jan Fraunhofer byl desáté dítě chudého brusiče skla, velký biskup Ketteler šestým z devíti, kardinál Mercier pátým ze sedmi, Bedřich Ozanam čtvrtým ze čtrnácti, Emanuel Kant čtvrtým z devíti, vzácný Moravan sv. Kliment Maria Hofbaur dvanácté dítě, skladatel Haydn také dvanácté, slavný průmyslník Werner Siemens první ze čtrnácti, sv. František Xaverský poslední ze sedmi, sv. Terezie Ježíškova poslední z devíti. Podobně Dürer, Rembrandt, Mozart, Schubert, Lessing, Franklin atd.²⁾

Rovněž po stránce *morální*. Bylo již řečeno, že soustavou omezování porodů vychovává se pokolení, které v celku nemůže býti požehnáním pro národ. O Spojených státech se

¹⁾ Cituje Burgdörfer, Volk ohne Jugend 71; sr. tamže 64—72. Viz dále zvl. smutnou kapitolu La Décroissance des Élités, v H. Degugis, Le Destin des Races Blanches, Paris 1935, 297—318.

²⁾ Sr. Schönerer Zukunft, 3. XI. 1935, 125, Burgdörfer, Volk ohne Jugend, 66—68.

veroamerických v souvislosti se soustavou hříšného omezování porodů vydává svědectví Dr. Ryan: „Zde již existuje ve zhoubných rozměrech změkčilost, požitkářství, materialism a osudný úpadek ukázněnosti mravní a rozumové, vytrvalosti a zdatnosti“.¹⁾ Kde smýšlení, jehož výrazem je hříšné omezování porodů, se rozmohlo, tam i kdyby národ viděl, že jižjiž bude kořistí nepřátel, nezastaví se ve své praksi a tam sebe větší finanční odměny jím nepohnou: dovede snad za národ umírat, ale nedovede národu zabezpečovati život! A tragická stupnice v národě pak jest: mnohočlenná rodina - rodina s dvěma dětmi - s jedním - bezdětnost - zánik.

CO PODNIKATI

Kdo poznal ve svém životě, jak je těžko odvrátiti lidi od jejich dosavadní životní praxe, zvláště když jim přináší okamžité výhody, a přiměti je k tomu, aby si zařídili život podle norem jiných, rigorosnějších, ten se nebude oddávati růžovým ilusím, ten bude živě cítiti, jakým těžkým problémem je zápas s životní praxí omezování porodů . . . Neboť tento zvyk tak vrostl do veřejného mínění v některých třídách, zvláště (a to neobyčejně ztěžuje situaci) ve třídách vedoucích, tak vrostl do smýšlení jednotlivců, tak vtělil své důsledky do stavby a zařízení bytů, zkrátka tak prostoupil cele kulturu a život, že zápas s ním je nesmírně obtížný.

Při tomto úsilí nejdůležitější úloha připadá působení *mravnímu*. Všecky důkazy na př. populacionistické, které žádají většího počtu obyvatelstva vzhledem k záchraně nebo rozvoji národa, všecky odměny a výhody hospodářské, které bývají poskytovány za každé druhé, třetí a další dítě, situace nepřevrátí. Hospodářské prostředky jsou dobré. Jsou naprosto nutné. Ale nestačí. Hlavní, radikální pomoc jest mobilisovati duše, probuditi v nich rozhodnutí, že nebudou odmítati dítky, které jim Bůh dá, probuditi a pěstiti obětavost. Nikde není třeba tolik nadosobních a nadokamžikových hledisk jako v této otázce.

A zvláště opravdová náboženská a bázeň Boží jsou zde nejúčinnějšími prostředky. Pouhý lidský rozum může míti sebe více odůvodněné námitky proti novomalthusiánství; novomalthusiánské přesvědčení v duši a ve veřejném mínění na každý důvod odpoví ihned dvěma, třemi protidůvody. Ro-

¹⁾ J. A. Ryan, *The Social Menace of America's Declining Birth Rate* v *Miscellanea Vermeersch*, Romae 1935, I., 176.

zum v té diskusi v prvé chvíli obyčejně pdlchá. Ale když si duše plně uvědomí, že umělé omezování je zakázáno mravním řádem, že je zákazem absolutně kategorickým, protože za ním stojí Bůh, pak člověku již není tak těžko se sklonit, a to i tehdy, když nechápe všechno. Když ví, že to Bůh tak chce, má záruku, že je to dobré, i když okamžitě by neviděl dobrých následků - jako nemyslí, že zasil nadarmo a že nic nevzejde, když zítra po zasetí přijde na roli a nevidí semeno, které včera zasel, ještě vzešlé. Má důvěru v moudrost Boží, která vidí dále než my, a v lásku Boží, která nepřikáže nikdy nic, co by nebylo ku prospěchu lidí. Dobré a zlé následky jednání pro jednotlivce a pro národy neprojevují se za noc s dneška na zítřek, plná sankce přichází někdy až velmi pozdě, zvláště když jde o celé národy. Mravní řád a mravní cit nám musí býti vůdcem v pochybných chvílích, jako pro šoféra na spletitých křižovatkách jest ukazatel cesty vysvobozením z pochybností. Až na takové křižovatce cítí šofér, jakým dobrodiním jsou pro něho značky; a zvláště v těžkých kolisích mravních, kdy omyl láká nesčíslnými a neodolatelně svůdnými důvody, pocítujeme dobrodiní, že nám Bůh dal mravní řád, ozývající se v nás a mimo nás tak velebně a tak závazně, že jakýkoli kompromis není vůbec přípustný.

Jako ve všem, i v této věci má se člověk chrániti blízké příležitosti ke hříchu a vůbec všeho, co zbytečně dráždí, takže potom jest opravdu těžko možno rozumně ovládati pohlavní pud.

Je dobré, když hned v dětství si dítě navyká nepovolovati si ve všem, nýbrž odpírati si občas i věci dovolené, poněvadž tak se tuží vůle a člověk pak dovede zachovati klidnou mysl i tehdy, když něčeho musí postrádati.

Je nutné dávat mladým lidem poučení i o manželství, ale způsobem, aby pochopili také (a především) i vyšší úkoly manželství.

Zvláště je nutno potíratí nešťastný - jak jej Drumont nazval - „sociální kapilarism“, to jest hledati veškerý a jediný smysl života v tom, aby stůj co stůj děti vystoupily co nejvýše na sociálním žebříku, aby dosáhly co největšího bohatství, cti a postavení. Ano, rodiče jsou ve svědomí zavázáni pečovati o pozemské blaho svých dětí. Ale dokud veškeren smysl životní bude obrácen jen směrem sociálního vzestupu, dotud záplavy omezování porodu není možno zastaviti. Buď si lidé po pravdě uvědomí, že cílem člověka je splniti vůli Boží, konati dobře povinnosti svého stavu a pečovati o dosažení posledního cíle - nebo si budeme do nekonečna zraňovati duši zou-

falými pokusy, jako když vlaštovka zabloudivší do kostela až do zkrvavení opět a opět bije zobáčkem do okna, že se oknem na svobodu přece dostatí musí, vždyť tu není zdi, je tu světlo! - Musí býti takto znova vrácen životu pravý smysl!

*

Když prohlašujeme mravní prostředky za nejdůležitější, má-li dojít k obratu v omezování porodů, tím nepravíme, že by *opatření hmotného rázu* nemělo ceny. Naopak, kdyby se nezlepšily hospodářské poměry ve prospěch rodiny, všechna snaha by byla marná. Ovšem, má-li dojít k radikálnímu zlepšení, musí také dojít k radikální přestavbě hospodářského řádu ve smyslu křesťanském, aby v hospodářském a sociálním životě opravdu vládla sociální spravedlnost a sociální láska. Ale i dokud taková přestavba od základů není ještě uskutečněna, je možno mnoho učiniti ve státním životě ve prospěch rodiny. A státy, které tak učinily, pocítily také brzo aspoň částečně zlepšení v omezování.

Taková opatření ve smyslu rodinné politiky jsou na př.: rodinné přídavky, jak si je pro četné rodiny zavedli ve Francii a v Belgii státním zákonem; veliké úlevy daňové, a to při různých daních, jak je to zavedeno v největším měřítku v Německé říši; úlevy příslušníkům takových rodin ve vojenské službě, při jízdě na železnici, při přijímání do státních služeb, jako je tomu v Itálii; půjčky na výbavu chudým snoubencům za velmi výhodných podmínek, s tou výhodou, že vrácení kapitálu se jim vůbec nebo částečně promine, budou-li mítí ve lhůtě, kdy mají býti splátky na dluh odvedeny, již dítky; budování rodinných domků na periferii a vůbec osidlovací akce, aby opatřeny byly zdravé a vhodné byty pro rodiny s dítkami. A podobné. Ku podivu, v kterých státech taková práce ve prospěch rodiny byla velkoryse nejen plánována, ale také prováděna, tam v nejkratší době se projevil přírůstek porodů.

Stát dále musí ukázati rozhodnou ruku a třeba i železnou pěst v potírání všech demoralisačních snah, které nutně vedou k rozvratu rodiny a k propagandě omezování porodů. Je strážcem obecného blaha; proto nesmí trpěti, aby pornografie - ať v knihách, ať ve filmech, ať v divadle - konala v duších své paličské, ano vražedné dílo. Jedná správně, když netrpí, aby se tvořila taková ohniska, odkud se demoralisace rozlévá do okolí. Když zkrátka potírá naprosto bezohledně všechno, co vytváří mezi obyvatelstvem mravní marasmus.

Stát jest strážcem práva a veřejné mravnosti; nutně tedy musí splniti i tuto - ne vždycky příjemnou - povinnost.

Nestačilo by, kdyby stát učinil jen to neb ono ojedinělé opatření ve prospěch rodiny; musí býti patrno, že veškeren duch státu je příznivý rodině, že stát uznává plně cenu rodiny pro národ a veliké oběti, jež rodiny s četnějšími dětmi přinášejí pro stát a jeho budoucnost.

Velmi dobré jest, když takové rodiny - jako se tak s úspěchem stalo ve Francii a v Belgii - se sdružují a tak spojeným úsilím hájí svá práva. Neboť ve všech státech je dnes jak v zákonodárných sborech, tak i v administrativě, tak i na jiných vlivných místech mnoho lidí takových, kteří nemají dost pochopení pro důležitost rodiny a pro bolesti rodiny s četnějšími dětmi, a zdravá opatření musejí býti kolikrát vynucena i proti jejich vůli.

A vůdčí myšlenkou při všech těchto hospodářských reformách ve prospěch rodiny musí býti, aby si otec rodiny s četnými dětmi nestál hospodářsky hůře než člověk, který se dětem vyhýbá; nestačí tedy, aby přednostové domácnosti dostávali týž plat bez ohledu na to, zda z něho mají býti živi lidé dva nebo lidí sedm, nýbrž aby i otec více dětí si mohl opatřiti za svůj podíl přibližně stejný počet statků jako otec jen jednoho dítěte. Myšlenka této perekvace příjmů se zdá našemu uchu ještě příliš nová a příliš tvrdá, ale jsou sociologové,¹⁾ kteří jsou přesvědčeni, že železná moc vývoje k ní kulturní národy donutí, nebudou-li chtít zaniknouti.

Ještě dvě poznámky k obavě, že hospodářské statky nebudou stačiti pro množící se lidstvo. Předně když lidstvo z obavy, že nebude dost výživy, znemožňuje třeba vražděním nenarozených přístup dětem na svět, jedná zrovna tak nemoudře (podle slov Chestertonových), jako když by zde bylo jedenáct hochů a jen devět klobouků, a věc se rozřešila takto: Klobouků je jen devět, tak dva hochy musíme zabít, aby pro všechny byly klobouky. Kdežto každý rozumný člověk půjde na věc takto: Klobouků jest jen devět; rozume, přemýšlej a opatř někde ještě dva, aby měli všichni. - Lidé musejí míti odvahu odklidit mnohé nespravedlivosti v rozdělení statků a příjmů, musejí býti statky hospodářské vráceny svému pravému určení, pak nebude se zdáti, že není možno žít podle požadavků mravního řádu. „Je lepší politikou přizpůsobiti podmínky prostředí potřebám rodiny než zmenšovati počet dítek a tak se přizpůsobovati vadné a nemravné situaci sociální.“²⁾

¹⁾ Sr. F. Boverat, *La Famille nombreuse*, Paris 1936, 72 n.

²⁾ R. de Guchteneere, *La Limitation des Naissances*, Bruxelles 1931, 79.

A když je lidem úzko, že není možno opatřiti dost výživy pro rostoucí obyvatelstvo, odpovídám slovy Burgdörferovými.¹⁾

„Není o tom pochybnosti, že těch 496 milionů dnešních Evropanů žije v celku lépe než 172 milionů, kteří žili v Evropě kolem roku 1800; a asi 2000 milionů obyvatel země, kteří žijí dnes, žijí rovněž lépe než 600 milionů jejich předků, kteří obývali zemi kolem roku 1800.

A dosud ještě širé prostory zemské nejsou obydleny vůbec, jiné sotva poněkud. Tak v Kanadě na př. jest obděláné zemědělské půdy 6%, v Australii 1% veškeré plochy. Kdežto v Evropě na 1 čtvereční km připadá průměrně 49 lidí, připadá v Asii 23, v Americe a Africe po 5, v Australii ani ne 1, a celkový průměr pro všechny díly světa je 13 na čtvereční km.

Vynikající statistikové a zeměpisci, berouce za základ hospodářské poměry a výnos půdy, jak je umožňuje dnešní stav techniky, počítají, že země může pojmouti 6—10 miliard lidí. Země by tedy již i za dnešních poměrů mohla uživiti třikrát až pětkrát víc lidí než skutečně živí dnes“.

¹⁾ Burgdörfer F., Volk ohne Jugend, 1935, 4—5.

KOLEKTIVUM A JEDNOTLIVEC

MODERNÍ STÁT OHROŽENÍM SVOBODY JEDNOTLIVCOVY

Aniž jsme si toho vědomi, stojíme uprostřed hlubokého procesu, který až do základů přetváří život a postupuje tempem čím dále tím zrychlenějším. Je to stále rostoucí moc státu nad jednotlivcem. Stát zasahuje čím dále tím pronikavěji do svobody občanů a reguluje jejich život a činnost podle svého uznání. V hospodářském životě krise urychlila „plánování“ a uložila jednotlivci tolik norem, že i ve věcech, ve kterých měl až dosud naprostou volnost, má přísně a pod citelnými tresty předepsáno, co smí a co nesmí: výměra osevu, předpisy o mletí atd. Podobně v otázkách školských, sdružovacích, politických a j. Tak autonomie lidské osobnosti, již si individuum dobylo proti všemohoucímu antickému státu a jež pak ovšem až do chorobných obrysů byla vypěstěna individualismem devatenáctého století, se rozbíjí ve stěpiny. A čím více na jedné straně hospodářská krise ohrožuje člověka, čím více nacionalism a imperialism dobyvačných států nutí ostatní národy, aby se semkli ve sražený, a proto odolnější celek, tím více stoupá moc státu a tím více kus za kusem padají svobody individua. Individuum přestává býti cílem státu, stává se jenom prostředkem, jenž slouží toliko k tomu, aby napomáhal k rozkvětu státu. Ať již stát vystupuje s programem „silný stát!“, ať vystupuje jako mytologická bytost, která smí žádati každou oběť, ať je pokládán za nástroj, kterým se má pomoci k diktatuře jediné sociální třídy nebo jediné politické straně, výsledek je stále týž: stát mohutní, svoboda jednotlivcova se sesychá.

*

„Silný stát“ je programem *fašismu*. A proto nepokrytě vyznává ve svých řečích Mussolini: „My první jsme proti . . . liberálnímu demokratismu tvrdili, že jednotlivec neexistuje, leda pokud jest částí státu.“¹⁾ „Opakujeme znova a slavnostně svou nauku, pokud se týče státu: opět potvrzují s touž energií svou formuli pronesenou v proslovu u Scala v Miláně: Všecko ve státě, nic proti státu, nic mimo stát.“²⁾ „Jsme

¹⁾ Mussolini 14. IX. 1929, citováno v *Édition definitive des oeuvres et discours de Benito Mussolini*, trad. de M. Croci, IX., Paris 1935, 69 v pozn.

²⁾ Mussolini 26. V. 1927; tamže 71 v pozn.

ve státě, který má v rukou všechny síly pracující v lůně národa. Máme v rukou síly politické, síly mravní, síly hospodářské, jsme tedy v korporativním státu fašistickém, důsledně provedeném.“¹⁾

A ve svém vrcholném pojednání „Fašistická nauka“²⁾ Mussolini prohlašuje: „Liberalismus staví stát do služeb jednotlivce; fašismus klade znova důraz na stát jakožto na opravdovou skutečnost individua . . . Pro fašistu všechno je ve státě a nic lidského nebo duchovního, pokud to má nějakou hodnotu, neexistuje mimo stát. V tom smyslu je fašismus totalitární a fašistický stát, syntéza a sjednocení každé hodnoty, interpretuje veškeren život národa, rozvíjí jej a dodává mu síly.“ (70) „Ani skupin (politických stran, sdružení, odborových organizací), ani jednotlivců není mimo stát.“ (71) „Stát, chápáný jakožto universální vůle, je tvůrcem práva.“ (73) „Fašistický stát, nejvyšší a nejmocnější forma osobnosti, jest silou, ale silou rozumovou a mravní, jež v sobě shrnuje všechny formy lidského života. Nesmí se tedy omezovati jenom na funkce dozoru a ochrany, jak by to byl chtěl liberalismus . . . Stát je vnitřní forma a vnitřní norma, stát je disciplína totální: proniká vůlí i rozum. Jeho princip, inspirace a vedení lidské osobnosti, sdružené ve společnost, proniká do duše a má trvalý vliv jak na muže veřejně činného, tak i na umělce, myslitele a učence; je duší duše.“ (75)

Z ostatních mluvčích fašismu uvádím jen jednoho z předních lidí tohoto hnutí, A. Rocco: „Individuum nemůže býti podle fašistického názoru pokládáno za nejvyšší cíl společnosti. Aby (společnost) své vlastní cíle uskutečňovala, musí jednotlivců používat jako prostředků . . . Stát musí míti v moci všechny síly existující ve státě, musí je všechny pořádati, a řídit k vyšším cílům národního života.“³⁾

Obdobná je situace v *národněsocialistické „Třetí říši“*. Vyplývá to z nejvyššího cíle, jež Hitler, hned ještě než se dostal k moci, stanovil státu: „Nejvyšším účelem národního (völkisch) státu je starost o zachování těch rasových původních prvků, které jsou rozdávateli kultury, vytvářejí krásu a důstojnost nového lidství. My jakožto arijci si při slově stát dovedeme představit toliko živý organismus národa (Volkstums), který netoliko zajišťuje zachování tohoto národa (Volkstums), nýbrž i dále pěstí jeho duchovní a ideální schopnosti a tak jej vede k nej-

¹⁾ Mussolini 7. IV. 1926, tamže 71 v pozn.

²⁾ Mussolini, *La doctrine du Fascisme*, tamže, na str. uvedených v textu.

³⁾ A. Rocco, ve sborníku *L'Etat Fasciste*, Paris 1931, 24—25.

vyšší svobodě“. (434) V úsilí o tento cíl málo arci znamenají osobní práva jednotlivců: „Právo osobní svobody ustupuje do pozadí před povinností zachovati rasu“. (279)¹⁾

Koncentrační tábory a zástupy emigrantů jsou dokladem, jaký jest osud osobnosti v Třetí říši.

*

Nikde nepronikla myšlenka „silného státu“ tak daleko, nikde nebyla práva jednotlivce tak rozdrčena jako v *bolševismu*. Bolševický stát „nezná individuálních práv, která by jakkoli omezovala jeho moc . . . Stal se státem v krajním slova smyslu, státem totálním, jenž si podrobil veškeren život společnosti . . . Není možná dovolávati se právních záruk proti politickým rozhodnutím. Všecko stojí pod jediným zájmem: zachování proletářského státu, to jest vlády bolševické strany . . . Neomezená všemohoucnost strany . . . Bolševický stát není tedy takovým státem, který chce obecné blaho všech občanů, je to zcela jistě stát stranický, nástroj strany, aby vykonával její vládu . . . Proň neplatí ohledy lidskosti ani tradice, které by jej při používání násilí nutily k umírněnosti . . . ani všeobecná lidská a základní práva, jichž by měl stát dbáti. Stát zná jen jediné právo: právo bolševické strany uplatniti svou moc“.²⁾

Tato praxe není nahodilá. Je jen provedením nauky o diktatuře proletariátu. V literární pozůstalosti Leninově byla nalezena osnova pro brožuru „Diktatura proletariátu“ z r. 1920. Uvádím prvou polovici.³⁾

1. Důvodem, proč „socialisté“ (myslí se hlavně sociální demokracie západoevropská, kterou Lenin až na nůž potíral) nerozumí diktatuře proletariátu, je to, že myšlenku třídního boje neprovádějí do důsledků. Diktatura proletariátu je pokračováním třídního boje v nové formě. To je rozhodující věc, a to se nechápe. Jediné proletariát jako zvláštní třída vede třídní boj dále.

2. Stát je jenom zbraní proletariátu v jeho třídním boji.
Zvláštní druh knuty! Nic více!

3. Formy boje proletariátu nemohou při jeho diktatuře býti staré. Pět nových úkolů a s nimi shodných forem:

¹⁾ A. Hitler, *Mein Kampf*, München, na uved. str. (cituji podle vyd. z r. 1932).

²⁾ W. Gurian, *Der Bolschewismus*, Freiburg 1931, 61—71.

³⁾ Lenin, v XXV. sv. jeho sebraných spisů, cituji podle Guriana tamtéž, 240.

4. a) Potlačení odporu vykořisťovatelů. 1. Zvláštní prudkost třídního boje. 2. Nové formy odporu, přizpůsobené kapitalismu v jeho posledním stadiu (spiknutí, sabotáže, vliv maloměřáctva).

5. b) Občanská válka, proměna imperialistické války v občanskou.

6. c) Neutralisace maloměřáctva, zvláště zemědělců.

7. d) Využití buržoasie. Specialisté. Nejen potlačení odporu, nejen neutralisace, nýbrž ať jsou přijati do práce, donuceni sloužiti proletariátu.

8. e) Výchova k nové disciplíně. 1. Diktatura proletariátu a odborové sdružení. 2. Komunističtí vzorní dělníci. 3. Čistka strany a význam toho. 4. Odměny a mzda podle zásluhy.

Avšak netoliko bolševism, nýbrž i *socialism* ve svých mírnějších formách je těžkým nebezpečím pro osobnost. Jednak svým přílišným egalitarismem nivelisuje rozmanitost, kterou příroda vybavila lidstvo. Jednak přílišným zdůrazňováním masy a akcí v masách svádí k tomu, aby se v jednotlivci viděla jen součástka masy, jen kolečko ve velkém mechanismu společnosti a ne bytost, která má žít svým osobitým životem. Jednak však - a především - tím, že státu přikazuje nesmírné úkoly hospodářské a kulturní, které nemohou býti zdolány leč těžkopádným centralismem a s tím spojeným byrokratismem; tlakem takového ohromného kolosu hospodářského svoboda jednotlivců je nutně drcena; jednatel je naprosto bezmocný a bez ochrany proti všemohoucímu státu.¹⁾

Podivný běh světa: proletářský socialism vystoupil na světové jeviště s určitou předpovědí, že stát zmizí. Tak Engels: „Třídy padnou . . . S nimi nezbytně padá stát . . . celý státní aparát bude uložen tam, kam náleží: do musea starožitností, vedle kolovratu a bronzové sekery.“²⁾ Jinde praví Engels: „Stát nebude odstraněn, odumře.“³⁾ Bebel: „Se státem zmizí i jeho představitelé: ministři, sněmovny, stálé vojsko, policie a četnictvo, soudy, advokáti, státní zástupci, vězeňští úředníci, správa berní a celní, zkrátka celý politický aparát.“⁴⁾ Tedy

¹⁾ Viz na př. J. Messner, *Die soziale Frage der Gegenwart*, Wien 1934, 338, M. Hermant, *Idoles Allemandes*, Paris 1935, 297—303; W. Schmidt, *Freiheit und Bindung des Christen in der Gesellschaft*, v *Schönere Zukunft* z 15. X. 1933, 53.

²⁾ F. Engels, *Der Ursprung der Familie, des Staates und des Privateigentums*, Stuttgart 1922, 181.

³⁾ F. Engels, *Herrn E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft*, Stuttgart 1921, 302.

⁴⁾ A. Bebel, *Die Frau und der Sozialismus*, Stuttgart 1922, 442.

předpověď do budoucna: S vítězstvím socialismu stát bude víc a více mizeti. - A skutečnost: S výboji socialismu ruku v ruce šlo utužování vlivu státu nad individuem!

*

Na poli teoretickém jest tento směr, který klade kolektivum na prvé místo a individuum teprve na místo druhé, hájen *universalismem* vídeňského profesora de O. Spanna. Základní věty jsou tyto: „Primární, původní skutečnost, od níž se vše odvozuje, není jednotlivec, nýbrž celek, společnost . . . Dva znaky z toho vyplývají a) celek, společnost jest vlastní skutečnost a b) celek je primární, jednotlivec jest ať již v tom nebo onom smyslu toliko součástí celku, jest něčím odvozeným.“¹⁾

*

I v životě *hospodářském* se mohou vyskytnouti případy útlaku osobnosti celkem, a někdy útlaku strašného. To je na př. tehdy, když se firma nespokojí tím, že svým zaměstnancům poskytuje příležitost k práci a výdělku, nýbrž když se chce zmocniti i jejich duší: když zaměstnanci musí choditi jen do kin, která firma uznává za účelná, když v celém svém životě soukromém jsou kontrolováni neviditelnýma a viditelnýma očima, když jsou záměrně trénováni jen ve věcech, které zvyšují jejich výrobní způsobilost, kdežto ostatní důležité potřeby ducha jsou přehlíženy, ano přímo potírány. Když zkrátka místo lidí se všestranně vyvinutým životem se plánovitě vychovávají jen co nejvýkonnější výrobní stroje. Jak jsou potom ty duše ochuzené, vyprahlé, nelidské!

JAK DOŠLO KE VZRŮSTU MOCI MODERNÍHO STÁTU

Jak si vysvětlíme hádanku, že po epoše, kdy jednotlivec hlásal do světa svou svobodu a svou autonomii s takovým důrazem jako snad nikdy jindy v dějinách, najednou se ocítá individuum v období hlubokého úpadku práva sebeurčení, ano že namnoze ve stoupající moci státu nad individuem vidí svou jedinou záchranu?

1. Přílišné zdůrazňování nezávislosti individua liberalismem vedlo k žalostnému úpadku státní myšlenky a státního cítění. Lidé, kteří ideu svobody uskutečňovali, byli lidé, tedy bytosti s lidskými slabostmi. Mnozí z nich neodolali svůdnému pokušení a svoboda začala u nich znamenati totéž co sobectví;

¹⁾ O. Spann, *Der wahre Staat*, III. Aufl., Jena 1931, 23.

začali ze svého postavení kořistiti pro svůj finanční zisk, pro svou ctižádost, a to nejen pro svou osobu, nýbrž i pro své rodiny, pro své stoupence, pro svou politickou stranu. Demagogií dostali se do popředí i lidé, kteří nebyli vyspělí pro své odpovědné funkce, a tak uváděli v nevážnost demokracii, parlament, politické strany. I lidé nejseriosnější si stěžovali: „Nemáme již státu, máme jen politické strany“. Státní autorita klesala, vyskytovaly se pohoršlivé případy korupčnictví, ve mnohých státech s hrůzou viděli, že všeobecná roztržitost ve státě vede nezbytně k anarchii a k vítězství nejnesvědomitějších živlů. „Když státní citění upadá, když převládají proudy rozvratné, odstředivé - jednotlivci nebo skupiny -, řítí se národy do záhuby.“¹⁾ Není divu, že v takových chmurných dobách právě ti, kdo nejvíce cítí s národem, nejenergičtější volají po silném státě.

2. V dobách poválečných lidé vystřízlivěli z hrdého vědomí své osobní soběstačnosti. V dobách prosperity vznikalo v nich titanské sebevědomí, že nepotřebují nikoho, že mohou směle vzít do svých vlastních rukou odpovědnost za svůj vlastní osud a že půjdou od úspěchu k úspěchu. Úspěšný jednatel odmítal stát. Vždyť silnému je stát jen protivným poutem. Jen slabí volali po státě, aby je chránil.

Ale přišly poválečné obtíže na všechny státy: Ochuzenost celků i jednotlivců, způsobená nesmyslným plýtváním všemi hospodářskými statky za světové války; neuvěřitelná zadluženost států, obcí, soukromých společností, jednotlivců; světové zmatky, způsobené hospodářským nacionalismem; závratné sumy, které každým rokem odčerpává ze státních pokladen čím dál tím větší zbrojení ve všech státech; stálé nebezpečí válek; úpadek mravní a z něho vyplývající důsledky pro veškeren život atd.

V těch hrozných obtížích jednatel cítí svou nemohoucnost a instinktivně volá: „Kde jest silný stát, aby vzal můj osud do rukou? Já si nepomohu, já jako jednatel v tom obrovitém zápolení gigantických sil neznamenám nic. Kde je silný stát, abych do jeho rukou odevzdal svůj osud? Odevzdám jej i za cenu těžké ztráty osobních svobod!“

3. K tomu přistupuje i psychologický důvod prestiže. Když je stát jediným velkým zápasiskem, kde vše vzniká jenom zápolním bez oddechu, zápolním tisku, stran, stavů, jednotlivců, kde největší část energií a peněz plyne nikoli na opravdový vzestup národa, nýbrž na tento nesmyslný boj všech proti všem, na takový stát nikdo není pyšný. Ale hrdostí plní

¹⁾ B. Mussolini, *La doctrina fascista*, tamže 88.

pohled na stát sjednocený, který ví, co chce, který všechny své energie vrhá na zvyšování vnitřní hospodářské a kulturní úrovně národa, který proti nepřátelům za hranicemi státu stojí sjednocený, nepřemožitelný. K takovému státu se velká část občanů hlásí hrdě, a je ochotna přinést i velké oběti osobní, protože ví, že z těchto obětí bude mít zisk národ. Tím hrději se k němu hlásí, mají-li za svou věrnost i osobní nebo skupinové výhody neb výsady. A čím zklamanějším se člověk sám sobě zdál dříve, dokud energie se vyčerpávaly na bezvýznamné a bezúčelné spory, čím více tehdy cítil propast mezi velkorysími řečmi a sliby, jež se mu dělaly, a mezi hubenou skutečností, kterou musil prodělávat, tím více zanevřel proti státu stále diskutujícímu a hašteřícímu se a bez činů, tím více v jeho očích stoupá prestiž státu silného, nediskutujícího tolik, ale jednajícího, provádějícího povely.

4. Silný stát mívá však ještě jeden zdroj, docela jiné povahy než zdroje právě vypočtené. Ve všech stavech nalézáme lidi s nenasytnou touhou, aby jejich moc a vliv víc a více rostly, do šířky i do hloubky: mezi průmyslníky, statkáři, bankéři, politiky, úředníky. Když takový člověk jest pro vůdcovskou úlohu neobyčejně nadán a když dále poměry kolem něho volají úpěnlivě po vůdci, ocítá se tento člověk ve svém živlu, rád uchvátí otěže a vynaloží vše, aby čím dál více o všem rozhodoval on sám nebo aspoň aby šlo všechno pod jeho jménem. Dvě okolnosti mohou situaci vybičovat do poměrů až závratných: předně když takový člověk je stížen megalomanií nebo když okolí stálým pochlebováním megalomanií v něm vypěstí; anebo za druhé: když se v něm vyvine přesvědčení, že je jakousi vyšší mocí určen k tomu, aby provedl zvláštní velké úkoly v životě. - Pod rukou takové velké osobnosti myšlenka silného státu jde mílovými kroky vpřed.

Ale nemusí se vždy jen jediná osobnost státi takto tvůrcem silného státu. Někdy to může býti i menší neb větší skupina lidí, kteří se navzájem doplňují.

5. Abychom porozuměli vzniku státu diktaturou proletariátu, stačí vzpomenouti, co bylo řečeno výše,¹⁾ zvláště na myšlenky Leninovy.

A tak pochopíme, jak dětinskými se představitelům myšlenky silného státu jeví názory individualismu, jehož dogmatem byla autonomie individua vůči státu: „Kde je tedy stín J. Simona, jenž na úsvitu liberalismu hlásal, že „stát má pracovat o to, aby se ukázal zbytečným a připravoval

¹⁾ Viz str. 106-7.

svou demisi““, Mac Cullogha, který v druhé polovici minulého století učil, že stát se má míti na pozoru, aby nevládl příliš mnoho? Co by řekl dnes při stálém zasahování státu do hospodářského života - zasahování potřebném a nezbytném - Angličan Bentham, podle něhož průmysl má od státu žádati jen to, aby jej nechal na pokoji? Nebo Němec Humboldt, v jehož očích „lenivý stát by měl býti pokládán za nejlepší“¹⁾)

ETICKÝ ZÁKLAD PRÁV STÁTU A SPOLEČNOSTI VŮBEC

Nauka individualistická, která nechce uznávati v plném rozsahu vztahů a povinností k společnosti, tedy ani k státu, se přičí lidské přirozenosti, se nemůže trvale udržeti - jako není možné, aby lidé trvale chodili rukama a nikoli nohama. Na chvíli to někdo snad dovede, na trvalo však je to stav nepřirozený a nemožný.

Vždyť veškerá přirozenost člověka volá po společnosti. Nebudu opakovati známých, až otřených pravd, že při svém tělesném vývoji je dítě odkázáno na pomoc rodičů a vůbec společnosti po čas mnohem delší než mládež u zvířectva a ptactva. Všimněme si raději jiné věci, již méně známé: Potřebuje-li člověk společnosti již pro vývoj tělesný, právě tak a ve mnohém směru ještě více jí potřebuje až do smrti i pro vývoj duševní. Neboť náš duch a jeho jednotlivé schopnosti se probouzejí nejpronikavěji působením společnosti. Jak mnohý člověk - genius nebo i člověk v průměrném občanském postavení - by se ani zdaleka nebyl mohl tak rozvinouti, jak se rozvinul, jak mnohé símě vloh by v něm bylo prostě odumřelo, kdyby ze společnosti nebyly stále padaly do jeho duše příznivé podněty, příklady, vybídky, záblesky možností, kdyby nebyl v jiných lidech našel spolupracovníky, kteří mu umožnili provést věci, kterých by se osamocený jednatel nikdy neodvážil. I náš duch je stvořen tak, že vše to, co se v něm tají, může plně vyrůst, rozkvést a přinést dokonalé plody jen tehdy, když společnost skýtá výživnou půdu, vláhu a slunce. Uzavřítí se v sebe od počátku, úplně a důsledně znamená resignovat na duchovní vzrůst!

Tím ovšem nemluvím proti požehnané samotě, v níž člověk samostatně zpracovává materiál ve společnosti již nasbíraný, a v níž duch roste tím mohutněji!

¹⁾ B. Mussolini, La Doctrine du Fascisme, tamže 88, 89.

A čím více člověk sám sebe pozoruje, tím více cítí, že jej Bůh stvořil pro život ve společnosti s jinými lidmi. Máme řeč, abychom se mohli s jinými sdílet o své myšlenky.

Naše duše je vybavena sympatií, učelivostí a celou soustavou sklonů a schopností, aby mohla jiným rozdávat i od jiných přijímat. Celé naše nitro je takřka organisováno pro život ve společnosti.

Třetí důvod: Soukromé blaho člověka není trvale možno, leč v rámci blaha obecného. Záleží-li soukromé pozemské blaho v tom, že mám všechny podmínky, abych mohl žít ušlechtilým životem, tak blaho obecné záleží ve vytvoření takových všobecných poměrů hmotných i kulturních, aby v nich byl spokojený život jednotlivců možný: důmyslně koncipovaný a bděle zachovávaný právní řád, zabezpečnost státu proti vnějším nepřátelům, zabezpečnost náboženství a mravnosti, zajištění vzdělání zvláště dobře vybudovaným školstvím, vybudování dobré sítě silniční a vůbec základních předpokladů pro dopravu, příznivé obchodní smlouvy s jinými státy, řádná soustava daňová, zabezpečující státu dostatečné prostředky, ale snesitelná pro poplatnictvo atd. Když zkvétá celek, může se v něm dobře rozvíjet i blaho jednotlivců. Když upadá celek, upadají s ním i jednotlivci, kteří k němu náležejí. Okřídlené slovo Ant. Švehly: „Jedeme na jedné lodi“.

*

Jako ve všech jiných otázkách tak i v otázce obecného blaha jest nauka sv. Tomáše Aquinského podivuhodně časová: „Ten, kdo usiluje o obecné blaho společnosti, usiluje tím již zároveň o blaho své . . . Neboť soukromé blaho nemůže existovat bez blaha obecného, ať již rodiny, ať obce nebo státu.“¹⁾ Velkorysým a moderním je sv. Tomáš i v učení o primátu obecného blaha nad soukromým: „Blaho obecné má přednost před jakýmkoli blahem soukromým“.²⁾ „Společné blaho mnohých jest božstější než blaho jednotlivcovo. Proto je ctností, když někdo třeba i vlastní život vydá v nebezpečí za obecné blaho státu, ať duchovní nebo pozemské.“³⁾

Sv. Tomáš však připojuje i důležité omezení: „Blaho obecné má přednost před soukromým, je-li téhož druhu“.⁴⁾ Nikdo na př. nesmí obětovat spásu duše, aby tím nějak pomohl pozemskému blahu státu.

*

¹⁾ Sv. Tomáš A., Summa theologiae, II., II., 47, 10 ad 2.

²⁾ Sv. Tomáš A., Summa contra Gentiles, I., 41.

³⁾ Sv. Tomáš A., Summa theologiae II., II., 31, 3 ad 2.

⁴⁾ Sv. Tomáš A., Summa theologiae II., II., 153, 4 ad 3.

Z této priority obecného blaha před soukromým vyplývá důležitý důsledek: Jest povinností člověka, aby miloval bližního, a čím důležitější jest prokázané dobrodiní, tím vyšší hodnotu - za stejných jinak okolností - má skutek. Když tedy blaho obecné vyniká nad blaho soukromé, tak pracovati o obecné blaho - pořád ještě za stejných okolností - jest čin ještě hodnotnější než pracovati o dobro toliko soukromé. Proto také státník, který ve velkém měřítku pracuje o obecné blaho, koná tím skutek mravně hodnotnější než ten, kdo rozdílí toliko drobné almužny. Proto dále i státotvorná práce, konaná v duchu spravedlnosti a lásky, jest výbornou ctností. Proto dále ti, kdo neosvojivše si dostatek státního a sociálního cítění rozhodávají všechny akce svou sžíravou kritikou a jsou velcí jenom v nekonečném objevování chyb na práci jiných, a sami se štítí konstruktivní práce, jednají s hlediska etiky a zvláště etiky křesťanské nemravně. Etika velí milovat bližního konstruktivní láskou a ne negativně věčně kritisovati; kritika je přípustná tehdy, když je ve službách lásky, ať již lásky k Bohu, nebo k sobě, nebo k bližnímu, nebo k obecnému blahu.

PROČ OSOBNOST NESMÍ BÝTI STÁTEM UTLAČENA

Při vši své úctě k významu společnosti sv. Tomáš neváhá na obranu osobnosti stanoviti velmi důležitý princip: „Bohu je podřízen člověk vůbec, ve všech svých vztazích vnitřních i vnějších; a proto musí Boha poslouchati ve všem. Poddaní však nejsou podřízeni svým představeným ve všem, nýbrž toliko v některých stanovených věcech.“¹⁾ Kde se této zásady dbá, tam je oprávněná svoboda osobnosti zabezpečena - k prospěchu osobnosti samé i k prospěchu společnosti.

Touha po jistém sebeurčení byla v lidskou duši vložena samým Tvůrcem. Kdežto jiní tvorové se vyvíjejí, vedeni jsouce toliko svým pudem, člověku je možno, aby sám s plným vědomím spolupracoval o svém sebezachování a o svém vzrůstu. A poněvadž také povinnost stále se zdokonalovati tvoří část poslání člověka - „každý tvor má za úkol, aby podle své přirozenosti vyvíjel činnost a se zdokonaloval“²⁾ - musí mu býti ponechána jistá volnost, aby mohl této povinnosti dostáti. Je pravda, člověk by se mohl i tupě přenechati vedení státu a říci si, ať se o vše postará stát, on že chce toliko prováděti příkazy. Ale proti takovému zřeknutí se svobody, když se neděje

¹⁾ Sv. Tomáš A., Summa theol. II., II., 104, 5 ad 2; sr. I., II., 21, 4 ad 3.

²⁾ Sv. Tomáš, tamtéž I., 65, 2.

z vyšších pohnutek, protestuje naše přirozenost. „Je dokonalejší míti něco vlastní silou a z vlastní dokonalosti než míti to cizí pomocí“.¹⁾ Shoduje se s přirozeností člověka, když jeho duch se vyvíjí intenzivní vnitřní činností, když si člověk ve svém nitru tvoří úsudky o věcech, když podle míry schopností a vnějších podmínek hledí vlastním úsilím co nejvíce vniknouti do říše pravdy. Čím větší je přínos takových lidí pro kulturu lidstva, tím lépe. Oč chudší by byla na př. Církev, kdyby neměla takových samostatných myslitelů, sv. Tomáše A., sv. Augustina, Suareza a j. Dobře shrnuje své vývody v této otázce E. Welty: „Jednotliví lidé mají tedy od přirozenosti nárok, aby byli respektováni; mají právo a povinnost vyvíjeti se podle svého individuálního rázu; jejich zvláštní individualita jim byla dána nikoli aby zakrněla, nýbrž aby jí bylo použito . . . Jen jedno ještě pravíme: Zničení individuálních rysů znamená útok na přírodu a tudíž na Stvořitele . . . Protože duše lidské nejsou stvořeny podle hotové, neohebné, ztrnulé šablony; protože nikdy dvě lidské duše nemohou býti stejné až do posledních podrobností: proto ani dva lidské životy nemohou si býti přizpůsobeny podle šablony; proto znásilňuje lidi, kdo - nedbaje jejich individualit darovaných od přírody - prostě je vmačkává do téhož schematu, do téhož násilného systému, jenž se vším jedná stejně a všechno chce udělati stejným; proto musí býti nutně lidem ponechána každému zvláštní cesta a každý musí při svém jednání s lidmi míti zřetel na jejich konkrétní přirozenost.“²⁾

A že vypěstění individuálních schopností je ziskem pro lidstvo, musí uznati i Hitler: „Všecky hmotné vynálezy, které vidíme kolem sebe, jsou dílem tvůrčí síly a schopnosti jednotlivé osobnosti . . . Všecky tyto osoby jsou, ať chtěly nebo nechtěly, většími nebo menšími dobrodinci všech lidí . . . Lidská společnost se jeví dobře organisovanou jen tehdy, když těmto tvořivým silám co nejochotněji usnadní jejich práce a použije jich prospěšně pro celek.“³⁾ Úplná nivelisace lidstva, přetvoření společnosti v pouhé kolektivum, masu, v níž možno mluvíti jen o počtu, by způsobilo stav tak nepřirozený, tak nesnesitelný, že by se stát neudržel. „Jednota může jíti tak daleko, že společnost zanikne“, praví s bystrozrakem sv. Tomáš.⁴⁾ Ostatně paradoxon: Největší usilovatelé o vytvo-

¹⁾ E. Welty, *Gemeinschaft und Einzelmensch*, München 1935, 110, k tomu sr. u sv. Tomáše A., *Summa theologiae* I., II., 9, 4 ad 1.

²⁾ E. Welty, *Gemeinschaft und Einzelmensch*, München 1935, 77—8.

³⁾ A. Hitler, *Mein Kampf*, München 1932, 495—7.

⁴⁾ Sv. Tomáš A., *In Libros Politicorum*, II. lect. 5.

ření kolektiva - Lenin, Marx, Mussolini a j. - bývají do krajnosti vyhraněné individuality!

Ale nejdůležitější důvod, proč člověk nikdy nesmí býti degradován na pouhou věc a prostředek, je jeho veliký poslední cíl. Každá duše je stvořena pro život věčný, v němž má - dosáhnouc plného rozvoje svých sil - žít v plném květu svých mohutností i tehdy, když stát, jenž ji chtěl degradovati na pouhý prostředek svých cílů, již dávno bude v troskách . . . a zanikne v zapomenutí . . . Stát je pomíjivý, i kdyby to byl stát dvoutisíciletý. Ale duše je nesmrtelná.

„Vnitřní, metafysická superiorita člověka nad společností pochází odtud, že člověk jest autonomní, duchovní, nesmrtelnou podstatou, kdežto společnost jest toliko bytostí případčnou - ve filosofickém slova smyslu - sítí vztahů, utkanou mezi subsistujícími individuy, bez nichž by neměla podkladu a nemohla by existovati.“¹⁾

Tuto svou osobnost si člověk musí hájiti tím opatrněji, poněvadž kolektivní smýšlení vykonává často neodolatelný vliv na duše, zvláště na některé. Zdá se, jako by se vytvořilo nové ovzduší, nebo jakési nové klenutí názorů nad hlavami, a mnozí se pak slepě vzdávají této vůli kolektiva. Věci, kterých by se - kdyby se byli rozhodovali bez vlivu prostředí - nikdy nebyli dopustili, pod vlivem kolektiva provedou bez patrnějších výčitek svědomí. Vůle je jakoby ochromena. A zvláště ti, kdo mají mimořádné zásluhy o celek, jsou ve velkém nebezpečí, že si snadno odpustí i velmi závažné chyby proti mravnímu řádu, a budou se uklidňovati, že takové křehkosti jsou daleko vyváženy zásluhami, jež si získali o stát. Tak chabne mravní bdělost. Může dojít dokonce k výslovné dvojí morálce: „Když jde o zájmy národa, každý skutek, i sebe více se přičítá normám, je považován za mravně dovolený; takže čin, který by byl považován podle úsudku všech za špatný, kdyby se ho dopustili lidé soukromí, je považován za počestný a chvályhodný, když je spáchán v zájmu vlasti.“²⁾

Ke všem těm uspávajícím a ochromujícím vlivům musí vyspělá osobnost zaujímati neochvějné stanovisko: Mravní řád je nedotknutelný! Více sluší poslouchati Boha než lidí!

Jsou doby, kdy prorok Isaiáš v zájmu vyšší mravnosti mluví k neohroženým duším: „Nenazývejte svatým vše, co tento lid svatým zove. A čeho oni se bojí, nebojte se!“ (Isaiáš 8, 12.)

¹⁾ Delos J. T., La Théorie de l'institution, v Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique, 1931, 117.

²⁾ Pius XI., encyklika Caritate Christi compulsi, ze 3. V. 1932.

KLÍČ K VYŘEŠENÍ POMĚRU

Dvě věci jsou tedy plně jasné. Jest nutná společnost: člověk úplně izolovaný by nesplnil, zvláště za nynějších poměrů, své lidské úlohy. Jest však nutno, aby si zachoval i osobnost. Společnost, která by se skládala z lidí zcela nivelisovaných, kolektivisovaných, by nesplnila svého poslání.

Jak však vyřešiti poměr mezi těmito oběma živly, z nichž každý by chtěl uchvátiti všecken vliv?

Z toho, co jsme řekli o superioritě osobnosti nad státem ve filosofickém směru, vyplývá praktická zásada pro jejich poměr: Co dovede vykonati jednotlivec docela dobře sám, ať se nepřenáší na stát nebo na jinou společnost. Státu a společnosti ať se přidělují takové funkce, které jsou nad síly jednotlivcovy, takže by jich nedovedl řádně zastati.

To jest ten princip subsidiárnosti, klasicky formulovaný v encyklice *Quadragesimo anno*: „To, co mohou jednotliví lidé provésti na svou vlastní odpovědnost a svým vlastním přičiněním, nemá se jim bráti z rukou a přenášeti na společnost; a právě tak je nespravedливо, když se na větší a vyšší společnost převádí to, co mohou vykonati a dobře provésti společnosti nižší a menší; je to zároveň těžkou škodou a rozvratem správného řádu. Neboť všechna činnost společnosti má svou mocí a svou přirozenou povahou přinášeti posilu údům sociálního těla, nikdy však jich nemá ničiti a strhovati jejich funkci na sebe. - Má tedy nejvyšší státní moc záležitosti a starosti méně důležité - které ji ostatně velmi rozptylují - ponechati k vyřizování a provádění nižším společnostem; tak bude moci svobodněji, energičtěji, účinněji prováděti všechno to, co jest úkolem speciálně jejím, poněvadž ona jediná na to stačí, řídí, dohlédá, donucuje, trestá, podle povahy a potřeby jednotlivých případů. Proto ať ti, kdo spravují jí státy, mají na paměti: čím dokonaleji se zachová tato zásada, 'subsidiárního' poslání, čím dokonaleji budou jednotlivé společnosti s přirozenou nadřadeností a podřízeností uspořádány, tím více bude stoupati sociální autorita a vliv státu, tím radostnější budou poměry ve státě.“¹⁾

Správný cíl: Co nejvyspělejší jednotlivci v dobře fungujícím státě!

¹⁾ Pius XI., encyklika *Quadragesimo anno*, český překlad, odst. 79, 80. Podrobné vysvětlení pojmu subsidiárnosti společnosti viz ve výborné knize J. B. Schuster, *Die Soziallehre nach Leo XIII. und Pius XI.*, Freiburg 1935, 94—114.

TRAGIKA MLADÝCH

PŘIROZENÝ RYS MLÁDEŽE: SAHAT AŽ PO HVĚZDÁCH

Nedojímá vás, když mladí vojáci pochodují v řadách a když jejich veselý, bujarý, řízný zpěv se nese vzduchem? Nebo když mladí jinoši za teplého letního nedělního podvečera si sedí na kládách na návsi a zpívají ušlechtilou melodickou píseň tak jaře, tak malebně, tak mohutně, až se diváci sešklupují kolem nich? Netěší, nestrhne vás k obdivu elán, s jakým mladí lidé - studenti, mládež venkovská, dělnická - kolikrát organisují a provádějí důležité akce?

To je mládež:

Chuť k životu! Vesele do práce! Veselý pohled do přítomna i do budoucna!

Ideály! Sahat po hvězdách!

Rozletět se!

Pomáhat ve velkých věcech!

Nebát se práce a překážek!

Dobývat světa!

A při tom si vesele zpívat!

Neboť radostnost, optimism, naděje jsou přirozenou výbavou a výzbrojí mladého zdravého člověka!

A MLÁDEŽ DNES...

Jednání mezinárodní konference práce v Ženevě v r. 1935 odhalilo před světem smutný obraz světové nezaměstnanosti mládeže.¹⁾

V Německu 1933 mladistvých nezaměstnaných 1,317.433, z toho 375.591 dívek: mladiství tvoří 26·1% všech nezaměstnaných.

V Belgii se odhaduje počet nezaměstnaných mladistvých na 70—80.000.

Ve Spojených státech bylo 1930 mladistvých 878.562 bez zaměstnání hledajících práci nebo na neplacené dovolené, to jest 28·1% všech nezaměstnaných.

Ve Velké Británii bylo 1931 mladistvých nezaměstnaných 683.781, z toho 241.928 dívek; 27·1% všech nezaměstnaných.

V Maďarsku 1930 nezaměstnaných do 25. roku 92.654, 41·3% všech nezaměstnaných.

¹⁾ Die Arbeitslosigkeit der Jugendlichen. Internationale Arbeitskonferenz, Genf 1935, 3—17 a Pojednání Le Chômage des jeunes, v Cahiers d'action religieuse et sociale, Paris 1935, č. z 1. III., 15. III. a 1. IV. 1935, zvl. str. 5—7.

V Itálii pobíralo podporu v nezaměstnanosti 1932 mladistvých 386.656, z toho 189.572 dívek; 41·5% podporovaných nezaměstnaných.

V Československu v únoru 1932 nezaměstnaných ve věku od 14—24 let 113.471, to jest 22·8% všech nezaměstnaných.

Celkem odhaduje mezinárodní úřad práce v r. 1935 počet nezaměstnaných ve věku od 25 let na 5 milionů, při celkovém počtu 25 milionů nezaměstnaných bez rozdílu věku.¹⁾

Tedy v Československu v r. 1932 mladistvých nezaměstnaných bylo 113.471!

Jiná ilustrace z našeho státu:

Zprostředkovatelna práce pro nezaměstnanou inteligenci na Slovensku měla 31. března 1936 zaznamenáno uchazečů: 29 právníků, 61 inženýrů, 4 absolventy vysoké obchodní školy, 6 agronomů, 5 absolventů filosofie, 3 lékárníky, 132 absolventy gymnasií, 23 absolventů reálků, 103 absolventů obchodních akademií, 281 absolventů obchodních škol, 11 absolventů učitelských ústavů, 132 absolventů průmyslových škol, 35 absolventů hospodářských škol, 17 absolventů lesnických škol, 69 absolventek odborných škol pro ženská povolání, 42 účetní, 62 uchazeče s jiným vzděláním.²⁾

Ilustrace třetí:

Společnost pro podporu nezaměstnané inteligence v Praze rozesílala v létě 1936 prošebné přípisy na osoby, korporace i spolky, v nichž je žádáno o podporu nezaměstnané inteligence, která jest u této společnosti v evidenci. Ve výkaze se uvádí 18 promovanych JUDrů, 14 inženýrů chemie, 91 inženýrů architektů a stavitelů, 83 strojních inženýrů, 14 zemědělských inženýrů. To jsou lidé s akademickými tituly. Dále se středoškolským vzděláním: obchodních a bankovních úředníků 907, úředníků 1046, učitelů 14, hospodářských správců 5, zemědělských asistentů a úředníků 25. Dále redaktorů 19, nezaměstnaných úředníků s nedokončenou střední školou 321, nezaměstnaných se středošk. vzděláním 66, absolventů vyšších průmysl. škol s maturitou 162. Téměř dva a půl tisíce u jediného spolku!³⁾

Teď si představme situaci: Absolvovaný profesor neb profesorka, kteří nemohou dostati místa. Nezaměstnaný absolvovaný učitel neb učitelka nervosně čekající na ustanovení. Abiturient gymnasia, po léta se shánějící po místě, prosící kdekoho o protekci. Absolvent střední školy, bez prostředků, který by vzal cokoli, jen aby se najedl: školnictvím, místo strážníka, prodavače novin... Spí třeba hladov na lavičce v parku... Tak si své budoucnosti nepředstavoval, když vstupoval radostně a pln nadějí na střední školu!

Nezaměstnaní mladí lidé, kteří se vyučili řemeslu, obchodu, mladí nezaměstnaní dělníci, bez vyučení. Zvláště těžký jest

¹⁾ Die Arbeitslosigkeit der Jugendlichen, tamže 17.

²⁾ Dr. P. Horváth ve Statist. obzoru, Praha 1936.

³⁾ Našinec, 24. září 1936.

osud takových, mladistvých, jejichž otec, živitel rodiny, je rovněž bez zaměstnání. Mladiství nezaměstnaní v dělnických čtvrtích velkých měst. Mladiství nezaměstnaní na venkově, zvláště v rodinách s četnými dětmi.

Necnáte ještě mladíků, kteří prochodili kolik měst, kteří procestovali půl republiky, toužebně hledající práci? Kolikrát za den, když v přijímací kanceláři podniků prosili o zaměstnání, slyšel mnohý beznadějnou „útěchu“: „Zapíšeme si vás. Ale podívejte se, jakou nekonečnou řadu jich zde již máme před vámi . . .“ Ale tu jest aspoň vlídné slovo. Někdy ani toho není.

*

Následky nezaměstnanosti mládeže.

Po stránce *tělesné*: Podvýživa. Někdy (zvláště v horských krajích; ale i v městech) přímo hlad. Žalostné poměry v bydlení. Někdy trvale bez přístřeší. K tomu často nezdravé následky jedů, v nichž nejeden takový člověk hledá náhražku a zapomenutí na svou bídnou situaci (nikotin, alkohol, sexuální hříchy). - Nedostatek lékařského ošetření.

Po stránce *nervové*: Zvýšená podrážděnost, dráždivost, citlivost. Zvýšená vnímavost pro každé ne dosti šetrné jednání se strany úřadů a rodičů nebo zaměstnavatelů: jako u nemocného člověka, který se cítí chorobně dotčen každou maličkostí. Podrážděné reagování na různé přehmaty v životě zvláště veřejném, korupci, protekcionářství.

Po stránce *rozumové*: Zvolněný rozvoj duševních schopností, poněvadž chybí podněty, není potřebných finančních prostředků, není naděje na užitek z učení. Jednostranné a umírněné lpění na kusých zlomcích vědění, které tu a tam příležitostně pochytil. - Upadání v odborové zdatnosti u vyučených, poněvadž dovednosti, v nichž se člověk necvičí, se ztrácejí. Zapomínání vědeckých detailů u mladého člověka s vědeckým vzděláním.

Po stránce *mravní* (v tomto bodu jsou následky snad nejpovážlivější). Přehodnocování toho, čeho se mu nedostává, to jest hmotných hodnot, vystupňované někdy tak, že nalézti pracovní příležitost a zdroj výdělku se jeví někdy nejvyšším statkem, jemuž se vše přinese v oběť. - Toto duševní přepětí může se změnit v apatii, blaseovanost, resignovanost, v opovržení všemi hodnotami. - Odpor, někdy až přímo revoluční nebo anarchistický odpor proti skutečným nebo domnělým původcům tohoto stavu: proti vládnoucím osobám a zásadám; proti státu a stávajícímu řádu; proti těm, kdo pomoci nemohou nebo o nichž se soudí, že by pomoci mohli, že však

nemají o bídu nezaměstnaných dosti zájmu. - U studovaných nezaměstnaných se dost často projevuje jakési vědomí méněcennosti. Jsme zde na světě zbyteční, nic nezmůžeme se svými schopnostmi, není pro nás nijakých možností. Nedůvěra ve správnost hodnot.¹⁾

V některých případech jsou následky nezaměstnanosti u mladých lidí ještě hroznější: Navyknou si povalečství. Stanou se vyloženými revolucionáři nebo anarchisty. Jindy propadnou tupé resignovanosti bez jiskerky naděje na záchranu. Dosti četné jsou případy, že nezaměstnanost přivedla mladého člověka i na *dráhu zločinnou*. Neboť materiální nouze může snadno „pomásti svědomí, zatemniti úsudek, porušiti mravní rovnováhu“.²⁾ Kolik mladých lidí se zapletlo touto cestou do krádeží, do podvodů, kasařství a jiných zločinů, do nichž se skoro automaticky upadá, když člověk jednou sklouzl; kolik dívek se touto cestou dostalo do prostituce a ke všem těm zločinům, k nimž prostituce svádí. Je sice nyní - na rozdíl od názorů dřívějších - uznáváno, že hlavní příčiny prostituce nejsou povahy hospodářské, nýbrž převážně psychologické a mravní: „Nevázanost sexuální . . . zůstane u nás, jako v mnohých jiných zemích, výslednicí psychických a psychologických disposic. Tyto sklony jsou zde již dříve, než dojde k jejich vnějším projevům. Ukáží se při první příležitosti. Není třeba bídy, aby se projevíly.“³⁾ Ale nezaměstnanost dává nejednou k prostituci vnější podnět. - - -

Ti nezaměstnaní mladí lidé, kteří poctivě hledají práci a naléztí nemohou a proto duševně bolestně trpí, se zármutkem pozorují dále, že na jejich účet hřeší značná část mladých lidí nehodných, štítících se práce, zakrývajících čestným a soucit vzbuzujícím pláštěm nezaměstnanosti svou lenost, povalečnost, žebravost, sociální příživnictví, zkrátka svůj mravní marasmus. Takoví lidé se arci vyskytovali, co existuje lidstvo; jenže nyní v dobách rozšířené nezaměstnanosti se může tato neřest rozvíjeti mnohem bujněji a beztrestněji: kdopak může v každém jednotlivém případě ihned rozeznati, zda běží o morální spodinu či o mladistvého poctivce, postiženého nezaměstnaností bez vlastní viny!]

*

¹⁾ Dobré náměty k odstavci o následcích nezaměstnanosti mi dal stud. med. p. Lásk z Prahy-Olomouce, jemuž za to zde děkuji.

²⁾ P. Wets, *Les Effets de la Crise sur l'Enfance et l'Adolescence*, Bruxelles 1935, 7.

³⁾ P. Wets, tamže 21. Tento názor viz podrobněji rozvedený a doložený v P. Sempkins, *Unemployment and Prostitution of Young Girls, v Children, Young People and Unemployment*, Geneva 1934, Part III., 294.

Ostatně ani ti „privilegovaní“ (jak jim nezaměstnaní někde závistivě říkají) mladí, totiž ti, kteří našli zaměstnání, nebývají vždycky existenčně dokonale zabezpečeni. Předně plat, jež dostává mnohá mladá prodavačka, písařky na stroji, mladistvý pomocník atd., bývá často nedostatečný. Dále však - výroba přivádí do továrny pořád nové důmyslné stroje, a příchod mnohého takového stroje - zázraku lidského důmyslu - znamená trvalý odchod další skupiny dělníků; takže vyhlídky na zaměstnání pro mladé jakožto pro celek se víc a více sesychají. Dále léta ubíhají, v racionalizovaných továrnách je procento starších zaměstnanců nepatrné proti dělníkům mladším, buď člověk sám nesnese nelidského tempa moderní továrny a odejde, nebo pod tou neb onou záminkou je z továrny vyřazen, a přijmou se „neopotřebovaní“. Že se pod tyranstvím tempa brzo opotřebují? Co na tom! Co je „neopotřebovaných“! Přijdou rádi! - Opravdu, i „privilegovaní“ mají své těžké existenční starosti!

*

Neuspokojují ani různá subsidiární opatření, učiněná k tomu, aby se čelilo aspoň nejhorším důsledkům nezaměstnanosti.

Když se na př. zavedou různé pracovní tábory pro mladistvé nezaměstnané, bývá velmi těžko připoutat je tak, aby byli při věci celým srdcem. Zůstávají práci jaksi cizí, cítí, že je to jen jakési podnikání vynucené poměry, často cítí nechut i k prostředí, v kterém v takovém pracovním táboře jsou nuceni žít; a proto ani zdaleka nenalézají tu takové radosti, jakou skýtá člověku jeho vlastní povolání.

Podobně podpory v nezaměstnanosti. Mladý člověk moderní cítí v sobě velmi často živelný odpor proti paternalismu a almužnickářství „Jsem mlád, mám síly si poctivě vydělat - jaká pak je to organizace společnosti, když já, který pracovat chci a dovedu, nemohu žít z práce, nýbrž musím žít z podpory, z toho, co na mne tedy musejí vydělati jiní?“

Soudcové mládeže upozorňují, jak zase na jiné povahy může podpora v nezaměstnanosti působiti škodlivě v tom směru, že navykají parazitnímu stanovisku k životu. Když spoléhá jen na podporu a nenavikne si za peněz, jež dostává, poskytovat společnosti protihodnotu v práci, když dokonce se musí vyhýbat práci, aby nepozbyl podpory v nezaměstnanosti, to může slabé povahy vésti k tomu, že si navyknou příjemnému lenošení a všem důsledkům, jež z něho vyplývají.¹⁾

*

¹⁾ Wets, tamtéž, 23.

Tato pohroma je pro mládež tím osudnější, poněvadž přišla v době, kdy se v kulturním lidstvu právě v kritické fázi prodělává proces přehodnocování všech hodnot.

Oporou mladému člověku bývá *rodina*. Kde funguje dobře rodina, dovede aktivovati vitalitu mladého člověka po všech stránkách tělesných i duchovních, dovede probouzeti nejukrytější schopnosti, stupňovati sílu vůle, vnášeti do sklonů ducha správnou vyrovnanost. Proto lidé, kteří vycházejí z dobré rodiny, jsou dosti odolní i proti velmi těžkým sociálním poruchám a v rodině mají nevysychající zdroj vytrvalosti. Ale vnější krise mládeže přišla ve chvíli, kdy i rodina prodělává jednu ze svých nejtěžších krisí v křesťanské éře. Mnohá rodina nefunguje vůbec, mnohá jen nedostatečně. A právě v kulturních a průmyslových střediscích, kde krise je největší, jest i rodina nejvíce otřesena. A tak mladý člověk, nenalézaje útulku v rodině, jest odkázán jen na sebe samého a na jakousi sociální vagabondáž, na život duchovního nomáda, který si při svém putování pomáhá, jak může!

Oporou mladému člověku má býti *výchova*. Ale krise nepostihla takovou generaci, která by již od dětství byla vedena k odříkání, ke skromnosti, k poslušnosti.

To postihlo generaci, v které byly od dětství pěstěny iluze velké svobody, která nebyla přidržována k poslušnosti a která byla vychovávána v myšlence: „Užij! Co si přeješ a co si dopřát můžeš, dopřej si! Nás naši rodiče drželi zkrátka, vedli nás, abychom ani krejcaru zbytečně nepromlsali, abychom šetřili se vším, u nás se počítalo s každíčkým krejcarem. Já tě, dítě, tak týrat nebudu, dostaneš, co chceš, pustím tě, kam chceš, staň se vůle tvá!“ Dnešní mládež je „nová“ mládež, vyrostla v úplně jiném ovzduší, mnohý starší člověk naprosto nerozumí jí, a ona jemu, co jemu bylo svatým, to je jí často naprosto lhostejné, nemůže pochopit, že starí nemají zájmu o to, pro co ona žije a v čem ona má nejvyšší zálibení. Tato mládež začala vyrůstat s nejsmělejšími ilusemi, její výchova byla často výchovou k velikášství a ještě rozdmýchávala iluse, v budoucnosti viděla svobodu . . . požitky . . . vzestup . . . právo na radost . . . na ráj na zemi . . .

A z těchto blaživých teplých snů se probudila - - - na studené dlažbě za mrazivé, temné noci světové krise . . .

Jednu část mládeže charakterisuje R. I. Malý dokonce takto:

„Mládež po válce nejen že ‚kašlala‘ na vážné myšlenky a z hlubších citů si dělala ‚psinu‘ - ‚Na tváři strojený žal a v srdci cynický smích‘! - ale i všecky své chabé ‚ideály‘ so-

ciální a estetické měnila snadno a rychle jako kravaty, protože opravdu nevěřila vlastně v nic. Nevěřila v nic, co není možno ohmatat, zvážit, zpeněžit, užít a sníst. A to je právě znakem duchovního stárí . . . Duchovní stárí, toť skepse a cynismus, vlažnost a lhostejnost ke všemu, co život posvěcuje a povznáší. Všecko, co ničí víru v ideál a co prostituje charakter, všecko, co kalí a ruší světlý sen duše o dokonalém člověku a svaté slávě života - je zubem stárí a stínem smrti. A takové stárí může nastat kdykoli - třeba i ve dvaceti letech.¹⁾

*

Oporou mohlo býti mladému člověku *křesťanství*. Ale poměry se vytvářily tak, že víra ve mnohých mladých lidech byla otřesena až v samých základech. Všecko bylo u nich zrelativisováno, pravdy víry i principy mravní, nic nedrží pevně.

Při anketě, kterou uspořádal Světozor - zda je moudré či nemoudré dotazovati se dorůstající mládeže na všechny věci, na něž chtěla míti odpověď anketa, to nechávám stranou - vyjádřili stav své víry někteří takto:²⁾

Patnáctiletý, bez otce: „V nic nevěřím“.

Čtrnáctiletý, otec je pokladníkem: „Bůh je neviditelný. Je asi mrtvý od té doby, co stvořil svět“.

Třináctiletý, otec strojvůdce na železnici: „Zdá se, že Bůh existuje, ale nevím přesně, jak to může být“.

Třináctiletý, syn generála ve výslužbě: „Bůh je děda s dlouhými vousy. Nemám o něj zájem“.

Třináctiletý, otec obecní zaměstnanec: „O Bohu myslím, že to nemusí být pravda, někdy v něj věřím, někdy ne“.

Třináctiletá, otec dělník: „V Boha nevěřím, žádný není“.

Čtrnáctiletý, otec obchodní zástupce: „Jsem přesvědčen, že Bůh neexistuje“.

Jakou životní sílu může skýtatí taková „víra“? A v kolika mladých lidech je víra otřesena!

Pak všechna mravní posila, která mohla mladému člověku z náboženství přijíti, je pro něho ztracena; všecko to blahodárné zakotvení v nadpřirozenu je prostě nemožno a duše je zde v době krise jen jako lehká volná ořechová skořápka, s níž si pohazují vlny rozbouřeného moře.

*

Konečně mohla býti člověku oporou víra v *sociální a kulturní prostředí*, ve velké lidi národa, v tradici národa, v odpovědné vůdce národa, v kulturu národní, ve stát. Ale mo-

¹⁾ R. I. Malý, Kříž nad Evropou, Praha 1935, 249.

²⁾ Světozor, Praha, r. 34, č. z 15. listopadu 1934.

derní člověk bývá veden k tomu, aby nevěřil v „modly“; aby skepsí a kritikou rozleptával vše; a mnoho lidí si pokládá za velikou zásluhu, když naučili svěřence především „kácet modly“: na všem a především hledati chyby.

Ubohá mládež, když je proniklá duchem skepse, kritiky, rozleptávání, bourání!

Pak ovšem těžká krise doby se u ní projevuje zvláště osudně!

MENTALITA ZKLAMANÉ MLÁDEŽE

My „proklatici kapitalistické společnosti“!¹⁾

My „oklamaná mládež“!²⁾

My obětovaní!

My zrazení!

My „mladí starci“!³⁾

„Le malheur d'être jeune - neštěstí být mladým!“⁴⁾

Ty výkřiky vyjadřují, co se děje v duších mladých zklamaných lidí.

V mladém člověku je přirozená touha něco dělat - co, to, jen dělat - a možnost dělat se mu odpírá!

Mladý člověk cítí v sobě dost síly, aby se sám uživil, a musí se nechat živit od jiných!

Mladý člověk by chtěl svým rodičům splácet, chtěl by ulehčit rodině v těžké situaci - a musí tuto nesnáz ještě sám zvyšovat!

Situace je tím horší, když se mu doma dává dokonce jako nějakému provinilci cítit, že je příživníkem, že ještě i teď, ač je již veliký, ujídá ostatním, když jej dokonce tvrdě vyhánějí, když mu odpírají nejnutnější sousto!

„Nic netíží mladého člověka více než myšlenka, že je bez viny vyloučen ze společnosti. Ta myšlenka snadno jej zavede na scestí; jeho touha nějak se uplatnit, jeho pud sebezáchovný a jeho neznalost života jej svádějí k jednání, které může snadno rozvrátit jeho život.“⁵⁾

Pak se mu zprotiví všecko. Zprotiví se mu číst, sedět v kinu, potloukati se po ulicích, mluvit o ničem se stejně postiženými druhy. Hnusí se mu vše, a je jako v mlhách. Zvláště když je pesimisticky nebo melancholicky založen, pak černé myšlenky

¹⁾ V. Kopecký, Kdo zachrání mladou generaci, v Praze 1936, 5.

²⁾ A. Lamm, Die betrogene Jugend. Aus einem Erwerbslosenheim, Berlin 1932.

³⁾ P. Vaillant-Couturier, Le malheur d'être jeune, Paris 1935, 221.

⁴⁾ P. Vaillant-Couturier, titul knihy.

⁵⁾ R. Gansterer, Das Bildungswerk „Jugend in Not“, Wien 1935, 6.

jako husté mraky za deštivého dne zahalují mu mysl den jak den.

Jeden rys u dnešních mladých lidí, postižených těžkými existenčními poměry, je zvláště význačný: Uzavírají se před ostatním světem. Osamocují se. „Jako svět v sebe uzavřený stáli proti ostatnímu životu.“¹⁾ Jdou si svými vlastními cestami. Rozprávají si své myšlenky podle své vlastní chuti. Často si tito mladší lidé utvoří pevný kruh, společným úsilím hledají pravdu a program, a nikoho staršího nepřipustí mezi sebe. Nechtějí mentorování od starších, kteří jim, jak je obviňují, až k zoufalství zatarasili cestu ke štěstí; oni si ty bariéry odvalí teď sami, oni jediní to dovedou. Mladí nezaměstnaní nejsou strom, který vyrostl z půdy a všemi svými kořeny v půdě tkví, jsou jako letadlo, které se vzneslo nad zemí a vznáší se volně ve výšině nestarajíc se o zem dole. Žijí ve svém myšlenkovém světě, jak si jej zkonstruovalo jejich mládí a jejich zahořklost. Že potom, chtějíce sami svým rozumem řešiti i nejtěžší otázky současného života, mnohdy pobloudí, a důkladně pobloudí? Co jim na tom záleží! Co záleží zatrpklému člověku na tom, udělal-li o chybu víc! Že - jako tomu bývá u samouků - někdy se zapletou do jednostranností? Co nám do toho, odpovídají; aspoň jsme si našli to řešení sami, bez pomoci starých.

Non-conformismus moderní mládeže: Nepřizpůsobíme se běžným názorům; svůj myšlenkový svět si vybudujeme sami.

Avšak při tom snění žádoucí vysvobození nepřichází, nezaměstnanost trvá, u mnohého i několik let. Pak neovládá duše již jen skepse. Pak se jí zmocňuje dokonalá a úplná otrávenost. Pak „tato mládež má nedůvěru ke všem a ke všemu. Má nedůvěru k řešením, jež se jí nabízejí již zcela hotová. Nemá víry ve slova končící na -ismus. Nemá víry ve filosofy. Nemá víry v učence. Nemá víry v novináře. Nemá víry v politiky. Nemá víry v zaměstnavatele. Nemá víry v rodiče. Nemá víry v sebe.“²⁾

Ale tato otrávenost je stav nezdravý, nepřirozený a na trvalo neudržitelný. Je psychologicky jasné, že mnozí z něho unikají tak, že najednou se ocítají v extrémních politických a sociálně reformních skupinách, které je vábí svou radikálností: buď v komunismu nebo fašismu. Jiní se nechávají svou sklíčeností duševní zatlačovati dál a dále; a zase je psychologicky vysvětlitelné, že se u nich vyskytnou případy sebevraždy, anebo též přehmaty v životě sexuálním.

¹⁾ Lamm, *Betrogene Jugend*, 38.

²⁾ Vaillant-Couturier, *tamtéž*, 7.

STANOVISKO MLADÝCH K DNEŠNÍMU ŘÁDU

Rozhořčenost mladých nese s sebou, že co nejrozhodněji žádají, aby zmizely dnešní řády a jejich představitelé: „staří“. Ať staří uhnou! Jsou neschopni, zavinili dnešní chaos, zavinili bídu mladých, a teď ještě pořád chtějí rozhodovat o jejich osudech; ať ukáží, že mají ještě kousek svědomí, a zmizejí! To byli žvanilové, „jeteurs de mots“.¹⁾ a my mladí nemáme nic ze slov, potřebujeme činů, ať uhnou nám mladým, my provedeme spravedlnost a budeme operovati činy!

Takto jejich mluvčí odůvodňuje jejich radikální stanovisko: „Mladí lidé neumějí žít, neumějí milovat, neumějí poroučeti, nedovedou poslouchati. Vidáte je možná, ale oni před jinými dobře ukrývají svou ránu. Ale tato rána je každým dnem hlubší. Ano, jsme plni nepřekonatelné nedůvěry proti době a proti světu, jenž zanechal takové trosky a spáleniště: společnost, s níž za živa sedřena kůže, takže viděti živé maso na všech orgánech; stroj rozmontovaný, jeho kolečka rozházená po zemi.“ A důsledek: „Politické instituce jsou ztrouchnivělé. Proto mladí je odmítají. Zreformují je. Jsou příčinou všeho jejich neštěstí. Udělejte místo mladým! Staří jsou zkostnatělí, zkamenělí; nejsou s to, aby zachránili svůj stát.“²⁾

Opakuji: radikalism pravice nebo radikalism levice, fašism nebo komunism, je moře, do něhož přirozeně ústí tato nálada. Obojí toto křídlo, tak protichůdné a tak krvavě se potírající, má jednu myšlenku přece společnou: že záchrana dnešní společnosti a tudíž i vysvobození mladých lze uskutečniti jen na troskách dnešního řádu a když budou svrženy osoby, které dnes vedou veřejný život.

Mladí splácejí bez milosrdenství i s úroky představitelům společnosti to, co zavinili - nezáleží na tom, zda zlou vůlí, či chabostí, či neprozíravostí.

CELKOVÉ ZHODNOCENÍ

Nepochybuji ani dost málo o tom, že na mládeži byla spáchána dřívějšími generacemi strašná křivda. Mládež má právo na to, aby mohla žít, jako má na to právo každý člověk; a dřívější generace připustily a kultivovaly takový hospodářský řád, který nutně vedl k tomu, že dnes velké části lidí, i nejlepších

¹⁾ Vaillant-Couturier, tamtéž, 63.

²⁾ H. de Pully, *Le Non-conformisme des Générations nouvelles*, Avignon 1936, 32—34.

vůle, slušná existence není možná. Konstruovati sensační nebo líbivé hospodářské teorie a vrhati je do světa nesmí býti libůstkou a sportem; to je věc strašně odpovědná, protože tyto teorie jedenkrát prakticky *vyznějí*. A když celý hospodářský život se pustil špatnou cestou, když byl ovládnut falešnou mystikou zisku, falešnou mystikou stroje a rekordu a když ztratil úplně s očí správnou vůdčí hvězdu: obecné blaho, službu člověku - tak všichni představitelé těch směrů patří na lavici velkých vinníků, a mládež má pravdu, když proti nim pronáší své hrozné obžaloby, ježto *ona* musí nyní jíst trpké, kyselé ovoce se stromů, které pro ni zasázely generace dřívější. Ti, kdo jsou na vedoucích místech a šíří teorie nedomyšlené a nesprávné, mohou se tisíckrát dovolávat svobody badání, svobody vědy a projevu; jsou pod těžkou odpovědností svému svědomí a budoucnosti národa a především Bohu povinni podávat teorie *správné*. Neboť při vší své svobodě jsou vázáni *pravdou*. A ti, kdož jsou vůdci v hospodářském životě, nesmějí se nechati zlákat prospěchem okamžiku a úzkým zájmem svého podniku. Bůh tím, že jim dal hospodářskou moc, dal jim současně strašně odpovědný závazek, aby nezařídili podnik tak, že by to konečně, až ovoce plně dozraje, musilo vésti ke katastrofě, že by jejich dílo konečně bídně zhynulo na principy, z nichž vyrostlo a se rozmohlo. Představitelé hospodářského života nespravují svých majetků jen pro sebe, nýbrž i pro celek a pro generace příští. A když se jednostranně dopouštějí chyby, neodpykají jich jen sami, nýbrž i ti, jejichž zájmy měli v rukou jakožto vůdcové v hospodářském životě.

A liberalism hospodařil tak, že ke katastrofě, jejíž obětí jsou mladí, nutně musilo dojít.

To je po stránce hospodářské.

Po stránce mravní podobně.

Že mladí jsou tak desorientováni, že nemají pevných opěrných bodů, že jsou jako lehký balon odpoutaný od země a honěný ve vzduchu větrem všemi směry, to zas minulá generace spáchaly těžký hřích na „mladých“, poněvadž každý se domníval, že své subjektivní domněnky smí mládeži předkládati jako „pravdu“, že se v ní zviklávaly všechny základy víry a charakteru, že se do ní házel se všech stran jen subjektivism, chorobný criticism a skepse. „Tvoje pravda není moje pravda. Ale pravdu máme oba.“ Po léta se člověk nesměl ozvat proti těmto zhoubným směrům, aby nebyl vykřičen za nepřítele pokroku kultury. Hřešilo se za nejjasnějšího dne bez ostychu naproti nejzákladnějším a nejzřejmějším požadavkům vý-

chovy. A nyní, když uzrály ty jedovaté blíny a když mládež jest jimi otrávena, lékáme se zjevů, které vidíme kolem sebe.

Ta mládež, která v nevýslovné hořkosti o sobě prohlašuje: „My prokletci kapitalistické společnosti! My generace obětovaných! My oklamání! My zrazení!“ - ta generace jest otrávená. Ale jest otrávena proto, že generace dřívější kolem ní nasázely plno blínů a rulíků a muchomůrek a radily jí: „To jsme my nasázeli pro tebe! Vidíš, to je báječně nádherné! Trhej! Jcz!“

Poslechla. Trhala. Jedla. Dopřála si důkladně. A vidíte, jak vrhne? Vidíte barvu tváře? Vidíte, jak se bolestmi svíjí? Vidíte, jak na to i hyne? - -

Že nehyne? Přečti si stránky z psychologie nezaměstnané mládeže u Vaillant-Couturiera, Lamma, nebo přečti si svazky „Children, young people and unemployment“, vydané v The Save the Children International Union v Ženevě, a potom odpověz: Hyne či nehyne? . . .

Ano, na mládeži spáchaly minulé generace těžké viny. Že je spáchat nechtěly? Věřím, že mnozí nechtěli, že se domnívali, že slouží pravdě a dobru. Ale člověk se dopouští někdy hrozných křivd, i když se jich dopustit nezamýšlí.

*

Ale chybili mnohdy i mladí lidé. Troufali si do úkolů, na které ještě nestačila jejich nezkušenost a jejich mladá vůle: velmi složitou operaci v těle může provést docela dobře jen chirurg velikého jména, nikoli však kterýkoli člověk nelékař, jež jsem potkal právě na ulici: zrovna tak je osudné, když mladý nezkušený člověk se pokládá za povolného, aby vyřešil i nejsložitější sociální problémy. Rovněž musí se člověk ve svých požadavcích velmi uskrovnovati. I my generace starší jsme se musily napřed probíjeti tvrdými, často velmi tvrdými a dlouho trvajícími začátky, a teprve později nastaly pro jednotlivce urovnanější časy. A kdyby celý svět se tomu smál, přece zůstává pravdou, že skromnost a nenáročnost jsou nezbytnou vlastností každého člověka, i člověka moderního a mladého. Dále cesta k úspěchu v životě nevede pravidelně „výhrou v loterii“: velikými skoky ani stálými radikálními převraty, nýbrž ve většině případů vytrvalou, drobnou, často snad i nudnou prací. Platí i pro mládež. - A žádá-li - a to plným právem - mládež, aby staří měli ohled na ni a pietu k ní, žádají - opět: plným právem - i staří, aby mládež měla pietu k dluhu minulosti. Vymlouvají-li se pak

mladí, že staří se dopustili chyb, právem se brání staří, že bez chyb nejsou ani mladí.

Jest již osudem lidí, že navzájem musejí snášeti své slabosti, protože chybující jsme my lidé všichni: „Odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim vinníkům“.

JAK MOŽNO ZJEDNATI ODPOMOC

Bude potřebí reforem. A to na mnohých místech. Jejich cíl: Předně reforma hospodářského a společenského řádu, aby nejhorší balvany byly odvaleny s cesty. Nikoli jen mluvení o reformě, nýbrž skutečná a radikální reforma, aby opravdu sociální spravedlnost byla v ní regulativem a duší.

Druhý cíl reforem: Úcta k důstojnosti lidské v mladém člověku. Nic neboli nezaměstnané mladé lidi tak, jako když vidí, že jsou považováni jen za balast, s kterým se sice musí počítati, ale bez něhož by bylo vlastně lépe. Jako v dělnickém hnutí byl jedním z hlavních cílů znovu zjednati respekt pro lidskou důstojnost dělníkovu, poněvadž to vědomí, že jeho lidská důstojnost je šlapána, bylo jedním z hlavních zdrojů rozjitřenosti u dělníka, tak musí i u mládeže respekt k lidské důstojnosti býti znova nastolen. Ne aby se v mladých lidech vzbuzovaly neuskutečnitelné iluze. Ale aby cítili, že nejsou oni obětováni hospodářskému řádu, nýbrž že hospodářský řád je *služebníkem* lidstvu, a tedy i služebníkem jejich.

A také způsob, jak se s nimi jedná, se musí změnit. Nesmí se zaujímati zásadně opoziční a brskně odmítavé stanovisko k věcem, které jsou samy o sobě morálně indiferentní, ale mládeži drahé. Nač mládež zbytečně zraňovati? - Musí se jim dáti příležitost k činnosti, protože mládež odsouzená k pasivnosti a k nečinnosti stává se tupou nebo - a to je častější - probouzí se v ní revoluční vření. Ať se tedy vypovídá, ať řekne, co uznává za dobré, ať se z toho vybere a převezme to, co je skutečně dobré. A především ať se netrestá mladý člověk proto, že bez vlastní viny je nezaměstnaný, ať se naň nevykřikuje, že je lenoch, pobuda, příživník: tato křivda vyvolává temný vztek proti celé společnosti a proti tomu, kdo mu tuto obžalobu vrhá v tvář - ať již jsou to rodiče, ať bratři, ať úřady, ať kdokoli ve společnosti. Na takovou křivdu zapomíná mladý člověk, bez vlastní viny nezaměstnaný, tak těžko! . . .

*

Kdo má povinnost provést reformy?

Především *stát*. Státy mnoho zavinily; ale mohou také udělati mnoho dobrého.

Prvou podmínkou jest, aby zmizelo ze správy států všechno korupčnictví, všechno nepotismus, protekcionářství, všechno sobecké kořistnictví mocných. Pro tyto věci má mládež zvlášť citlivé oko a svědomí - a v té věci neumí odpouštět! Rozumí se dále samo sebou, že lidé skutečně neschopní a skutečně přestárlí musejí ustoupit, protože kde jde o obecné blaho, tam soukromý zájem musí ustoupiti. Je rovněž samozřejmým požadavkem, že se musí stát v zájmu záchrany mladších konečně odhodlati k ráznému znemožnění dvojího zaměstnání v rodině, když příjem mužů stačí na slušnou výživu rodiny.

Představitelé státu musejí míti dále dost síly, aby se dovedli ubrániti, když chtějí prosaditi nějaké dobré opatření, ale ti, kdo by tím byli postiženi, jim drží ruce, spustí křik a volají celou svou politickou stranu na pomoc, aby jim pomohla držet ty ruce. Dokud naši zákonodárci se tak nechají brzdit, dotud se mladým bude pomáhat paliativními prostředky, které sice dovedou ránu zakrývati, ne však hojiti.

Péče státu o mládež musí v sobě zahrnovati i pozitivní program. Nejenže veškeren duch hospodářské, sociální a kulturní politiky má býti příznivý potřebám mládeže; jsou nutna i speciální opatření stran rozumného přijímání na střední školy - aby se netvořil studovaný proletariát, který vůbec nemá vyhlídky na umístění -, stran délky pracovního týdne, docházky do školy, zprostředkování práce, přechodných zařízení pro nezaměstnanou mládež a pod.

Také *rodice* musejí v lecčems změnití svůj poměr k dětem a své výchovatské metody. Výchova musí býti sice laskavá, ale musí již záhy přihlížeti k tomu, aby si dítě dovedlo zbytečnosti také odříkati a cvičilo tak svou vůli; aby si navykalo přizpůsobovati se, i když věci nedopadnou tak, jak si hned přálo. Zkrátka nesmí ve výchově scházeti zdravé otužování již od nejútlejšího věku. Dále ať si dítě zamiluje kázeň, pracovitost, houževnatost. A čím více dítě dospívá, tím více musí v jeho výchově ustupovati autoritářství, které chce jen koman-dovati a nedává vůbec příležitosti ve cviku v samostatnosti a v rozhodování, a paternalism, který chce pořád ještě za mladého člověka jako chůva za nemluvně sám na všechno myslit, sám se starat, sám všechno zařizovat. Není ovšem cílem tohoto nového směru, aby si dítě podle své libovůle dělalo vždycky, *co chce*, nýbrž aby si navyklo z vlastního rozhodnutí vždycky konati *dobro*.

Velmi důležitá úloha v této výchově mladých lidí připadá *škole*, kinu, četbě, vůbec celému *kulturnímu prostředí*. Zde platí jen rozhodná zásada: Vše, co podemílá mravnost, musí pryč! A stejně rozhodně: Veškerý vliv kulturního prostředí musí být takový, aby se tím dítě a mladý člověk stávali ještě lepšími! Kulturní prostředí ať nikdy nezapomíná, jakou odpovědnost má za mladé lidi!

Zvláštní péči mladým lidem, a především nezaměstnaným, musí věnovati i *církev*. Jejich zvláštní duševní nálada, dále těžká nebezpečí náboženská a mravní, jimž jsou vydáni, vyžadují pastoračních metod speciálních a zvláště obezřetných. Člověk neví, kde a čím může takovou rozbolavělou duši ranit. Stále se musí vycházeti z jejich stanoviska. Když však takovému konečně zasvitne myšlenka, že křesťanství jest velikou odpovědí na většinu jeho otázek a potřeb, přilne mnohý z nich k náboženství daleko vroucněji než mnohý sytý. A zvláště tehdy, když je možno postavit před ducha mladých lidí křesťanství v celé jeho kráse a ceně pro lidstvo a když se mu dá možnost, aby jeho duše byla těmto paprskům poněkud déle exponována, aby to nebyl jen prchavý dojem, který jen letmo duši navštívil, ale hned zase byl zahlazen dojmy novými, - cítí se duše mladého člověka v náboženství šťastná. Hlavně exercicie, na něž takový sklíčený mladý člověk nějak se zatoulal, otvírají před jeho duší nové světy. Právě to jej blaží v exerciciích, že se tu odpovídá na nejtěžší otázky života, s nimiž se již tolik nazápasil a že v tichu exercicií je možno prohlédnouti do hloubky až k samému dnu těch záhad. - Ale i v náboženském ohledu platí: Mladého člověka, odcizeného náboženství, nezískám autoritářským komandem; získám jej jen tehdy, když mu ukáží krásy pravdy a cenu, již věčná pravda pro něho má. Musím přesvědčit jeho rozum. Musím získat jeho srdce.

A jedna z nejdůležitějších úloh při této práci připadá *mládeži samé*. Musí - a to je mladému člověku tak nesmírně těžko - se emancipovati z úzkého hlediska svého čistě osobního zájmu, a musí se snažiti, aby si získal přehled po celku životních potřeb, musí upírat zrak na obecné blaho a v tomto světle posuzovati i svou otázku. Ať se mládež naučí uznávati svou nehotovost a jednostrannost a nestranně oceňovati práci a schopnosti jiných. Ať uznává, že opravdové blaho národa a všech jeho složek je možné jen tehdy, když všichni solidárně ve spolupráci sjednotí své síly a když se každé skupině dostává spravedlivého podílu. Proto ať jako své nepřátele odmítá od sebe ty, kdo jí lichotí a kdo jí kladou na oči brýle

mámení, aby neviděla života objektivně, nýbrž aby viděla jen sebe. A ať se připravuje nejhouževnatější práci, aby jednou, až jí bude svěřen kus odpovědnosti za obecné blaho, dovedla své povinnosti skvěle zastati. Zle bývá, když ti, kdo najednou se octnou na rozhodujících místech, přinesou si na nové místo velké nadšení, velkou kritiku dosavadních pracovníků, ale málo konkrétního programu. Vypracovati si však zralý program sociální je dílo, jež zraje v člověku jen velmi pomalu a jenom při velmi vytrvalé práci.

MAJETEK: KDY POŽEHNÁNÍM? KDY KLETBOU?

DŮLEŽITOST A SVÍZELNOST PROBLÉMU

Vysokou funkci má v životě majetek. Zdar nejušlechtiřejších, nejideálnějších plánů jest velmi často vázán na podmínku: budou-li peníze. Nejlepší úmysly mnohdy ztroskotaly, protože nebylo peněz.

Student: Kdybych měl prostředky, abych mohl na vyšší studia, kam mě srdce táhne! Ale pošlu tam směrem k vysoké škole jen teskný pohled. Není prostředků. Volit nesmí srdce. Volit musí rozum - abych si vydělal chléb.

Zadlužený majitel: Ztratím dům a pozemky, na nichž hospodařili moji předkové po celé generace? Mít peníze a moci poplatit aspoň hlavní dluhy, to by se mně a mé rodině dýchalo!

Otec nad hochem: Říkají mi, jak je nadán. Kdybych měl prostředky, abych jej mohl poslat na studia, kde by se mohly jeho schopnosti rozvinout! Ale kdepak bych se mohl při naší tísní odvážit takového dobrodružství! - Ne z každého jádra, z kterého by se mohl vyvinouti nádherný strom, se strom také skutečně vyvine!

Sny chudého mladého drotara, těžce se toulajícího světem, aby si vydělal - jídlo! a často jaké jídlo!

Sny mladé podnikavé duše, která by chtěla pomoci svému chudičkému kraji vybudováním velkých hospodářských podniků, a zůstane při pouhých snech, poněvadž . . .

Sny mladého strojníka, který má v hlavě dopodrobna promyšlený podnik, tak realisticky propočítaný, technicky tak prvotřídně zařízený, že prosperovat musí. Avšak . . . kapitál . . . Proto nač, hlavo, sníš?

Velmi často jest i pro nejušlechtiřejší plány majetek jako dešť: když je zde, plány rostou a zrají; když je sucho, plány, i když vyrostly ze země, schnou a hynou . . .

Jako dalekohled zbystruje zrak, jako telefon rozšiřuje obvod, v němž je slyšet můj hlas, jako kniha, již jsem napsal a jež teď bloudí světem, zvyšuje působnost mé myšlenky, - tak majetek může množovati a zintenzivňovati výsledky práce člověka.

Zde vidíme význam hospodářských statků, a tudíž i hospodářské činnosti, která je opatřuje. Proto není divu, že kořeny hospodářské činnosti tkví hluboko v lidské přirozenosti. „Základní rysy hospodářské přirozenosti tkví pevně v lidské tě-

lesně-duchovní bytosti a podléhají změně právě tak málo jako vnější přirozenost... V tom ohledu se musíme na ‚hospodářskou přirozenost člověka‘ vzhledem k těmto jejím základním rysům dívat jako na absolutní kategorii, s kterou v hospodářském životě nutno stále počítati jako s velmi vlivným, ano rozhodujícím činitelem.“¹⁾

*

Hospodářská činnost v kulturních zemích je značně obtížná. Minuly doby, kdy si člověk volně mohl sbírat plody přírody, kypící úrodností a lákající: „Mám mnoho, pojď si vzít, kolik chceš, má to shnít na zemi a na stromech?“ Ty doby i pro nejúrodnější kraje Spojených států severoamerických již minuly. Dnes, v dobách zvýšené hustoty obyvatelstva, je pro lidstvo přístup k hospodářským statkům možný jen tuhou prací a usilovným přemýšlením.

V dobách světové krise se svízelnost hospodářského problému stupňovala netušeně. Kolik mozků se v těchto dobách přímo sedřelo tímto problémem, kolik jich upadlo do nejmučivější nervosity, kolik lidí bylo mezi mlýnskými kameny hospodářské krise rozdrceno a rozemleto a odhozeno!

Svízelná je situace zaměstnavatelů. Jest jim najednou zápasiti na několik front - s nejrozmanitějšími obtížemi.

S obtížemi technickými. Výroba dřívější byla konservativní a kdo se řemeslu jednou naučil, uměl je na celý život. Nyní si nikdy nemůže výrobce říci, že již ví dosti. Dnes každý musí býti učněm, dokud je činný v povolání, protože pokrok přináší nové a nové technické vynálezy, a nedbati jich by znamenalo podlehnouti v soutěži. A někdy je stroj za drahé peníze zakoupený teprve několik let, snad jen měsíců namontován, a již je objeven stroj nový, drahý, ale daleko praktičtější. Objevil se v soutěži protivník, kterému se podařilo nalézt si pro podnik prostředí, v němž se spokojí dělníci mzdou podstatně nižší, v němž dopravní poměry jsou příznivější - jak to otřese podnikem, který až dosud stál tak pevně! - Kdyby nebylo vůbec ani jiné soutěže než vnitrozemská, již tu by byla situace průmyslníková obtížná.

Ale je ještě soutěž jiná, snad ještě riskantnější: soutěž zahraniční. Vyjeté koleje zaručeného odbytu do zahraničí přestaly. Nic není jisto, ani u politicky spojeneckého státu. Ve všech

¹⁾ A. Wagner, *Grundlegung der politischen Ökonomie*, I. Halbband, III. Aufl., 1892, 82, 132 nn.

státech je krise, a v krizi i nejeden spojenec odkáže odbyt, když z jiného státu dostane nabídku výhodnější. Nebo cizímu státu byl znemožněn dovoz statků, jichž má přebytek - neočekávaně vypoví právo dovážeti věci, jež dosud se dovážely. Nebo některý stát, na př. Japonsko, zdokonalil své průmyslové podniky a při svých nízkých mzdách může dodávati zboží tak, že výrobci ze zemí, kde mzda je vyšší, nemohou konkurovati. Nebo některý stát provádí dumping ve velkých rozměrech. Nebo politické poměry se zakalily, a ihned se odpoví zákazem dovozu. Kolik nejrozmanitějších věcí musí výrobce bedlivě sledovati, chce-li, aby podnik se udržel, ano i zkvétal!

Dále veliké daně, a přísná kontrola, zda se příjmy přiznávají správně. Jak rostou daňové nedoplatky, když třeba jen několik málo let nebyly daně placeny! A čím více úkolů stát na sebe bere, čím více postupuje zestátnění hospodářství a pasivní hospodaření v státních podnicích, čím více roste počet státních zaměstnanců a státních pensistů, čím více podniků zastavuje provoz, čím tedy menší je počet podniků zůstávajících v provozu, tím těžší bříme daňové, tím ostřejší kontrola jest uvalována na podnikatele zbývající.

Čím dál tím více doléhají na podnikatele i různá sociální břemena. Zaměstnavatel bez srdce vyhne se jim tím, že provede bezohlednou racionalisaci podniku, a tím sníží počet zaměstnanců na míru co nejmenší. V obtížné však situaci je zaměstnavatel lidumil, který chce stůj co stůj se uvarovati takového tvrdého opatření, které nutně vede k jedné z nejtěžších sociálních pohrom, k nezaměstnanosti.

Velikou obtíž pro zaměstnavatele jest i přílišná vázanost státem v dobách utužovaného plánování hospodářského, stupňovaného až v přímou etatisaci různých odvětví. Podnikatel potřebuje jisté volnosti, protože plný hospodářský život bez osobní iniciativy není možný, a iniciativa bez svobody se nedá mysliti. Zvláště hospodářští lidé velmi nadaní pociťují radikální reglementaci hospodářské činnosti jako věc nesnesitelnou a protipřirozenou.

Zaměstnavateli sociálně citícímu působí v dobách krise velké starosti ještě jiná věc. Je si vědom, co to znamená pro dělníky ztratiti výdělek. Když tedy vidí, že podnik živoří, že nemůže zaměstnati všech dělníků, a těch, kteří zůstanou, že nemůže zaměstnati plně, má velký zármutek. Zaměstnanci vidí pěkné šaty zaměstnavatelovy, jeho vilu, auto, rodinu; ale nemají tušení, kolik starostí prodělá svědomitý průmyslník, když chce stůj co stůj udržeti podnik v provozu, když proti veškeré dravé soutěži chce zachrániti odbyt, když jej pořád

doprovází myšlenka: „Abys měl dost práce a chleba pro všechny!“ Ví, že bída je zlá, že nezaměstnanost je zlá.

Jakousi hořkostí plní zaměstnavatele ta okolnost, že pod vlivem demagogických hesel mnozí lidé se dívají vůbec na každého zaměstnavatele jako na nelidského vykořisťovatele a vyděrače a na jeho majetek jako na nepoctivě nadřazený na jiných.

Jsou i zaměstnavatelé vykořisťovatelé a necitové, kteří krutě zneužívají své moci. Ale jsou i zaměstnavatelé, kteří poctivě plní svou úlohu. A zaměstnavatelská funkce v národě se ani nedá dosti oceniti ani nahraditi. Naprosto nechápou potřeb života ti, kdo podnikatele a zaměstnavatele pokládají za zbytečné, za příživníky. Společnost potřebuje ke své existenci a ke svému rozvoji hospodářských statků, a k opatrování jich je třeba zvláštních kvalit ducha. Iniciativní podnikatelští lidé, když se řídí ve všem mravními zásadami, jsou vzácným, nenahraditelným statkem pro národ. Zle je s národem, který těmto lidem jejich velikou a odpovědnou úlohu krátkozrace a zbytečně ztěžuje!

Takto jsem ve své „Spravedlnosti v životě hospodářském“ ve šlépějích Sombartových charakterisoval funkci kapitalistického podnikatele: Musí býti především dobyvatelem, organisátorem, obchodníkem.

„Dobyvatelem: Musí míti jisté bohatství idej, dále schopnost navrhovati, vůli a energii, aby tyto plány houževnatě prováděl. To vše předpokládá, že dovede před jinými vycítili potřeby, dosud snad jen neuvědoměle v duších se ozývající, že dovede dále osvoboditi se ode všech překážek ve vlastním nitru i ve vnějším okolí, a že za cílem, který mu tak zazářil v duchu, dovede pak odhodlaně jít.

Organisátorem: Musí všechny podmínky seskupiti tak, aby cíle mohlo býti dosaženo: vybrati vhodné stanoviště pro podnik; opatřiti kapitál; nalézti vhodné lidi pro různé funkce v podniku; s každým z těchto různých spolupracovníků projíti jeho úlohu a býti mu v ní aspoň do jisté míry vůdcem; emancipovati se od detailů pracovních a rezervovati své síly pro věci, kde je třeba nového rozhodnutí, a býti všude, kde je potřebí tohoto nového rozhodnutí, býti na všech stanicích, kde se „přesedá“; organisovati takto lidi, techniku, materiál.

Obchodníkem: Musí uměti vycítili potřeby nejen přítomnosti, nýbrž i budoucnosti; musí býti prorokem a vidoucím; musí uměti převésti strany, s nimiž vyjednává, na stanovisko své, nebo musí míti aspoň tolik vyjednávačských schopností, aby dovedl zájmy podniku obhájit slušně; kalkulovati tak, aby se na žádnou maličkost nezapomnělo; a i ve chvílích, kdy všichni zaměstnanci jásají nad skvělou konjunkturou, musí chladnokrevně kapitalistický podnikatel pečlivě sledovati znamení na nebi, zda nezačínají věstiti změnu počasí, a po případě hned ještě teď za vyvrcholení konjunktury dáváti lodi jiný směr; a když v době krise všichni spolupracovníci ztrácejí hlavy, musí upřeným zrakem v mlhách na nebi hledati hvězdičku záchrany.

A řadu jiných důležitých úkolů má kapitalistický podnikatel ve svém závodě. Vynálezcem musí býti, nebo aspoň organisátorem vynalézání: stálé pozorování výrobního procesu jej nechává tušiti, kde to nějak vážne,

kde by mělo nastati zdokonalení, na které body soustřediti vynalézavost inženýrů a strojníků. Vychovatelem musí býti: musí si vychovati skupiny lidí, kteří čtou jeho myšlenky a v jeho duchu zpracovávají jeho náměty. Atd.“¹⁾)

POVÝŠENÍ HOSPODÁŘSKÝCH ZÁJMŮ NA NEJVYŠŠÍ V ŽIVOTĚ

Ještě nikdy nevedly hospodářské zájmy primát tak jako nyní.²⁾ Je mnoho lidí, u nichž tyto zájmy rozhodují tak, že všechny ostatní zájmy se jim musejí podříditi,³⁾ a jejich převaha vystupuje do popředí tak, že naše doba byla nazvána „věkem hospodářským“, to jest takovým, „v němž hospodářství a hospodářská, „materiální“, hlediska si činí nárok na primát nad všemi ostatními hodnotami, a také si ho dobyla; a tím hospodářská stránka vtiskla svůj ráz všem ostatním oborům společnosti a kultury; . . . hospodářství bývá pokládáno za jedinou reálně existující skutečnost, všechno ostatní, co náleží k lidství, se pokládá jen za pouhou funkci hospodářství.“⁴⁾)

Je ku podivu, jak tento názor na primát hospodářských hodnot je vnitřně spřízněn s naukou Marxovou a Engelsovou.

Marx: „Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé v určité, nutné, od jejich vůle nezávislé poměry, které odpovídají určitému stupni vývojovému jejich hmotných sil výrobních. Souhrn těchto výrobních poměrů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reální základnu, na níž se zdvíhá právníká a politická horní stavba a již odpovídají, určité společenské formy uvědomení. Výrobní způsob materiálního života podmiňuje sociální, politický a duševní proces životní vůbec. Vědomí lidí neurčuje jejich bytí (NB. znamená: vnější poměry nejsou dílem myšlenky člověka), nýbrž naopak jejich společenské bytí určuje jejich vědomí“.⁵⁾)

Engels: „Posledních příčin všech společenských změn a politických převratů nesmíme hledati v hlavách lidí, v jejich dokonalejším chápání věčné pravdy a spravedlnosti, nýbrž ve změnách ve výrobních a směnných poměrech; nesmíme jich hledati ve *filosofii*, nýbrž v *hospodářství* dotyčné epochy“.⁶⁾)

¹⁾ B. Vašek, Spravedlnost v životě hospodářském, Křesťanská sociologie II. d. v Praze 1931, 393—394. Sr. W. Sombart, Der Bourgeois, München 1913, 69—76, týž, Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus, tamže, 1927, 14—22.

²⁾ Sr. R. v. Ungern-Sternberg, Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit usw. Berlin 1935, 28—29.

³⁾ Sr. E. Welty, Gemeinschaft und Einzelmensch, München 1935, 307.

⁴⁾ W. Sombart, Deutscher Sozialismus, Charlottenburg 1934, 1.

⁵⁾ K. Marx, Zur Kritik der politischen Ökonomie, Stuttgart 1919, LV.

⁶⁾ F. v. Engels, Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft, Stuttgart 1921, 286.

U člověka, jež prakticky ovládlo přesvědčení o primátu hospodářských hodnot - homo oeconomicus, člověk hospodářský - majetek snadno se stává bohem, jemuž se přinese v oběť vše; ostatní má význam jen potud, pokud to napomáhá majetku, pokud se tím slouží podniku; jejich lidská důstojnost, jejich životy, zdraví, lidská práva, práva společnosti, Bůh a jeho příkázání atd., vše to se respektuje jenom potud, pokud to znamená něco pro podnik. I spása vlastní duše musí ustoupiti, když přijde do konfliktu s hospodářskými zájmy. I požadavky mravního řádu.

Ve všem ostatním - v náboženství, kultuře, sociálním řádu, ve státním životě - se vidí (zrovna tak, jak je to u Marxa a Engelse) jen jakási nadstavba, důsledek, vyzařování hospodářských poměrů; jindy snad jen příkrasa, snad dokonce úplně zbytečná příkrasa života; snad dokonce jen balast, překážka, brzda opravdového života. Smysl mají jen hospodářské statky a opravdovou cenu má jen činnost hospodářská.

Podle tohoto principu se pak přestaví veškerý život osobní, vztahy k ostatním lidem a k Bohu. Homo oeconomicus se ve svém okruhu stává diktátorem, tvůrcem norem. Vytvoří si celou soustavu zásad a podle nich přestavuje všechny poměry.

Pak všechna výroba a všecek obchod má pro něho jen jediný smysl: aby mu umožňovaly zisk. Tedy nikoliv aby sloužily jiným pro jejich potřeby. Když poskytne zisk výroba pornografických spisů a demoralisujících sice, ale výnosných podniků, bez skrupulí a s velikou reklamou bude podnikatel bezcitný propagovati tyto pornografické spisy. Když bude moci, bohatnouti lži, podvodem, a není-li při tom značné riziko, sáhne k podvodu a ke lži. Když se nedostane kupředu leda tím, že zničí a ožebračí tisíce existencí a když bude kráčet přes mrtvoly - pokrčí rameny a půjde. Když mu čistý zisk poroste tím, že bude platiti nejhladovější mzdy, ale dělníky přece dostane, bude platiti nejhladovější mzdy. Když mu přijde do pracovního týdne svátek, s ledovým klidem pošlape svátek, a běda dělníkovi, který by s ním svátek takto nezneuctil, „nepřejel“, jako přejede vlak přes tělo na kolejích. Zkrátka: absolutní primát hospodářství. Hospodářské zájmy diktátorem, ano tyranem života.

Takoví lidé ztratili správné měřítko pro posuzování hodnot. Doba, v níž takoví lidé ovládají situaci, nutně znamená chaos, zmatky a vnitřní napětí, protože řádný život, pravé štěstí a tudíž i opravdový pokoj jest jen tam, kde se zachovává správná hierarchie hodnot. Naopak kde dolehne na lid plnou tíží tato mentalita, tam je v prach drceno štěstí národa, jako

šterk je drcen parním válcem na silnici, a ve zneuctěné, utlačené důstojnosti člověka, sniženého na pouhý prostředek ve službách hmoty a bohatství, sbírá se ponenáhlu s temným hukotem myšlenka odvety.

*

Že hospodářské statky tak kouzelně působí na duše, pro to je mnoho důvodů. Jeden z nich byl vysloven na počátku tohoto pojednání. Majetek je předpokladem, na kterém se vyvíjí vyšší život lidstva. Jiný ušlechtilý důvod: Bůh sám vložil do lidské duše náklonnost k soukromému vlastnictví, a pokud tato náklonnost je ve správných mezích, může být pro jednotlivce i pro lidstvo velmi prospěšná. Třetí ušlechtilý důvod: Je něco kouzelného v tom, když podnikavý člověk vidí ovoce své práce, když srovnává to, s čím začal, s tím, co je teď, a když v pohledu na své životní dílo má kus přirozené odměny za svou pracovitost a za své strádání. Ostatně které velké dílo vyrostlo beze strádání? - Ale k těmto důvodům přistupují ještě i jiné, které někdy mohou být i velmi závadné: Vzrůstající bohatství znamená mnohdy i vzrůstající moc, a někteří lidé mají zrovna žízeň po moci, a proto jim lahodí, když svým slovem vládnou okolí. Vzrůstající bohatství znamená i vzrůstající možnost požitků, a jsou povahy, které touží po požitku co největším. Jsou dále lidé, kteří dychtí po slávě mezi žijícími a u pokolení, jež přijdou; a bohatství umožňuje cestu k slávě, neboť pomníky se stavějí a dějiny ze široka se rozpisují nikoli vždy o lidech nejlepších, nýbrž o těch, kdo měli největší úspěch; ano i jejich černé činy najdou obdivovatele, podle slov člověka ohromných, úžasných úspěchů životních, pruského Bedřicha Velikého (cituji po paměti): „Mohu udělati cokoli, - to by bylo, abych nenalezl filosofa, který by skvěle nedokázal, jak velké je to, co jsem udělal!“ Dříve se tomu říkalo třeba dvorní filosof; dnes se tomu říká osobní žurnál, osobní žurnalista, životopisec, zkrátka alchymista, který má i z nejobyčejnějších nerostů vyráběti zlato.

ÚČEL HOSPODÁŘSKÝCH STATKŮ: SLOUŽIT LIDSTVU

Králem a cílem všeho hmotného světa je člověk, skládající se z těla a z duše. Jeho lidská důstojnost jej legitimuje k tomuto postavení uprostřed všech hmotných statků. Vždyť jeho duše, rozumem a vůlí nadaná, nesmrtelností významovaná,

k obrazu Božímu stvořená, propůjčuje mu zvláštní důstojnost v ostatním stvořeném světě. Tato důstojnost se zvyšuje křesťanstvím: člověk jest vykoupen předrahou krví Kristovou, milostí Boží posvěcen a povolán k věčné blaženosti, k účasti v životě Božím. Proto všechny hmotné statky stojí na stupnici důstojnosti tvorstva hluboko pod člověkem; i pod člověkem nejchudším.

Odtud ten hrozný, nemožný, protipřirozený stav, když člověk je sražen se své výše a degradován na pouhý stroj, vyrábějící hmotné statky, na pouhý prostředek, jímž se má rozmnožiti hmotné bohatství.

Tato nauka o důstojnosti lidské osoby jest záchranou všech sociálně slabých; a pro všechny lidi dobré vůle je klíčem k rozřešení jedné z nejtěžších záhad životních, kterou si tolik lidí mučilo mozek a v níž tolik lidí tak tragicky klopýtal v praxi: poměr člověka k hmotným statkům.

Nemají dále hospodářské statky sloužiti životu jen toho nebo onoho člověka nebo privilegované skupiny, nýbrž všeho lidstva, protože každý člověk má důstojnost, která jej staví vysoko nad přírodu. „Bůh odevzdal zemi veškerému lidskému pokolení, aby jí a jejích plodů užívalo . . . Země, ač rozdělená mezi soukromé osoby, nepřestává sloužiti obecnému užítu všech,“ praví velká sociální encyklika *Rerum novarum*.¹⁾

Podobně druhá velká encyklika, *Quadragesimo anno*: „Teprve tehdy bude míti hospodářsko-sociální život pevný základ a splní svou úlohu, dostane-li se *celku i jednotlivcům* všech statků, jež mohou býti získány z bohatství přírodního a silami přírodními, a technickou a společenskou organizací hospodářského života; a těchto statků má býti tolik, kolik je jich zapotřebí k tomu, aby člověk mohl býti slušně a stavu svému přiměřeně živ.“²⁾ - Podobně prof. Dr. Engliš: „Ne kultura, nýbrž kulturní národ je cílem, a marné jsou velkolepé pomníky kultury, vykoupené utlačením národa, který kolem nich nalézá svůj hrob“.³⁾

To je tedy účelem hospodářských statků: mají uspokojovati potřeby člověka, mají mu udržovati život, zdraví, rozvoj tělesných sil, rozvoj schopností duševních, a takto mu pomáhati, aby mohl splniti svůj pozemský úkol a dosáti i cíle nadpřirozeného. Nejsou tedy poslední stanicí, jež by byla trvalým bydlíštěm člověka; jsou stanicí průjezdnou, takovou, že by člo-

1) Lev XIII., encyklika *Rerum novarum*, čes. překlad č. 7.

2) Pius XI., *Quadragesimo anno*, č. 75.

3) K. Engliš, *Národní hospodářství*, Brno 1924, 63.

věk osudně pochybil, kdyby se v ní zdržel tak, že by vlastního cíle vůbec nedošel; ale zároveň tak nutnou, že jí člověk nezbytně projeti musí, má-li dospěti k cíli. Právě tak jako jídlo a spánek; nejsou cílem, a politování hodný je člověk, který v nich hledá smysl svého života; jsou však nutné, abych udržoval a obnovoval své tělesné síly, které jsou zase předpokladem mé činnosti. Vždyť i nejvyšší činnost ducha jest vázána na jisté podmínky rázu hmotného; i u největšího duševního velikána klesá výkonnost na nulu, když na př. v dobách revoluce se tělesně hrouť hladem.

*

Je zde však obtíž: Když hospodářské statky nejsou určeny k tomu, aby takto sloužily za podklad života jen privilegovanému hloučku lidí, nýbrž veškerému lidstvu, není tím odsouzeno soukromé vlastnictví? Nečiní soukromé vlastnictví nemožným dosažení tohoto hlavního cíle hospodářských statků?

Nikoli. Jest rozdíl mezi požadavkem, aby hospodářské statky *sloužily* všem, a požadavkem, aby všichni byli jejich *vlastníky*. Vlastníkem rolnické větší usedlosti je před zákonem snad jen jediná osoba, otec; a přece z tohoto statku žije kromě něho ještě mnoho osob: manželka, děti, služební, dělníci. A hlavní věcí u hospodářských statků jest, aby všemu lidstvu *sloužily*; toho se může docela dobře dosíci i při soukromém vlastnictví.

Ano při soukromém vlastnictví lze toho dosíci dokonce ještě lépe než při vlastnictví kolektivním. Neboť vzhledem k nynějšímu mravnímu stavu lidstva se při soukromém vlastnictví lidé přičiňují více a jejich iniciativa je větší než při společném vlastnictví; to jest, hospodářských statků se opatří více; to jest, množství statků, které se pak může mezi lidstvo rozdělit, je větší, a větší i podíl, jenž připadá na jednotlivce. A tak ku podivu, i *soukromé* vlastnictví má účel *sociální*, má z něho prospěch celek.

*

Odtud vyplývá přísný příkaz zákona přirozeného i pozitivního zákona Božího, aby všichni, komu se dostalo statků, používali jich v uvedeném smyslu: Celá sociální otázka by pozbyla své hrůznosti, kdyby lidé vlastníci majetek, zvláště majetek větší, se řídili ve svém životě přirozenoprávní normou o používání příjmů, jak ji formuloval na př. papež Lev XIII. v encyklice Rerum novarum: „Komu se z Božího dobrodiní dostalo většího množství statků, . . . dostalo se mu

jich k tomu, aby jich používal k svému osobnímu zdokonalení, ale také, aby jich používal jako dobrý služebník prozřetelnosti Boží k prospěchu ostatních“.¹⁾ Podrobněji touž zásadu podává Pius XI. v Quadragesimo anno: „Volné příjmy - to jest příjmy, kterých již člověk nepotřebuje k slušnému živobytí podle svého stavu - neponechávají se mu, aby jich používal podle svých choutek; naopak bohaté lidi váže velmi přísné přikázání konati skutky almužny, dobročinnosti a štědré velkorysosti. Vynakládati pak bohatší příjmy na to, aby se poskytla hojná příležitost k výdělku, . . . jest vynikajícím a časovým potřebám úplně vyhovujícím ctnostným jednáním.“²⁾

A tak člověk zámožný, který má tolik majetku a příjmů, že jich nespotřebuje sám pro sebe a pro svou rodinu, nevidí v nich důvod k pohodlí, k požitku a k pýše; nýbrž je si vědom, že Bůh jen proto mu dává více, než potřebuje, aby z přebytku opatřoval příležitost k práci nebo dával almužny, že Bůh jej činí rozdávačem svých pokladů, že je tedy, jak to praví Lev XIII. tak nádherně, „služebníkem prozřetelnosti Boží“. Zda těchto svých přebytečných statků použije člověk ve prospěch lidstva pro toho neb onoho člověka, nebo pro skupinu lidí, zda na ten či onen dobrý účel, zda v drobných příspěvcích nebo ve velkém slohu, zda hned či později, - to je ponecháno úsudku a svědomí člověka, se samozřejmým omezením, že jako tvor rozumný má zvoliti to, co účelu hospodářských statků vyhovuje nejvíce. Jenom se musí chrániti nekřesťanské a nelidské myšlenky, že při používání svého jmění jest absolutně volný, že může své příjmy nechat úplně ladem, že může výnos svých polí bezúčelně ničit, že může svůj majetek rozhazovat na zbytečnosti. Každá přebytečná tisícikoruna a stokoruna přebytečná, která vchází do jeho domu, má na sobě poznámku, která je rukou Boží napsána: „Se mnou vstupuje do tvého domu nová odpovědnost“. A čím větší jsou přebytečné příjmy, tím větší povinnost doléhá na svědomí člověka, aby z nich co nejvíce vytěžil ve prospěch lidstva. Musí si živě uvědomiti pravdu vyslovenou Kristem: „Kdo chce býti mezi vámi větším, bude vaším služebníkem, a kdo chce býti mezi vámi prvním, bude sluhou všech“ (Marek 10, 43—4). A když by člověk, sveden jsa majetkovou povzneseností, cítil velké pokušení k pýše a k povýšenému pohrdání chudším, ať si jen vzpomene na svou velikou odpovědnost z používání majetku, vyjádřenou na př. v Písmě sv.:

¹⁾ Lev XIII., *Rerum novarum*, č. 19.

²⁾ Pius XI., *Quadragesimo anno*, č. 50, 51.

„Vám dána je moc od Pána . . . a tázati se bude na skutky vaše a vyšetřovati skutky vaše . . . velmi přísně. Ti, kdo mají moc a bohatství, budou souzeni . . . Nebojít se Bůh nižádné osoby a neostýchá se před žádnou velikostí, neboť malého i velkého on učinil, a stejně pečuje o všechny. Mocní (zámožní) však hroznějšímu trestu propadnou!“ (nepoužívali-li majetku dobře) (Moudrost 6, 4—9). Ta těžká odpovědnost za používání majetku není jen vysněnou vidinou!

RACIONALISACE

Jen naivní lidé proklínají stroj sám. Vždyť stroj může být výtečným pomocníkem člověka, usnadňovati mu zápas s přírodou a zpříjemňovati mu život. Jakým dobrodiním jsou na př. vlak a auto, motor přejímající těžké výkony a tak šetřící síl člověka, složitý ohromný dalekohled umožňující podrobné pozorování v dálkách vesmíru, různé stroje v tiskárně, umožňující, že informace a poučení může se šířit i do nejširších lidových vrstev. Stroj rozmnožuje výkonnost člověka, je triumfem lidského ducha, a čím dokonalejší jsou stroje a čím větší úkoly zdolávají, tím pyšnější může na ně být člověk. Proto racionalisaci, jež vymýšlí a zavádí stroje stále důmyslnější a výkonnější, nutno jen pozdraviti jako jeden z nádherných květů na stromě ducha. „Technický pokrok nelze zastaviti ani trvale omeziti . . . Jíti od petroleje k louči zavrhujeme.“¹⁾

Ale racionalisace prováděná neopatrně může za jistých okolností znamenati velkou pohromu pro obecné blaho. A to zvláště tím, že může vésti k osudné nezaměstnanosti, buď, že v továrně samé, v níž je racionalisace zavedena, mnoho dělníků je vyřazeno, nebo že se sice racionalisovaný podnik rozrůstá a že i nové dělníky přijímá, ale zato na jiných místech podniky jsou zastavovány a zvláště malé podniky zanikají, takže stoupající počet dělníků v mamutím podniku není ani zdaleka úměrný počtu lidí, kteří byli podnikem ruinováni, zproletarisováni, ožebračeni.

Na ilustraci, jak racionalisace vyřazuje dělníky z práce, uvádím několik odstavců z řeči ministra sociální péče Dr. L. Czecha v rozpočtovém výboru poslanecké sněmovny 25. ledna 1933:²⁾

¹⁾ Ministr Ing. J. Nečas, v Sociální revui 1935, 472.

²⁾ Ministr Dr. L. Czech, v Sociální revui 1933, 3—4; sr. i obdobnou zprávu ministra Dra J. Meissnera v Sociální revui 1934, 567-9, a ministra Ing. J. Nečase tamže 1935, 471—3.

„Ve dvou cementárnách bylo místo cihlářských lisů použito k formování suroviny t. zv. protlačných kolových mlýnů a zmechanisována doprava suroviny k pecím, což mělo v zápětí propuštění 140 dělníků.

Ve vápenném lomu jiné cementárny bylo pomocí vrtacího stroje „Cyklon“ zavedeno elektrické odstřelování celých skalních stěn . . . Počet v lomu zaměstnaných dělníků klesl tím ze 130 na 65.

Kamenný lom, založený na výšině, zřídil k dopravě kamene do údolí místo osmnácti svážných drah visutou lanovou dráhu, čímž došlo k propuštění 40 dělníků . . .

Sklárna na Slovensku může pomocí jediného pantografu, obsluhovaného jediným dělníkem, opatřit najednou 24 předmětů skleněnými ozdobami, kdežto dosud bylo k tomu zapotřebí 24 dělníků . . .

Továrna na zpracování lnu a konopí pořídila si pro svoji čistírnu lnu dva automaty, které mohly při stejné výkonnosti podniku vyřaditi 60% dělníků dosud zaměstnaných . . .

V plzeňském pivovaru může nově postavený stáček stroj naplniti za hodinu 3000 lahví, tedy pětkrát tolik, co mohli dokázati dělníci zjednaní k obsluze aparátu . . .

V továrně na papírové sáčky . . . umožnilo zavedení automatického stroje, že všechny potřebné práce od počátku až do úplného zhotovení výrobku jsou prováděny jediným strojem bez pomoci lidské práce“.

Ministr Czech zakončil tento svůj výklad slovy: „Co se má státi se všemi těmito pracovníky, pro něž v jejich dosavadním zaměstnání není už místa a kteří se již nemohou na svá pracovní místa vrátiti, i kdyby se poměry konjunktury utvářily sebe příznivěji?“

*

Dobře praví na uvedeném již místě ministr Ing. Nečas: „Lidská společnost musí z této skutečnosti vyvoditi nutné důsledky a hledati cesty, jak vrátiti nezaviněně k nucené zahálce a tím i k nezaslouženému strádání odsouzené osoby plodné práci.“¹⁾

Katastrofálním bylo, že se racionalisaci ponechával volný vývoj a že nebylo odvahy současně řešiti také sociální problémy ostatní, které racionalisací byly zasaženy, a namnoze zasaženy až v základech.

Nepomůže důvod: „Dobrá je racionalisace. Nepostradatelná je racionalisace.“ - Dobrý je dešť; a zvláště v dobách velikého a trvalého červnového sucha si rolník uvědomuje, jak dobrý a nepostradatelný je dešť. Ale když prší stále a bez přestání celé týdny, pak se dešť stává povodní a strašným ničitelem úrody i osad. Kde je potřebí pro život více podmínek, a jedna z nutných podmínek se uplatňuje v takové míře, že ostatní se mohou uplatnit jen nedostatečně, pak dochází ke katastrofě. - Tak racionalisace. Nesmí býti netečná k ostatním

¹⁾ J. Nečas v Sociální revui 1935, 472.

složkám sociálního a hospodářského života. Musí se stále pamatovati, že lidstvo není na to, aby bylo jen přívěskem technického pokroku a hynulo pod jeho nezkrocenou titanskou zvůli, nýbrž že technický pokrok má *sloužiti* lidstvu a umožňovati mu dokonalejší život. Když tedy život je technickým pokrokem ničen, je to neklamné znamení, že je zde nějaká závada, a ta že nezbytně musí býti odstraněna. Nikoliv racionalisace jen pro racionalisaci a ze samého obdivu k racionalisaci; ani ne racionalisace jen pro zvýšení zisku jednotlivců. V obojím tom případě je racionalisace metlou lidstva. Nýbrž racionalisace jakožto dovedná služebnice potřeb lidstva.

Nesmí si namlouvati technik, že jen on má slovo. Slovo se musí dáti i představitelům ostatních zájmů lidstva!

A racionalisace lidstvu sloužiti může. Či je již nadbytek statků, takže by bylo neštěstím, že racionalisace může rozmnožovati statky? Ano, když se hledá cíl výroby jen ve vysokých cenách a ziscích, pak ovšem se ničí vagony požívatin, jen aby ceny na trhu stouply. Ale když se ponechá statkům pravý účel, totiž ukájetí potřeby lidstva, pak je potřebí nových a nových zásob, protože stále je nesmírné množství lidí, - a zvláště v některých krajích -, kterým se nedostává ani potřebných věcí. Pracovati jen o zdokonalení racionalisace bez zdokonalení distribuce vede arci k osudným a dalekosáhlým poruchám v hospodářském životě.

Při stoupající racionalisaci jest dále nezbytno řešiti i problém zkrácení doby pracovní. Když arci se provádí racionalisace, zvyšující výkonnost, bez současného omezování pracovní doby, pak zase je vývoj rozvrácen. Chtít zintensivňovat racionalisací výkonnost a odmítat současně zkrácení pracovní doby znamená hnáti hospodářský život do kříží. Ale ovšem hned povstává problém další: umravňovati lidi tak, aby zkrácené pracovní doby používali jen k dobrému, ke zvýšení kulturní úrovně osobní, rodinné, společenské.

Nelekejme se ani toho, že budeme musiti odložití nejeden starý zvyk a nejeden starý názor. Je pravda, stojíme takto na prahu nových světů. Ale což, bylo to pro lidstvo neštěstím, že byly objeveny Amerika a jiné nové světy, že jejich objevením dostalo se lidstvo evropské ke statkům dosud neznámým, že mnohý názor a mnohý zvyk musil býti odložen jako zastaralý a překonaný? Když odbírám noviny, když jsem si zařídil ve světnici radio, je to neštěstím? Může to býti vzácnou pomůckou pro můj kulturní vzestup; ale ovšem kladou se tu značné požadavky na mou povahu, abych ukázněně si z těch

věcí - které jistě mnohého svedly na cesty špatné, o tom není sporu - vybral jen dobro. „Země je plná zřidel, jež mohou tryskati, chceme-li my.“¹⁾ Není třeba se báti těch statků, které nám v hojnosti nabízí zracionalisovaná výroba. Jenom je nutno, aby lidé byli vychováni tak, aby si vybírali jen tolik a to, co opravdu přispívá k dokonalejšímu rozvoji jejich života po stránce tělesné i duchovní.

PROBLÉM DISTRIBUCE.

Můžeme býti spokojeni s nynějším rozdělením majetku a příjmů?

Úpřímně nutno vyznati: buď dojde k podstatným korekturám nynějších poměrů, anebo se bude lidstvo neodvratně pohybovat směrem k revoluci; a kdo to může tušit, co z ní vzejde?

Jediný příklad jmenuji: Rusko.

Že nynější distribuce není dobrá, to s veškerou rozhodností prohlašuje Pius XI. v encyklice *Quadragesimo anno*:

„Není každé rozdělení statků a bohatství mezi lidmi způsobilé k tomu, aby se jimi cíle Bohem zamýšleného dosáhlo vůbec nebo měrou dostatečnou“ (odst. 57).

„Četní katoličtí mužové, kněží i laici, které již odedávna jejich obdivuhodná láska pudila k tomu, aby odpomáhali nezaviněné bídě mezi proletariátem, nemohli se za nic na světě smířiti s myšlenkou, že by tak křiklavá a tak nepřiměřená nerovnost v rozdělení majetku opravdu se srovnávala s plány Tvůrce nejvyššího moudrého“ (odst. 5).

„Musí se pracovati o to, aby se rozdělení vyrobených statků provádělo a upravovalo podle zásad obecného blaha neboli podle sociální spravedlnosti; kdežto dnes jest veliká nesrovnalost mezi nečetnými přílišnými bohatci a nesčíslnými chudáky a tudíž jsou v rozdělení majetku velmi těžké závady, jak vidí každý, kdo má cit“ (odst. 58).

„Nesmírné množství proletářů na jedné straně a na druhé nesmírné jmění poměrně malé skupiny úžasných bohatců je nejvyšším spolehlivým důkazem, že bohatství tak hojně zjednávané v našem věku industrialismu není rozděleno správně a že různé třídy lidstva nemají v něm takového podílu, jaký by míti měly“ (odst. 60).

Podobně v encyklice „*Caritate Christi compulsi*“ ze 3. května 1932: „Kráčejíce ve šlépějích svého předchůdce Lva XIII., s veškerým důrazem zastali jsme se v encyklice *Quadragesimo anno* zásady, že pozemské statky mají býti spravedlivěji a přiměřeněji rozděleny.“

Je pravda, že ani veliké majetky nemusejí býti na škodu obecnému blahu, když se jich užívá správně: když výnosu z nich se používá v tom duchu, jak výše bylo řečeno. Engliš má pravdu: „Ani velké majetky nejsou sociálně škodlivé,

¹⁾ M. Hermant, *Idoles allemandes*, Paris 1935, 351.

jestliže vysokých důchodů nespotřebují přepychově, nýbrž jich používají k novým investicím, které tvoří novou pracovní příležitost a usnadňují výrobu do budoucna.“¹⁾

Ale bohužel velkých majetků se vždy v takovém smyslu nepoužívá. Tak dochází k pauperismu rozsáhlých vrstev, se všemi jeho smutnými důsledky: „Nedobrovolná chudoba je zlem, překážkou duševního pokroku, kultury vůbec, již proto, že probouzí mínění, že štěstí a bohatství jsou totéž.“²⁾ „Mnohý, kdo se stal dobrovolně chudým, nesnášel by filosoficky chudoby vnucené.“³⁾ Pauperism vede snadno k demoralisaci: „Chudoba občanů má za následek, že jsou nakloněni ke vzpourám a že jsou zlomyslní, neboť když nemají nezbytných životních prostředků, snaží se jich nabýti podvody a loupežemi.“⁴⁾ Nelze konečně ani vysloviti, jakým těžkým nebezpečím náboženským je vnucená chudoba, když se stane údělem celých vrstev: „Sociální bída je horším nepřítelem křesťanství než David Strauss, Haeckel, Nietzsche a ostatní proroci proti Kristu. Tím se vysvětluje polovice všech neúspěchů křesťanství v posledních desíti letech.“⁵⁾

Pauperism celých tříd bývá nejžírnější půdou revolučního smýšlení; a když revoluce jednou vybuchne, kdo může předpovídati, kde až se zastaví? Nebude trhati ze země a drtiti i všechny mezníky spravedlnosti, v jejímž jméně vyskočila na barikády?

Je nutno čas od času provésti revisi majetkového rozvrstvení. Neboť i když svého času majetkové uspořádání skvěle plnilo své sociální poslání, během doby mohou se do něho vlouditi nesprávnosti, může ustrnouti ve formách, které již nejsou podporovatelem života, nýbrž jej přímo dusí. V takových dobách je nutné, aby se zavčas provedlo jakési zpytování svědomí a zavčas se odstranily závady. To platí i o zproletarisování velikého počtu obyvatelstva v přítomnosti. Odproletarisování je nevyhnutelně nutné: „Nikdo ať si nenamlouvá, že je možno účinně uhájiti veřejný pořádek, pokoj a mír v lidské společnosti proti činitelům revolučním, nepřikročí-li se mužně a bezodkladně k provádění tohoto příkazu,“⁶⁾ to jest, neumožní-li se širokým vrstvám přístup aspoň k nějakému majetku.

1) K. Engliš, Národní hospodářství, Praha 1924, 383.

2) H. de Man, Der Sozialismus als Kulturbewegung, Berlin 1929, 38.

3) F. Linsenmann, Lehrbuch der Moralthologie, Freiburg 1878, 288.

4) Sv. Tomáš A., In libros politicorum, I. II. 6 g.

5) E. Fiedler, cituje J. Kalán, Die Welt für Christus! Innsbruck 1935, 26.

6) Pius XI., Quadragesimo anno, odst. 62.

Když tedy na př. majetek pozemkový jest rozdělen tak, že je to obecnému blahu nebezpečné, je docela v pořádku, když se provede pozemková reforma, ale ovšem nikoli tak, aby se kořistnický obohatili jednotlivci nebo strany, nýbrž aby opravdu bylo zabezpečeno obecné blaho, a za spravedlivou náhradu dosavadním majitelům.¹⁾ A dále nejsou nejdůležitější cestou k provedení potřebných reforem majetkových radikálně revoluční zásahy, nýbrž strážlivá, prozíravá, cílevědomá metoda postupná. Velmi mnoho se udělá v té věci, platí-li se blahovolně mzda opravdu spravedlivá, dostačující jak na slušnou výživu dělníkovu, tak i umožňující jisté úspory. To se dá tím spíše provést, nebudou-li rozhodující lidé ve správě podniku míti příjmy neúměrně vysoké.

*

Pokládám za účelné uvést zde několik odstavců, které byly prosloveny ve chvílích nejvyšší pohnutých a které znamenají tragické zpytování svědomí španělských zámožných vrstev. Když v r. 1934 proskakovaly již na všech stranách ve Španělsku revoluční ohně, ve svých postních kázáních v Madridě kazatel jesuita P. José de Laburu, mluvil k španělským zaměstnavatelům takto:

„První a nejhlubší příčinou současné sociální rozháranosti jest naprosté přehlížení autority církve Kristovy na poli sociálním a hospodářském. Katolíci namnoze vůbec nevědí - tak daleko jsme dospěli! -, že z nauk papežů a jejich encyklik mluví autorita náměstka Ježíše Krista; že jsou to nauky skýtající nejvyšší záruky pravdivosti a spolehlivosti; nauky, jež uznati jsou katolíci povinni ve svědomí.

Touto neznalostí a nedbalostí se vysvětluje, že katoličtí zaměstnavatelé v převážné většině vůbec ani jedinkrát si nepřčetli pokynů papežských encyklik, vztahujících se k řešení sociální otázky. A pozor: Nestačilo by jen encykliky číst. Ale neudělali ani to! . . . A nestačilo by ani, kdyby je uměli zpaměti. Zrovna tak jako pro lékaře nestačí, aby uměl recepty zpaměti: musí uměti jich *používat*. Záleží na tom, jak se jich *v praxi používá*. - Jaké naděje můžeme míti za současných poměrů, když se skoro nikdo nestará o to, aby se poučil, jaké požadavky stanoví Církev Kristova pro řešení sociální otázky?“

Z těchto základních zásad, jež tehdy P. de Laburu vyznačil, uvádím aspoň první dvě:

„1. *Sociální spravedlnost*. Protože jsme neuznali autority a předpisů církve, nemohli jsme ani použítí prostředků, které již odedávna nám označila jako jediné účinné a působivé cesty k vyřešení sociální otázky.

Nikoli já - neboť já neznamenám nic -, nýbrž církev tvrdí, že *dnešní rozdělení majetku není spravedlivé*.

Církev to tvrdí. Církev to volá hlasitě do světa. Církev žádá co nejdůrazněji sociálně přiměřené rozdělení hmotných statků!

Následky jsou až příliš patrné a zřetelné: Neuposlechneme-li církev,

¹⁾ Viz podrobněji ve statích Socialisace a Pozemková reforma v mé Křesťanské sociologii II. (Spravedlnost v životě hospodářském), Praha 1931, 146—153, 180—190.

tak jakou měrou jí na poli sociálním odepřeme poslušnost, takovou měrou bude rozdělení statků vynuceno *násilím*!

Přemýšlejme jen o tom: Nebude-li sociální spravedlnost uskutečněna spravedlností, ba spravedlností a láskou, jak to žádá církev, přijdou jiní, stojící mimo církev, a provedou ji s vášnivou nenávistí a se strašnými nespravedlnostmi!

Proto upozorňuji v prvním bodě na to, co církev žádá na prvním místě: rozdělení statků podle zásad sociální spravedlnosti.

Dbejme přece autority církve a ochotně ji uznejme! Jinak provedou soud jiní - za to, že jsme jednali proti Božímu zákonu. A jako trest za to Bůh - aby dosáhl svých vyšších cílů - připouští, aby ti druzí s nenávistným násilím a v zahořklé nespravedlnosti nám vzali to, co jsme mohli dáti dobrovolně - z lásky k jiným, na uklidnění svého vlastního svědomí a pro větší bezpečí toho majetku, který nám právem náleží.

2. *Rozdělení půdy, pozemková reforma.* Aby se mohlo rozdělení hospodářských statků provést tím účinněji - pořád ještě jdu ve stopách papežských encyklik -, musíme pracovat k tomu cíli, abychom vytvořili co největší počet drobných majitelů, tím že by se přidělila půda co největšímu počtu lidí. Zdůrazňuji, že nepřepínám v řečnickém zápalu, držím se slovo za slovem rukopisu, jež jsem si vypracoval. - Ano, musíme co nejčtetnějším lidem přidělit půdu, a to na základě směnné spravedlnosti.

Kdybychom to byli udělali zavčas, nebylo by došlo k násilnému vyvlastňování, které je nespravedlivé, protože se při něm neposkytuje přiměřené odškodnění.

Kde se půda parceluje, tam není nouze mas. A kde není zbídačení, tam mizí vření, rozvrat a zášť, jak praví papežské encykliky.

Směnné rozdělení půdy se spravedlivým odškodněním dosavadních majitelů je tedy druhý bod. Ale ty, velkostatkáři, musíš půdu odstoupiti! Neodstoupíš-li, věz: odejmou ti ji, a nedají nic. Vol tedy - dokud je čas!¹⁾

POMĚR K ZAMĚSTNANCŮM

Není pro zaměstnavatele a pro představitele majetku snadno, aby našel správný poměr ke svým zaměstnancům: aby nechyboval ani přílišným zdůrazňováním své autority ani jejím snižováním, aby dále úkol svůj vzhledem k dělníkům splnil po *všech* stránkách dobře.

Prvou podmínkou jest, aby šetřil svědomitě a bez reptání všech práv, která zákon zaměstnanci přiznává. Ať již běží o placení mzdy, ať o sociální příspěvky, o pracovní dobu, o placenou dovolenou, o zákonná hygienická a bezpečnostní opatření, ať o dodržování kolektivní smlouvy - ve všem musí zaměstnavatel plniti své závazky přesně, zrovna tak jako žádá, aby zaměstnanci přesně plnili povinnosti k podniku. Zaměstnanec nesmí míti dojem, že zaměstnavatel plní své povinnosti k dělníku jen pod tlakem zákona, jen donucen zvenčí, a s netajenou rozmrzelostí, že tato opatření pokládá za zlo. Když

¹⁾ J. de Laburu, př. K. Mayer, Christus und die Gesellschaft von heute, Wien 1935, 73, 74.

dělník vidí, že se musí míti dobře na pozoru, protože jinak by jej zaměstnavatel ihned tak nebo onak zkrátil na právu zaručeném zákonem, řekne si: „Na svém vlastním zaměstnavateli mám živý důkaz, že mezi dělníkem a kapitálem není možný jiný poměr než nepřátelství a že nezáleží na tom, čím věc je spravedlivá, nýbrž na tom, která z obou nepřátelských stran má právě příznivější konjunkturu a dá si více pozor.“ Naopak když zaměstnavatel plní své závazky velkodušně, se zřejmou blahovůlí, to odzbrojuje v praxi aspoň do jisté míry i takového zaměstnance, který v teorii je přesvědčeným stoupcem myšlenky neúprosného třídního boje.

Samo sebou se rozumí, že musí býti placena mzda spravedlivá a dostačující k slušné výživě jak dělníka, tak i jeho rodiny; a když zaměstnanec koná práci nad průměr - ať kvantitativně, ať kvalitativně, že se musí přiměřeně zvýšiti nad toto minimum.

Zaměstnavatel ať dále v duchu zásad mravnosti má v úctě *lidskou osobnost dělníkovu*. Mnohý dělník snese spíše ještě nižší mzdu než urážlivé a ponižující zacházení. „Parva sapientia regitur mundus — svět se řídí drobnou moudrostí“: zaměstnavatelé ani sami netuší, jak radostně poctěni se cítí dělníci, když jejich zaměstnavatel i nejprostšímu dělníku po každé poděkuje na pozdrav, zeptá se příležitostně na rodinu, projeví opravdový zájem o zdravotní stav. Kdo sám vyrostl ve vyšších sférách, nedovede se ani vmysliti v duši takového prostého člověka, jak jej to blaží, že „pán“ se o něho skutečně zajímá, a když cítí, že to není z povýšené strojené blahosklonnosti, nýbrž že je to opravdové. Pak jsou si obě skupiny lidsky bližší. - Naprosto by nebylo ve shodě s úctou k lidské důstojnosti, kdyby na př. zaměstnavatel viděl v dělníku jen „pracovní sílu“, jen výrobní stroj, kdyby jej nutil k hříchu, na př. k zbytečné práci služebné v zasvěcený svátek.

Zaměstnavatel hledí připoutati své zaměstnance k podniku tím, že se snaží v nich co nejvíce probuditi iniciativu a součinnost. Vidí v nich opravdové spolupracovníky. Hledí z jejich duší dolovati poklady, které tam Bůh uložil, a těžiti z nich ve prospěch závodu. I dělník může míti dobré nápady. Dělník bude tím ochotněji pracovati a bude tím šťastnějším, čím více i vnitřně sroste s podnikem, čím více si bude moci říci, že tento podnik roste i jeho prací a jeho myšlenkami. Probudit tuto součinnost všech a organisovat ji je jeden z nejdůležitějších a nejtěžších úkolů zaměstnavatelových.

Jeden z nejvyspělejších a nejšlechtetnějších zaměstnavatelů minulého století, Léon Harmel, takto se vyslovuje o autokratickém stanovisku za-

městnavatele, znajícího jen vlastní rozhodnutí, pyšně odmítajícího jakýkoli nápad a iniciativu zaměstnanců:

„Život našeho těla jest udržován krví, která vychází od srdce; podivuhodné rozvětvení cév ji rozvádí až k nejvzdálenějším údům, kde uskutečňuje svou úlohu právě tak úplně jako ve středu; pak se vrací k srdci bez přetržení oběhu“. Tak se musejí k součinnosti pod vedením šéfovým probudit zaměstnanci v továrně: „Vývíjejí iniciativu a všude vykonávají své požehnané poslání ve svobodě řádu . . . Naopak centralisace je v podstatě revoluční, dusí iniciativu a hubí svobodu a zcela hubí autoritu. Když mizí vědomí odpovědnosti, lidská osobnost se stává vrakem; nezbyvá než servilism nebo revolta“. A Harmel se dovolává příkladu Božího, který vládne; ale vládne nikoli tak, že by dusil naše svobodné iniciativy, nýbrž naopak je probouzí a podporuje, a tak zapaluje ušlechtilou oddanost a velkodušné nadšení.¹⁾

A dobrý zaměstnavatel účinně pracuje o to, aby jeho zaměstnanci stáli co nejvýše odborně, kulturně, nábožensky; podporuje a podle svých možností i buduje vhodná sociální zařízení pro své zaměstnance.

Jedním ze skrytých, ale vroucích jeho přání je: „Aby se moji zaměstnanci cítili u mne opravdu šťastni!“

¹⁾ G. Guitton, Léon Harmel et l'Initiative ouvrière, Paris 1929, 22—23

K ETICE EMANIPAČNÍHO HNUTÍ DĚLNICKÉHO

DNEŠNÍ SITUACE DĚLNICKÝCH VRSTEV

Překvapilo mě v životě již mnohokrát, jak opravdově mnozí dělníci pracují pro zájmy svého stavu. Mnohý z nich, ani kdyby se jednalo o velmi důležité zájmy soukromé, by nevynaložil tolik přemýšlení a tolik obětavosti, kolik vynaloží, aby přispěl k povznesení své třídy. Co řezá do masa dělnické vrstvě, to pociťuje, jako by to bolestně řezalo do jeho vlastního masa - i kdyby snad jemu samému osobně se vedlo slušně. Takové vědomí solidárnosti s druhý téhož stavu je jistě známkou vyspělosti a ušlechtilého smýšlení - zrovna tak, jako je známkou nízkého smýšlení, když člověk sobecky bez jakéhokoli ohledu na své druhy myslí jen na to, aby zabezpečil toliko sebe, jako hlemýžďi stačí, když své tělíčko může ve své skořápce ukrýti před nepříjemnými vlivy.

Nelze si zapírat, že věc dělnická učinila značné pokroky v posledních padesáti, šedesáti letech. Stačí jen vzítí nynější „pracovní právo“ se všemi sociálně - politickými a sociálně-hospodářskými zákony o práci dětí a žen, o práci noční, o pracovní době, o dovolené, o zdravotních opatřeních v podnicích, o právu shromažďovacím, o pojištění pro případ úrazu, nemoci, stáří, o podpoře v nezaměstnanosti atd., a srovnati to s životem dělníka před padesáti, sedmdesáti lety - jaký pokrok! Opravdu emancipační hnutí dělnické posledních desetiletí se může vykáhati velkými výsledky!

*

Ale může býti dělnická třída již plně spokojena s tím, co jest jí nyní již přiznáno? Či musíme - přes zlepšení, jehož již dosaženo - označiti postavení této třídy pořád ještě za obtížné?

Opravdu, dosud jsou obtíže, a veliké. Některé kategorie dělníků je pociťují zvláště prudce. Na př. jistá skupina *starších* nezaměstnaných dělníků:

„Skutečně prokazuje existence celých desetitisíců starých trvale nezaměstnaných, které ani po návratu normálních poměrů hospodářských nebude možno zaměstnati, těžké mezery v našem sociálně-pojišťovacím zákonodárství. Sociální pojištění, na něž si trvale zaměstnaný, na př. 50letý, po léta platil, pro něj nefunguje. Není nemocný, nemůže tedy bráti nemocenskou podporu, není invalidní ve smyslu zákonů sociálně pojišťovacích, nemá tudíž nároku na invalidní důchod, není dosti starý, aby mohl uplatniti nárok na důchod starobní, není mrtvý, aby mohl býti

z pojištění vypláceny důchody vdově nebo sirotkům, ale je tu bez zaměstnání a také bez podpory v nezaměstnanosti, kterou dávno vyčerpal, živa to obžaloba naší hospodářské společnosti, jež nedovede opatřiti osobám práce schopným a práci hledajícím zaměstnání nebo náhradu za uniklý pracovní důchod“.¹⁾

*

Vůbec *problém nezaměstnanosti* se stává strašnou pohromou v dělnickém světě. Neboť nikdo nemůže tušiti, jak prudce se bude racionalizační proces vyvíjeti, kde se zastaví, jak utváří odbytové poměry při stoupající tendenci států, aby se staly soběstačnými, to jest aby nepotřebovaly dovozu ze států, které je dosud zásobovaly zbožím. A tak nezaměstnaností netrpí jen ti dělníci, kteří jsou jí skutečně již postiženi; nýbrž i ostatní, protože tak vzniká trapná nejistota: Nikdo si není jist, zda - třeba již i v době velmi blízké - blesk nezaměstnanosti nesjede neočekávaně zrovna na jeho hlavu. Když k tomu přistoupí ještě starost, jak umístiti odrostlé a odrůstající děti, pak je sklíčenost ještě mučivější.

Avšak na dělnický stav pořád ještě doléhá mnoho takových velikých obtíží, které *vždycky* znesnadňovaly existenci dělnickému lidu. Práce ve mnohém povolání dělnickém vyžaduje velké fyzické námahy, takže bývá člověk předčasně strhán, a jenom s trpkým úsměvem si vzpomíná, že by výhod starobního pojištění měl požívat až od 65. roku: vzpomíná na své druhy, jak maličký počet jich - zvláště v některých povoláních - se dočkal tohoto roku! Ve mnohém povolání je při všech bezpečnostních opatřeních značné nebezpečí života: u horníků, zedníků, pokryvačů, na nádražích, u elektriky. Jiné obory práce snadno mohou ohroziti zdraví. Způsob práce tam, kde je provedena dalekosáhlá dělba práce, může svou jednotvárností velmi unavovat psychicky a svou jednostranností vyčerpávat fyzicky. Ve mnohé dílně se pracuje za ohlušujícího hřmotu, v jiné jest ovzduší prostoupeno kouřem nebo prachem nebo zápachem nebo nezdavými výpary.

Velikou obtíží dělnického života jest, že *mzda* stačí sotva jen na nejnutnější potřeby. A když je v rodině více dětí, nebo když musejí býti podporováni zestárlí rodiče nebo výdělků neschopní sourozenci, projevuje se nejednou i zřejmý nedostatek. Když si potom dělník začne rozvažovat, jak chudý, těsný a nevýhodně umístěný je jeho byt (v přelidněných činžácích nebo kasárenských domech dělnických předměstských čtvrtí!), na jak chudou stravu je odkázán, jak skromně musí

¹⁾ E. Schönbaum, Nezaměstnanost mladých a starých, v Sociální revui, 1936, 314.

šatit sebe i členy své rodiny, jak musí dětem odřící i věci velmi potřebné, když si začne dále rozvažovati nejbolestnější otázku dělnické existence: Jaké bude mé stáří, až již nebudu moci pracovati? - není divu, že mnohý si připadá „vydědčný“, „vykořisťovaný“, že se v něm probouzí zahořklost proti společnosti. Tuto duševní situaci zhoršuje okolnost, že dělník cítí, že i jeho děti pravděpodobně se budou rovněž tak těžce protloukati životem, jako se jím protlouká on, že vyhlídka sociálního vzestupu je velmi nepatrná; že mnozí lidé dosud ještě nezmoudřeli a - vidouce stále hrubý dělnický šat a unavenou, vyčerpanou postavu - nemohou se vymaniti z myšlenky, že dělník není člověk jim rovnocenný.

A tento pocit *sociální méněcennosti* a nezaslouženého odstrkování má dělník, který je zároveň přesvědčen, že koná pro společnost práci při nejmenším tak důležitou jako ti, kdo naň hledí s patra!

*

Jak neblaze působí nezaměstnanost na vývoj smýšlení těch, kdo jsou jí postiženi, jak jsou takoví lidé podráždění, zatrpklí, rozjítření proti dnes platným řádům, zrevolucionisování, zradikalisování, jak jsou nakloněni věřiti v utopie, když tam vidí jen paprsek naděje, - to je zkušenost známá všeobecně. Exaktně však byla prozkoumána na omezeném úseku O. M. Hallem v New Yorku. Ten si opatřil dokumenty o smýšlení nezaměstnaných strojníků (engineers) a srovnával je s názory strojníků žijících v poměrech jinak obdobných (vzhledem k stavu rodinnému, k předběžnému vzdělání, k národní příslušnosti a pod.), ale zaměstnaných. Nezaměstnaných bylo vybráno pro srovnávání 360, zaměstnaných 300, a to osobností nikoli nějak excentrických a výjimečných, nýbrž takových, že dobře reprezentují průměrné smýšlení své skupiny. Příslušníci obou skupin měli vyjádřiti své stanovisko k týmž otázkám, které jim byly předloženy, a z nichž velikou část níže uvádím. A tu se ukázalo, jak nepoměrně radikálněji a revolučněji stavějí se nezaměstnaní k dnešnímu hospodářskému, sociálnímu a politickému řádu, k náboženství, a jak jest nebezpečně zradikalisováno i jejich chápání mravních povinností, jež jim ukládá povolání.

Věty, o nichž se dotázání měli vysloviti a v nichž se projevil radikalism a skepticism nezaměstnaných (a při mnohé otázce se projevil velmi ostře), byly na př.:

Kdo nemá protekce s bezohlednými lokty, má v hospodářském a obchodním životě málo vyhlídky na úspěch.

Největší část zaměstnavatelů myslí jen na své zisky a málo se starají o blaho zaměstnanců.

Nevěř, že slušné vyhlídky na úspěch má kterýkoli člověk, jen když je schopen a ochoten houževnatě pracovat.

Naše politická soustava má důkladný podíl v odpovědnosti za nynější krizi.

Úspěch závisí více na tom, máš-li štěstí, než na skutečné schopnosti.

Není pravda, že za krise veliká většina zaměstnavatelů si počínala slušně.

Průmysl se řídí myšlenkou prohánět vás tak tvrdě, jak jen možno, a platit vám tak maličko, jak jen možno.

Naše demokratická vláda je na neštěstí ovládána velkofinančními zájmy.

Příspěvky průmyslu k podpoře pro nezaměstnané mají svůj důvod ve snaze, aby nezaměstnaní byli ticho a nevyvolávali zmatků.

Nevyplatí se pracovat s velikým úsilím, protože jenom zaměstnavatel bude z vás mít prospěch.

Revoluce by byla pro náš stát velmi dobrá věc.

Nevěřte, že největší část firem má poctivý zájem o blaho svých zaměstnanců.

Průmysl dělá z lidí automatické stroje.

Průmysl by měl být donucen, aby zlepšil poměry svých dělníků.

Potřebujeme u nás diktátora silné ruky.

Bláznovská hromada zákonů, vydaných našimi zákonodárci, je důkazem, že naše vládní soustava není moc dobrá.

Průmysl by měl být donucen, aby poskytl prostředky pro pojištění v nezaměstnanosti.

Dělníci by se měli organisovat v dělnické svazy, aby se tak domohli slušného zacházení.

U nás je potřeba silné strany radikální.

Chudobný člověk nemá velké vyhlídky, že se mu stane po spravedlnosti u našich soudů.

Probouzej si ctižálost u lidí docela mladých; ale mužové mají zkušenost, že je to všechno leda sypání písku do očí.

Mzdy od kusu a ostatních nabádacích soustav se používá v celku vzato jen k tomu, aby se z dělníka kořistilo.

Není pravda, že lidé, kteří chtějí porazit kapitalistickou soustavu, jsou skoro sami buřiči, kteří nikdy nebudou spokojeni.

Dějme tomu, že komunisté dělají nepříjemný rámus; ale jejich myšlenka je správná.

Svět spěje ve psí.

Nezaměstnaní dělníci bývají radikální i ve stanovisku k náboženským otázkám.

V té míře, jak věda zdokonaluje poznání vesmíru, víc a více ubývá víry v osobního Boha; a je to tak docela v pořádku.

Není pravda, že víra, že Bůh se nemůže zmýlit ve svých plánech, je velikou útěchou v dobách, kdy se nám všechno hatí.

Náboženství působí mnohem více hořkosti než služeb příjemných.

Kdybych byl zdeptán a hladov, náboženství nebylo by pro mne velkou útěchou.

Náboženství bylo překážkou pokroku lidstva.

Není pravda, že by každý měl chodit do takového nebo onakého kostela aspoň příležitostně.

Není pravda, že by bez náboženství byla civilisace na nižším stupni.

Není pravda, že náboženství je bezpečný přístav v nejistotách světa.

Dobro, vykonané náboženskými institucemi, nestojí za cenu, jež musí za to býti dána.

Náboženství se často používá k umlčování obyčejného lidu, aby neprotestoval proti nesnesitelným hospodářským poměrům.

Není pravda, že bez náboženství by bylo ve světě mnohem méně poctivosti a slušnosti.

Náboženství pomalu umírá přirozenou smrtí.¹⁾

Z těchto svědectví jasně vidíme, že nezaměstnanost nejen dělníka zbavuje možnosti výdělku a uvrhuje jej v nedostatek, olupuje jej o zručnost v práci, vyřazuje jej na měsíce a na léta z cviku, podtíná štěstí jeho rodiny, oloupené o zdroj výživy, ztravuje bez milosrdenství úspory dosud nashromážděné; ale nezaměstnanost zasahuje také, a to především, do duše, otravuje a prostupuje ji jako zhoubný jedovatý bacil, plní ji smýšlením plným pesimismu, skepticismu, zoufalství, nenávisti a vzteku proti celé společnosti; a ovšem upravuje velmi často chodníky nejrozmanitějším hříšným návykům, jejichž matkou bývá zahálka - i zahálka nedobrovolná, vnucená.

A proto musí společnost a její odpovědní činitelé přinést i velmi těžké oběti, aby se odstranilo toto zlo, rozhlašující duše i tělo. Kdo pracuje pro takové reformy, ten pracuje na zajištění i své vlastní budoucnosti! Nebude-li účinného pochopení pro tuto potřebu, tak dříve nebo později začne sopka svou práci!

SPOLUPRÁCE DĚLNICTVA S JINÝMI STAVY

Opakuji: Vždy mě dojíká, když vídám u mnohých dělníků pevnou a uvědomělou solidaritní s ostatním dělnictvem; když vídám, jak neštěstí dělníka a z toho vyplývající neštěstí jeho rodiny bývá nejedním dělníkem pocítováno jako neštěstí vlastní, jak jednotlivec dělnický přinese i těžkou osobní oběť, když je to cenou, jež musí býti zaplácena, aby se dosáhlo zas krůčku ve vzestupu dělnické třídy.

Podobný solidarismus má poutati dělníka i s ostatními stavy ve společnosti. Je psychologicky snadno vysvětlitelné, že tento druhý solidarismus již není dělníku tak přirozený a snadný jako v případě prvého. Stísněné poměry, v jakých žije velká část příslušníků dělnické třídy, přirozeně vedou k tomu, že zájem se příliš soustřeďuje s takovou intenzitou na potřeby třídní, že nezůstává dost smyslu pro potřeby vrstev ostatních. Vědomí těžkých křivd, kterých se dopustila spo-

¹⁾ O. M. Hall, Attitudes and Unemployment. A comparison of the opinions and attitudes of employed and unemployed men. New York 1934, celá publikace, zvl. str. 14—16, 25—28, 57—61.

lečnost v minulém století na dělnickém obyvatelstvu, dosud se ještě nezahojilo a zůstal pocit, jaký mívá člověk proti tomu, kdo se na něm dopustil těžké křivdy, a dosud se nepovažuje spáchaná nespravedlivost za dokonale nahrazenou. Úpornost, s jakou musí dělnictvo prosazovati své požadavky proti jiným třídám i nyní, zvláště za obtíží v dobách krise, málo napomáhá k tomu, aby z jeho duší mizela rozjítřenost a roztrpčenost a víc a více tam nabýval vlády mír. - Je tedy jasno, že solidaristické smýšlení u dělnictva vzhledem k jiným stavům naráží na těžké psychologické překážky a že by se mnohý prostě nedovedl modlit upřímně: „Odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim vinníkům“.

A přece je nutno uznati i tuto vzájemnou závislost a spojitost s ostatními stavy společnosti. Nelze upříti, že strohý nepřátelský postoj k ostatním stavovským složkám společnosti již na mnohém místě a ve mnohém ohledu byl podstatně zmírněn. Vždyť za těžké dnešní situace často velmi živě pocítujeme, že osud nás všech je spjat, že rozkvět jednoho stavu a jedné třídy je nemožný, když jiné třídy jsou v bídě nebo revolucionisovány. Silně proniklo také poznání, že potřeby společnosti jsou velmi četné, různorodé a vůbec složité, a že, má-li se účinně pomáhati, jest opravdu potřebí rozmanitých stavů. Že na př. je nezbytně potřebí pro lidstvo, aby někteří lidé poskytovali práci tělesnou, že však je stejně nezbytno, aby jiní konali práci rozumovou, protože by bylo s moderním lidstvem zle, kdyby nemělo specialistů pro duševní práci, a především kdyby nemělo vůdců a podvůdců, kteří práci plánují, sestavují program a nad jeho zachováváním a jeho koordinací s ostatní činností bdí. Rovněž se čím dál víc uznává nutnost specialistů v práci umravňovací a ve výchově povah, protože k žalostné budoucnosti a přímo ke zhroucení spěje společnost, která by tuto potřebu zanedbala. Čím více dělnictvo rozumí nutnosti dělby práce, tím více je disponováno chápati také potřebu různých stavů, a tedy i solidarism různých stavů a povolání. Jen při vyspělé souhře všech složek společnosti, všech tříd a stavů a povolání, je možno blaho všech.

Nic by nepomohly ani rekriminace a věčné opakování žalob na viny spáchané v minulosti. Nebylo by spravedlivé, kdybychom všecku vinu svalovali jen na jiné. Dobře řekl pařížský kardinál Verdier za velikého letošního sociálního vření ve Francii:

„Tváří v tvář nedostatkům našeho sociálního řádu máme se především bít v prsa. A tváří v tvář rozvratu, jenž stále roste, připomínám slova Kristova: „Kdo je bez hříchu, hod první kamenem.“

Avšak když učiníme toto vyznání, hned se dejme do díla, protože svědomí jednoho každého z nás je zatíženo velikou povinností; povinností, kterou máme všichni, zaměstnavatelé i dělníci, měšťané i venkované, moralisté, kněží i věřící: to jest přispívatí rázně k tomu, aby byl rozřešen sociální problém, který nás mučí. Všeobecné utrpení jej staví na první stupeň a propůjčuje mu charakter posvátný.“¹⁾

Dost časté je tvrzení, že spravedlnosti k jiným třídám se může dělnická třída dopracovati jenom třídním bojem, a to třídním bojem vedeným s veškerou bezohledností, důsledně prováděným tak daleko, že přechází za vhodné chvíle až v diktaturu proletariátu.

Není o tom pochybnosti, že domáhání se spravedlnosti musí někdy nabýti i forem velmi rozhodných, rušících idyllický mír. Ale není cílem pokoj stůj co stůj; cílem je vnitřní mír, vybudovaný na spravedlnosti. Dobře napsal dijonský biskup Petit de Julleville při sociálním vření ve Francii v roce 1936:

„Mír pro mnohé z nás je prostě klid. Klid jakýkoli, i když je řád porušen. Jsou nám drahé naše drobné zvyky: abychom měli svůj chlebiček denně čerstvý, aby obchody byly otevřeny a na ulici aby byl klid. To nám stačí, abychom prohlásili, že všechno je v pořádku. A zlobilo by nás, kdyby nás něco, ať již by to bylo cokoli, vyrušilo z tohoto klidu našeho života. *Quiet non movere*. Tím, co je v klidu, nehybat... Ve skutečnosti však mír je sice klid, ale klid v řádu, jak tomu učí sv. Tomáš souhlasně se sv. Augustinem; a kde je řád porušen, tam není opravdového míru. Nemylme se a nezaměňujme to, co se děje, s tím, co se dítí má - řád zdánlivý s řádem skutečným. - Neboť *řád skutečný předpokládá spravedlnost*, a požadavky spravedlnosti jdou velmi daleko, mnohem dále, než si na prvý pohled myslíme... Chceme-li si vytvořiti přesnou ideu spravedlnosti, k níž jsme zavázáni, čtème jen znova encykliky *Rerum novarum* Lva XIII. a *Quadragesimo anno* Pia XI. Čtème je opět a opět, nikoli jako texty ke studiu, k nimž bychom měli sestaviti abstraktní komentář, nýbrž jako zásady života, podle nichž máme zaříditi svůj život“.²⁾

*

Ani bych neřekl, že by se nikdy nedoporučovala akce tak radikální, až má ráz sociální revoluce. Neboť může se docela dobře státi, že dlouhým vývojem na instituci původně velmi dobré se vytvoří během let vrstva nezdravé usazeniny tak silná a tak tvrdá jako asfaltová silnice; a když tato vrstva má býti rozbita, je potřebí úderů velmi mohutných. Ale takový radikální zásah sociální musí býti napřed dobře promyšlen, musí býti vypracován program, který se dá opravdu realizovati a zabezpečuje život opravdu lepší, než je nynější. Když se pracuje jen nazdařbůh, nebo když se strhne starý dům, který již v leccems nevyhovuje, a nestaví se nový lepší, a udeří

¹⁾ Kard. Verdier, 5. června 1936, v *La Vie Catholique*, 13. 6. 1936.

²⁾ Biskup dijonský Petit de Julleville, v *La Vie Catholique* 4. 7. 1936.

zima nebo dlouhé deště, a člověk je s nábytkem pod širým nebem nebo pod kůlnou . . . Tak neprozřetelně se jednat nesmí. I radikalismus může být někdy dobrý, ale nikdy jindy, než když jistě zaručuje lepší budoucnost.

Jest osudné, když ti, kdo chtějí vytvořit nový sociální řád, nechají se vésti nenávistí k určitým třídám a lidem. Nenávist je špatný stavitel. Viděli jsme, že při reformní práci nejdůležitější věcí je dobrý program a aby byl ten program důsledně, obezřetně a houževnatě prováděn. Ale zášť - i třídní zášť - zaslepuje rozum a falšuje, skresluje mu obraz situace. Rozum pak není s to, aby objektivně a podle pravdy viděl poměry, nýbrž promítá do nich své předsudky. Pak ovšem dělá chybu za chybou. A vůle vlečená nenávistí dává se pak strhnouti k jednání zhoubnému, k výbuchům, které působí sice v nitru okamžitou úlevu a zadostučinění, ve skutečnosti však velmi často bývají jen nesmyslným ničením hospodářských a kulturních hodnot, výsledků mravenčí práce celých staletí, strašným ochuzením generací budoucích i nynějších, bezhlavým ničením životů, strašným rozvratem všeho života. Neboť v zášti - i třídní - bývá velmi často ukryta i mstivost, a mstivost je palič, barbar, vrah. A palič, barbar, vrah nikdy nevybudují lepšího společenského řádu. Lepší sociální řád dovede vybudovati jen rozum, spravedlnost a láska. Víme dobře, že lidský rozum má své slabosti, a že slabosti má i lidská vůle. Ale až tak zoufati nad silou lidského rozumu a nad poctivostí lidské vůle, že by měla vládnouti jen víra v pěst a víra v násilí - tak pesimisticky se dívati na člověka není správné a vede k osudným důsledkům.

STÁLE DÁLE ROZŠIŘOVATI HOSPODÁŘSKOU FUNKCI STÁTU?

Mnoho zraků toužebně vzhlíží k státu, chce čím dál tím více rozšiřovati jeho moc v hospodářských otázkách, chce naň přenášeti nové a nové komplexy majetku pozemkového, továrního i finančního, od státu čeká důvěřivě záchranu v těžké situaci hospodářské a sociální. A k tomuto cíli se má dojít nejrozmanitějšími cestami: dalším zestátněním majetků, které jsou k tomu „zralé“; plánováním, při němž další a další obory hospodářské mají být řízeny státem; zdaňováním tak krutým, až je to vlastně skrytá konfiskace majetku; zkrátka „mobilisováním majetku“ v nejrůznějších formách.

Jsou poměry, v kterých takové volání po mocnějším zásahu do hospodářského života je plně oprávněno. Je přiro-

zeno, že lidé sociálně slabí - nic neznamenající, jsou-li osamoceni - vidí ve státě záchranu proti lidem sociálně silným, a to právem. Je dále přirozeno, že mnohé statky jsou pro obecné blaho tak důležité, že by nebylo dobré, aby soukromníci jich používali jen k svému zisku a na škodu obecného blaha. Je konečně přirozeno, že obyvatelstvo je dnes ve mnohém ohledu jako soustava spojitých nádob, že problémy na prvý pohled soukromé se mnohdy konec konců dotýkají všech, že tyto poměry jsou při nynější krizi tak spleťité, že je nutno je řešiti s celkového hlediska, a tedy ve mnohém případě nejlépe státem. A proto jako se na horské bystrině na jistých místech přirozeně vytvářejí pěny, tak je prostě důsledkem vývoje poměrů, že kompetence státu v hospodářských a sociálních otázkách se rozšiřuje.

*

Bylo by však zase pohromou, kdyby se v hospodářském ohledu kdeco svalovalo na stát. Neboť je-li zásahu státu nutně potřebí v některých věcech, nesmím jednostranně z toho vyzovovati, že stát smí zasahovati do všeho. Zrovna tak, jako když pokládám za naprosto nezbytné, aby lékař zasahoval do ošetřování nemocného, neponechávám mu však, aby rozhodoval o všech záležitostech, jež se nemocného týkají. Přetěžovati stát hospodářskými funkcemi, které mohou docela dobře nebo snad ještě lépe zastati soukromníci nebo menší sdružení, má velmi těžké a zlé důsledky.

Předně se často zapomíná, že stát není lepší než lidé, z kterých se skládá. A že i když se říká „stát“, přece ve skutečnosti rozhodují zase jen lidé, zatížení často chybami a sobectvím, ať již osobním nebo skupinovým. Co všechno již provedlo nenasytné sobectví - ve jménu státu! Co všechno již zavinila neschopnost lidí, pustošící obecné blaho pod nedotknutelnou firmou: „Ve jménu státu!“ Je jednou z nejosudnějších praktických pověr doby, že z neschopných lidí je možno vytvořiti výtečně fungující stát, a že notoriční sobci, když se stanou představiteli nebo orgány státu, ihned se promění v nezištné sluhý obecného blaha!

Stát je hospodář nedobrý, protože těžkopádný; byrokratisace je strašným tlakem na hospodářském životě, ztěžováním zdravého hospodářského proudění. Dobře praví belgický senátor Rutten o etatisaci hospodářského života stále rozšiřované: Stát se na konec stane automatickým rozdílečem platů, pensí a subvencí všeho druhu. Menšina občanů bude musit platiti daně čím dál těžší, aby většině stále vzrůstající „umož-

nila, aby v ní hynuly a vymíraly veliké statky, jež se zovou: osobní přičinění, sebevědomí plynoucí z hospodářské nezávislosti, duch prozíravosti, vzájemná pomoc a důvěra v sílu stavovských organisací“.¹⁾

Na poradách Mezinárodního úřadu práce v r. 1936 odmítal mluvčí křesťanských odborových organisací dalekosáhlou pravomoc státu na poli hospodářském vzhledem k byrokratisaci, která při tom vždy vzniká. Když na př. neveliká Belgie si v poslední době zavedla řízené hospodářství v zemědělství a rybářství, ihned na 6.000 úředníků musilo býti pro ten účel povoláno do příslušných úřadoven. Pak ovšem „se spěje k diktatuře státu nad hospodářstvím“.²⁾ Pak jsou těžce ohroženy iniciativa a osobní zájem jednotlivců; a kde tato dvě hybná péra hospodářského života jsou vyražena nebo aspoň ochromena, tam hospodářský život velmi nesnadno se může rozvinout.

Přílišné zestátnění je zlé i proto, že se jím sahá zbytečně na vlastnická práva soukromníků. Vlastnické právo není jen fikce, je to skutečné právo. Je sice pravda, že když toho vyžaduje obecné blaho, má stát právo i povinnost, když to jinak nejde, sáhnouti také na práva vlastnická. Ale to smí učiniti toliko tehdy, když toho obecné blaho vyžaduje opravdu. Vždy však se musí dáti poškozeným původním vlastníkům přiměřená náhrada. Kdyby si však někdo myslel, že stát smí vlastnická práva tak převáděti na druhého, jak se může figurkami pohybovati na šachovnici, byl by velmi na omylu. Vždyť stát je strážcem a ochráncem práva, nesmí tedy býti jeho ničitelem. Pak by došlo ve státě k právní nejistotě a ke všem chorobným důsledkům, které vyplývají z právní nejistoty, a to i vzhledem k péči o majetek i k používání majetku.

*

Snahy, které chtějí státu přidělití vlastnictví všech větších výrobních prostředků, vycházejí z přesvědčení, že člověk jest od přírody dobrý a že jeho altruismus se vyvinul již tak daleko, že, i když bude pracovati na majetku společném, bude pracovati neméně horlivě, než když pracuje na svém. Ale je to skutečně pravda, že povaha lidská učinila již tak veliké pokroky? Jaká neznalost lidí a psychologie! K jakým brutálnostem docházelo na př. při občanské válce ve Španělsku v r. 1936! Altruistické smýšlení předpokládá vysokou *mravní* úroveň - ale té u velmi značné části lidí není. „Jest prokázáno zkušeností věků, že soustava soukromé iniciativy a soutěže

¹⁾ Rutten, La doctrine sociale de l'Eglise, Juvisy 1933, 148.

²⁾ Viz L'Internationale Syndicale Chrétienne, Utrecht 1936, 119.

dává - vezmeme-li podniky v celku - v zájmu všeobecném výsledky lepší než hospodaření kolektivní.“¹⁾)

A tak by zestátnování zacházející příliš daleko nebylo ziskem ani pro dělníka samého: čím menší kvantum statků by se vyzískalo, tím menší podíl by připadal na jednotlivce.

Všeobecné zestátnění výrobních statků by bylo dále hrozbou svobody jednotlivců. Není to třeba ze široka dokazovati. Stačí jen povšechně se zmíniti, jaký krutý, nelidský tlak kulturní a politický vykonávají mnohdy představení na zaměstnance, kteří jsou na nich existenčně závislí. Čím dokonaleji bude provedeno odproletarisování, tím jistěji bude zabezpečena svoboda jednotlivců.

EMANCIPAČNÍ HNUTÍ DĚLNICKÉ A NÁBOŽENSTVÍ

Až dosud ve mnohých kruzích je přesvědčení, že náboženství nemá v emancipačním hnutí dělnickém ceny; ano že je přímo jeho brzdou. Proto prý je nevyhnutelným důsledkem, aby náboženství nejen bylo teoreticky odsuzováno, nýbrž aby se i přímo potíralo; a že tedy boj proti náboženství jest jednou z podstatných složek boje proletariátu proti utlačovatelům, a že musí býti veden tak bezohledně, jak emancipační boj proletariátu je veden vůbec. Ve formulaci Marxově: „Náboženství jest opium lidu. Skutečné štěstí lidu vyžaduje odstranění náboženství jakožto štěstí ilusorního.“²⁾) Toto stanovisko se v dělnickém hnutí provádí někdy nepokrytě a důsledně, jindy s oportunismem a kompromisy; ale jest tónem, který se ozývá ve velké části emancipačního hnutí dělnické třídy.

Proti náboženství s veškerou rozhodností se postavil a svou praxi s bezohlednou důsledností podle toho uspořádal Lenin:

„Náboženství je jedním ze způsobů duchovního útlaču, jenž vždy a všude doléhá na lidové masy, zavalené stálou prací ve prospěch druhých, bídou a osamoceností. Víra v lepší život na onom světě se zrovna tak nutně rodí z nemohoucnosti vykořisťovaných tříd v zápase proti vykořisťovatelům, jako se rodí víra v božstva, v dáblý, v zázraky atd. z nemohoucnosti divocha v zápase proti přírodě. Náboženství učí trpčlivosti a resignovanosti toho, kdo se po celý život lopotí v bídě; neboť jej ukolébává v naději na nebeskou odměnu. Ty však, kdo žijí z práce druhého, náboženství učí konati zde na světě skutky dobročinnosti, nabízejíc jim takto snadné

¹⁾ Rutten, tamže 100.

²⁾ K. Marx v Deutsch-französische Jahrbücher, 1843/4, přetištěny v F. Mehring, Aus dem literarischen Nachlaß von K. Marx, F. v. Engels, F. Lassale, Stuttgart ²I, 1913, 385.

ospravedlnění z jejich vykořisťovatelského života a prodává jim lacino legitimace k účasti ve věčné blaženosti.“¹⁾ Důsledek je na snadě: „Musí se *umět* bojovat proti náboženství . . . Nespokojíme se v boji proti náboženství s teoretickým abstraktním kázáním, zapneme tento boj do konkrétní praxe třídního hnutí.“²⁾

Avšak i mezi pracovníky v dělnickém hnutí nejvíc exponovanými probleskuje mnohdy myšlenka, která je důkazem víry v hodnoty přece jen vyšší, než jsou materialistické hodnoty pozemské. Uvádím na doklad aspoň několik vět z H. de Manových „Cest tvořícího socialismu“:³⁾ „Veškerý socialism obsahuje věčný prvek, odvozený z věčné povahy etické motivace . . . Můžeme označiti etické hodnocení za pramen socialistického smýšlení“ (39). „Vztahy a pojmy iracionální a nadracionální nemohou býti nikdy uspokojivě a plně vyjádřeny pojmy rozumově konstruovanými . . . O absolutnu můžeme zvěděti jen věrou“ (40). „Na počátku veškerého socialistického smýšlení najdeme etické hodnocení z víry, jinými slovy, náboženské cítění, jejichž uskutečnění je naším nejvyšším, absolutním životním cílem . . . Užívám výrazu náboženství jen ve smyslu empirické - abych tak řekl lidově - psychologické skutečnosti . . . Na počátku každého sociálně-etického úsudku najdeme vždy *jedno* náboženství, t. j. naprostou apriorní víru v účelný světový řád . . . Nějaké náboženství ve smyslu bezpodmínečné víry v řád hodnot, jež dávají našemu životu, jakožto části života lidstva, smysl a cíl, máme přece všichni, lhostejno, zdali je v církevně-konfesionální formě vyznáváme, filosoficky zdůvodňujeme nebo vědecky „maskujeme““ (41).

Takové a podobné výroky naprosto nejsou projevem ryzí víry v osobního Boha, a tím méně projevem víry v nadpřirozené náboženství. Ale jsou důkazem, že i v duši plně zaujaté pro dělnické potřeby jest jakási neurčitá touha po vyšším světě (řekneme zde: po světě etických hodnot), jakési přesvědčení, že nutno konkrétní úsilí opřítí o jakýsi základ, který jest mimo náš materiální svět. Jsou důkazem, že lidská duše se neuspokojí jen hmotou a hmotnými výboji.

Ano, touha po vyšším světě v duši jest. A ignorovati tuto skutečnost, jednati proti ní, potíratí ji, znamená mrzačiti lidskou duši s jejími potřebami. Ale každý takový dalekosáhlý psychologický omyl přinese dříve nebo později ovoce.

¹⁾ Lenine, De la Religion, Paris 1913, 3—4.

²⁾ Lenine, tamže, 15.

³⁾ H. de Man, přel. R. Šternová, Cesty tvořícího socialismu, Praha 1932, na uved. str.

Jen tehdy se člověku může práce dařit, když poslušně spolupracuje s přírodou a dbá všech jejích požadavků. Jinak je katastrofa nevyhnutelná.

*

Není správnou výtkou, že křesťanství jest netečné k sociální spravedlnosti, že vede své vyznavače jen k resignované trpělivosti a sociální pasivitě. Stačí jen čísti encykliky *Rerum novarum* a *Quadragesimo anno*: Jaká je to výzva k sociální aktivitě! Jak nejen zdůrazňuje vůli, že se musí pracovat, nýbrž jak se podávají hluboce propracované základní směrnice pro tu práci! Netečnost k sociálním potřebám a zvláště k potřebám dělnické třídy není křesťanská, nýbrž je to praktický odpad od křesťanství!

Ještě uvádím na doklad své these věty, jež napsal v sociálním věšení na počátku léta 1936 ve Francii jeden z nejvýznačnějších členů francouzského episkopátu, kardinál Liénart:

„Máme důležitější starosti, než abychom se navzájem potírali. Skutečnost nás již odedávna staví před problémy, nyní ještě k tomu neobyčejně zhoršené hospodářskou krizí, která tvrdě postihla průmysl, obchod i zemědělství, zaměstnavatele i dělníky. Zaměstnavatele postihla svrchovaně hrozná obtíž, jak udržeti podniky a prodati výrobky; mnozí z nich cítí, že jsou na pokraji záhuby. Pro dělníky a zaměstnance problém denní existence, ohrožený nezaměstnaností, drahota životních potřeb a mzda často nedostatečná. Rozřešiti tyto problémy - toť úkol všech lidí dobré vůle; a prosíme zvláště věřící, aby této úloze zasvětili svůj rozum a své srdce.“¹⁾

Ostatně i mezi socialisty probleskuje poznání, že sociální poměry v evropském lidstvu, dokud zde církev mohla nerušeně rozvíjeti svůj vliv, byly mnohem lepší, než když pak rozvinul svůj vliv liberalism.

Vynikající sociálnědemokratický publicista Dr. Franzel pronáší o středověké společnosti vybudované na křesťanských principech tento překvapující závěrečný úsudek:

„Pospolitost, solidárnost převládají ve středověké společnosti západu jakožto zásady stejně platné pro život jak soukromý tak veřejný. Ještě není rozlišování mezi morálkou jednotlivce a morálkou státu, pojem dobra a zla platí ještě pro společnost právě tak jako pro jednotlivého příslušníka kmene, marky nebo cechu. I kupec musí ve středověkém městě podříditi své jednání obecnému mravnímu zákonu. Ještě se nesmí docela volně nakládati s vlastnictvím, ještě každý majetek nese s sebou závazky, a používání majetku je funkcí spíše společenskou než individuální.“²⁾

*

Ačkoli však křesťanství plně hájí zásady, že nutno bojovati o sociální spravedlnost, aby se každému, a tedy i dělnictvu,

¹⁾ Kardinál Liénart, *La Vie Catholique*, 4. 7. 1936.

²⁾ E. Franzel, *Abendländische Revolution*, Prag 1936, 218.

dostalo všech práv, přece nepotřebuje se stydět ani za svou praksi, že svým vyznavačům doporučuje také trpělivost. Neboť trpělivost je ctnost, kterou si člověk osvojuje velmi nsnadno. A kdo na světě jí nepotřebuje? Člověk netrpělivý, který chce všechno hned lámati přes koleno, při překonávání překážek enormních, zvláště dlouho trvajících, by byl prostě ztracen. Poměry v životě kolikráte nutí jít vpřed jen krůček za krůčkem, a chvílemi i čekati, - ač srdce by se chtělo hnáti vpřed úprkem. Je vzácným uměním neohroženě a směle útočit. Ale mnohdy ještě hrdinštějším, větším a úspěšnějším uměním jest trpělivě čekat. K útočení je třeba dobrých nervů. Ale k vyčkávání správné chvíle je často třeba nervů ještě lepších.

A že křesťanství přichází i s vyhlídkami na život věčný? Kolikrát i při nejlepší sociální politice a při nejdokonalejším řádě sociálním je jednotlivec v soukromých poměrech nešťastný! Kolikrát - nemluví dějiny jasnou řečí? - jsou celé třídy i při nejlepší svém úsilí v situaci velmi strastné! Ne-jeden dělník již stál v životě na rozcestí: buď zoufalství nebo náboženská naděje. Zoufalství, které drtí síly člověka i titanského. Naděje, jež drží člověka nad vodou i tehdy, když rozbourené vlny již jej pohlcují. Zvláště když jsou to naděje zaručené Ježíšem Kristem.

Opravdu: správně chápané křesťanství není tlumičem a brzdou ani balastem a omamným opiem v emancipačním hnutí dělnickém. Naopak jest stupňováním života, regulátorem chránícím před jednostrannostmi, nebeskou pomocí při domáhání se spravedlivých práv.

*

Ale bývá slyšati námitku, že se mnozí křesťané nechovají k spravedlivým požadavkům dělnické třídy tak, jak by se měli chovati. - A tato žaloba se vztahuje na mnohé křesťany. I na mnohé z křesťanů západoevropských a středoevropských možno užítí slov, jež - hlavně na základě zkušeností v pravoslavné církvi ruské - vyjádřil vynikající duch M. Berďajev:¹⁾

„Pro křesťana by měl míti komunism docela zvláštní důležitost; je svědectvím, že křesťanství nesplnilo své povinnosti, neuskutečnilo své úlohy. Křesťanská pravda měla neštěstí, že se nikdy neprojevila v plnosti života; a neprůhledné cesty Prozřetelnosti chtějí, aby sociální pravda zazářila ze sil brutálních. Myšlenka křesťanská velmi často zůstala jen konvencionálností a deklamací, tak pohrouženou v abstrakci, tak nepříznivou praxi, že uskutečnění kteréhokoli z jejích prvků všeobecně vedlo

¹⁾ N. Berdiaeff, Le Problème du Communisme, Paris 1933, na uved. str.

k strašné reakci proti křesťanství. Hřích a nízkost křesťanů, přesněji řečeno zdánlivých křesťanů, zatemnily oslňující světlo křesťanského zjevení. Neboť křesťanský svět vždy byl postižen dualismem, žil dvojím zcela rozdílným rytmem: rytmem náboženským, rytmem církve, jenž se vztahuje jen na omezený počet hodin života - rytmem laickým, mimonáboženským, který pohlcuje ostatní život. Veliká většina křesťanského života není osvícována ani posvěcována světlem Kristovým. Především život sociální a hospodářský se neřídí, zdá se, než svými vlastními zákony“ (str. 10—11). „Vinníkem jsou křesťané sami, vinníkem je starý křesťanský svět. Ne křesťanské náboženství, to jistě ne, ale jeho vyznavači, kteří se velmi často ukázali křesťany jen zdánlivými. Myšlenka, která - místo aby se realizovala v životě - se proměňuje v konvencionální retoriku a zavazuje si oči před skutečným zlem a před opravdovou nespravedlností, taková myšlenka musí vznítit proti sobě revoltu, a oprávněnou revoltu. Křesťané měšťácké epochy vytvořili hádanku, která byla na největší překážku v duších utiskovaných“ (47).

Berdajev v některých větách nemá plně pravdu. O všech dobách a o všech lidech nelze říci, že se u nich neprojevila křesťanská pravda v plnosti života. Ale v jeho větách je mnoho pravdy. Mnozí křesťané neuskutečnili a neuskutečňují křesťanskou myšlenku dostatečně. Bylo by však osudné pro lidstvo, kdyby se pro jejich chyby zavrhovala myšlenka křesťanská vůbec. Proto, že se drahokam dostal do tvé ruky zablácen, pohodíš jej zpět do bahnitého dna rybníka, a spokojíš se čistým obláskem? Nelekneš se nečisté usazeniny na drahokamu. Očistíš ji a drahokam vyleštíš. Je to drahokam. Křesťanská sociální pravda jest i pro dělnickou třídu drahokamem nesmírné ceny!

ČTYŘI ZVLÁŠTĚ ČASOVÉ POVINNOSTI MODERNÍHO DĚLNÍKA

První povinnost: Nalézt správný *poměr k práci*. Opravdová práce má na sobě vždy něco svízelného: „V potu tváře jísti budeš chléb svůj“. I práce nejpríjemnější a nejrozmanitější se může stát proklínaným břemenem, jhem, které bývá nesené s utajeným nebo neskrývaným vztekem. Moderní práce průmyslná pro svou jednotvárnost a jednostrannost se může zprotiviti ještě více. Když jednotvárnost trvá hodinu za hodinou, týden za týdnem, měsíc za měsícem, rok za rokem, pak je možné, že dělník se cítí svým strojem dequalifikován, degradován na pouhého obsluhovatele mrtvé hmoty, že se pokládá jen za bídný přívěsek stroje. A sebe důmyslnější rekreační soustava v továrně, sebe časovější a účelnější sport nejsou s to, aby v něm vyplnily vnitřní prázdnotu, způsobenou nedostatkem radosti z práce a odporem k práci. Pak se život

dělníka stává peklem. A to peklem, od něhož se nemůže odpoutati, protože jísti on i rodina musí, a jinak chleba nevydělá.

Zde je možné jen jediné východisko, totiž to, čím si zpříjemňovali práci naši předkové. I oni měli mnoho práce jednotvárné a nudné. Ale jejich nitro chovalo v sobě bohatství, kterým si práci posvěcovali a zpříjemňovali. Zpívali si při mnohé práci, a práce jim tak přestala býti obtížnou. Čím vyššími myšlenkami zaplníme svou duši, čím více postavíme svou práci do služeb vyšších cílů, čím více radosti bude v nás samých, tím více bude radostí prozařována i naše práce. Je-li pro někoho práce peklem, to peklo může býti překonáno jen, když se vybuduje vyšší svět v nitru a práce se organicky do něho včlení. Všecek sport, všechno rekreační úsilí je v takovém případě jen ubohou nedostatečnou náhražkou.

*

Druhé: Povinnost moderního dělníka *k rodině*. Viděli jsme výše, že pro rodinný život vůbec nejsou poměry moderního života příznivé. U dělníků je to v míře ještě větší než u průměru ostatních lidí. Bytové poměry u moderního dělníka při nevysokých příjmech nebývají takové, aby jej příliš poutaly k domácnosti. Práce jej zdržuje ve všední dny tolik mimo dům, že se dětem může věnovati obyčejně až večer, kdy se vrátí z práce, a kdy zase bývá často tak unaven, že se mu do ničeho nechce. Tak si děti a otec a často i matka navykají jít životem každý svou cestou. Spolkový život zabírá též mnohemu dělníku mnoho času. Děti z třídy dělnické vydělávají záhy, a jsou rády, když mají co největší volnost v hospodaření s výdělkem a s volným časem. Ve mnohém spolku a v rozhovorech též velmi často dělník slýchává, že intensivní život rodinný je přežitkem a že nové formy hospodářského a sociálního života žádají pronikavých reforem také v rodině.

Všecky tyto okolnosti nebezpečně u dělníka ohrožují myšlenku rodinnou. Tím více se tedy musí vzchopiti, aby si zjednal správné názory na rodinný život, musí se přičiniti, aby tyto názory nabyly v něm neochvějně síly, a musí se odhodlati i k obětem osobním, kterých rodinný život vyžaduje, ať již jde o čas pro rodinu potřebný, ať již jde o soustředěnost a lásku, s jakou se jednotlivým členům rodiny musí věnovati, ať již jde o vyhýbání různým nebezpečím, která by mohla vésti k ohrožení rodiny. A čím více je život rodinný ohrožen, tím uvědoměleji, obětavěji a starostlivěji se mu hledí

věnovati: z lásky k dětem a k manželce. Ale i z lásky k sobě, ježto při nespořádaném životě rodinném pravá spokojenost je nemožná.

*

Třetí: Modernímu dělníku bude dost těžko, aby zachoval *věrnost*, to jest spravedlnost a lásku *k svému zaměstnavateli*. Žádá, aby chlebodárcé splnil poctivě všechny závazky, jež má k svým zaměstnancům. Proto je samozřejmé, že i dělník má splniti povinnosti k zaměstnavateli. Věrnost za věrnost! Spravedlnost za spravedlnost! Lásku za lásku! - Není sice tak nějak zvláště těžko zachovati věrnost k zaměstnavateli, který jest samá spravedlnost, samý ohled k svým lidem. Ale těžko je ji zachovati k takovému šéfovi, který sám není v plnění svých povinností k zaměstnancům nijak úzkostlivý. Avšak i v tomto případě nutno svědomitě plniti převzaté povinnosti; jednak k vůli zaměstnavateli, ale především i k vůli vlastnímu svědomí. Neboť mám-li být opravdu spokojený, musím míti dobré svědomí, že jsem splnil své povinnosti ve svém povolání.

*

A konečně povinnost čtvrtá: *Láska k druhům* musí nutkati dělníka, aby se v rámci svých schopností přičinil, aby se mohl mezi nimi státi šířitelem dobra. Dělnictvo potřebuje lidí, kteří by je zdvíhali na úroveň vyšší a vyšší. Co dobrého se dá mezi dělníky udělati, kolik dobrých idejí rozsíti, kolik dobrých pokynů soukromě uděliti v přestávkách k jídlu, na cestě do práce a z práce, při různých schůzkách, při čekání, i při ne-jednom oboru práce! Je potřebí dobytelských duší, aby tito lidé co nejvíce mohli býti získáni pro dobro. Mezi dělnictvem je tolik skrytého idealismu, tolik dobré vůle! Ale nebylo snad nikoho, kdo by byl v tomto neb v onom muži probudil tyto vlastnosti, které v jeho srdci jsou, ale dřímají, nebo dokonce tvrdě spí. A působí kolikráte mezi dělníky s velikou agilností člověk, který svým smýšlením a svými plány není pro své druhy požehnáním, nýbrž kletbou; a přece je jejich vůdcem - protože se nevyskytl nikde vůdce dobrý! Býti šířitelem dobra mezi svými druhy, není to veliká a záslužná práce? Práce tím záslužnější, protože kdyby přišel někdo z jiné třídy, chovali by se k němu a k jeho vývodům dosti nedůvěřivě: „Vždyť nám a našim potřebám nerozumí - a chce nás vést? Vždyť neví, co chceme!“ Ale že je to jeden z nich a že prodělává den jako den tytéž těžkosti jako oni - nedůvěra mizí.

Ale ovšem podmínkou jest: dělník, který chce míti vliv na své druhy, musí státi povahou, věděním a pokud možno i zkušeností výše než ostatní. Čím více bude znamenati v odborné práci, čím více si ho budou vážiti pro jeho povahové vlastnosti, čím vyšší bude jeho všeobecná kultura, tím větší autoritou bude pro své druhy.

A proto kdo chce býti užitečný svým bratřím spoludělníkům, musí pečlivě vychovávat svou povahu, musí si zjednávat co nejspolehlivější a pokud možno i nejširší poznání odborné a všeobecné.

Je to spojeno s oběťmi. Ale druhové za tu obět stojí!

K ETICE DEMOKRACIE

PROČ SE MYŠLENKA DEMOKRACIE TAK UJALA

Myšlenka demokracie má v moderní době na nejrozličnějších místech oddané stoupence. Tak oddané, že snad nic na světě jim není tak drahé jako demokracie: kdyby měli vyjádřit vedoucí ideál, jenž reguloval všechno jejich myšlení, snažení a jednání, v nejednom případě by upřímně a poctivě odpověděli: demokracie.

Přesně definovat demokracii je dost obtížno. Harold J. Laski - jedna z nejvýznamnějších světových autorit v politické vědě, profesor na London School of economics and political science - vyslovuje se takto:

„Není definice, která by dokonale obsáhla rozlehlou historii, kterou souborně nazýváme demokracie. Někteří rozumí demokracií vládní formu, jiní formu života sociálního. Někteří viděli její podstatu v tom, jak se konají volby, v poměru mezi vládou a lidem, v tom, že není přílišných protiv hospodářských mezi občany, v tom, že se odmítají privilegia založená na rodu nebo bohatství, rase nebo náboženství. Demokracie nutně měnila svůj ráz podle poměrů dobových nebo místních. Co se zdálo demokracií příslušníku některé vládnoucí vrstvy, to se jevilo jeho chudšímu spoluobčanu jako těsná oligarchie, již se nelze zastávat. Demokracie jest v těsném vztahu s každým oborem životním; a v každém z těchto oborů budí své zvláštní problémy, které nepřipouštějí uspokojujícího nebo všeobecného generalisování“.¹⁾

President Masaryk to řekl krátce: „Republikánská demokracie je státem z lidu, lidem, pro lid“.²⁾ Ale ovšem: „Pravá demokracie nebude jen politická, nýbrž také hospodářská a sociální“.³⁾ Jinde: „Demokracie, nová demokratická republika vyžaduje nových lidí, nového člověka, nového Adama. Člověk je bytostí zvykovou; máme-li mít demokracii opravdovou, moderní, důslednou, musíme odvyknout starším zvykům politickým, to jest všem druhům a formám násilnosti“.⁴⁾ - Dnes klade demokracie „důraz hlavně na rovnost v hospodářských možnostech . . . t. j. sociálního důchodu se musí používat tak, aby se předešlo nepatřičné nerovnosti mezi člověkem a člověkem ve všech důležitějších činnostech, na nichž závisí slušný život“.⁵⁾

¹⁾ H. J. Laski, Democracy, v Encyclopaedia of the Social Sciences, New York 1931, vol. V, 76.

²⁾ T. G. Masaryk, Světová revoluce, v Praze 1925, 533.

³⁾ Masaryk, Světová revoluce, 538.

⁴⁾ Masaryk, Světová revoluce, 541.

⁵⁾ Laski, tamže 83.

Pro pochopení moderní demokracie uvádím ještě několik rysů, jak je zachycuje svými postřehy a normami „přesvědčným filosof demokracie, důsledným její hlasatel a praktický její uskutečňovatel“¹⁾ T. G. Masaryk: „V demokracii, protože je vládou všech všem, nebývá již o *panování*, nýbrž o *správě* a samosprávě a o harmonisaci všech státoporných sil ve státě“ (SR 533).

„Svoboda je cílem a podstatou demokracie . . . Volení, vybírání reprezentantů je *hodnocením*; demokracie uznává *kvalifikaci* a *autoritu*, jenže autorita v demokracii neznamena politickou a stavovskou vyvýšenost a výsady, nýbrž politickou a administrační způsobilost, kvalitu odbornickou. Demokracie proto má úkol organisovat a zabezpečovat při svobodě a spolupráci všech autoritu volených vůdců - ne pánů! - a ty vůdce si vychovávat. Demokracie není rovností paušální, neuznávající rozdílu kvalitativních - svoboda, rovnost, bratrství neznamena nivelisaci, nýbrž individualisaci, a proto i kvalifikaci“ (SR 533—534).

„Demokracie se opírá o *vědu* a všestranné a všeobecné vzdělání, demokracie je stálým úsilím o politickou výchovu, a výchovu občanstva vůbec“ (SR 534).

„Demokracie se opírá o *mravnost*“ (CD I, 264).

„Nebudeme mít demokracie, jaké si přejeme, jestliže budeme spoléhat *jen na zákony*. Demokracie . . . musí být životem každého jednotlivce“ (CD II, 106).

„Nebudeme demokracie hledat ve *vnějšku*. Já vím, že taková vnějšnost má velký význam, ale je vnějšností, neodpovídá-li ideji. Ale bez ideje je to vnějšnost mechanická - nic“ (CD I, 95).

„Starý absolutismus se opíral o *moc*, moderní demokracie věří v jisté *vítězství svých idejí* a ideálů“ (CD I, 264).

„Bez osobní *odvahy* a *odpovědnosti* nelze dělat politiku opravdu demokratickou a lidovou“ (CD I, 263).

„Demokracie bez *myšlení* není možná. Demokracie vyžaduje myšlení všech“ (CD I, 97).

„Úředník v republice je také občanem, a musí být *občanem činným*. Přál bych si ovšem, aby naše občanstvo pochopilo, že demokratická republika vyžaduje od každého občana této *tvůrčivosti* a *iniciativy* v rámci dané ústavy a zákonů“ (CD II, 7).

„Demokracie znamená *diskusi*, to jest, nesmí se nikomu překážet, kdo má jiné a opačné mínění . . . Naučit se *respektovat cizí mínění*, vyslechnout důvody“ (CD I, 98).

„Stát musí stále upevňovat *harmonii všech pro společnost nutných a tvůrčích sil*; moderní stát má právě být centralisujícím orgánem živých a dobrých sil svého občanstva. V demokracii to občanstvo je povoláno k politické samostatnosti a k iniciativě; samospráva, autonomie, je nutný předpoklad demokracie - autonomie, počínající politickou kázní a pocitem odpovědnosti každého jednotlivého občana“ (CD II, 482).

„Veliká chyba snad všech lidí záleží v tom, že počínají odpírat zlému, až když už je zlé. Musíme odpírat zárodkům všeho zla. Ale tato stálá *bdelost* je těžká; a přece jen v ní je spása pravé demokracie“ (CD II, 446 až 447).

„Nezbývá, než stále a vždy znova požadovat, aby do parlamentu zvoleni byli *representanti schopní* kontrolovat celou administraci a schopní státoporné práce. Problém demokratických stran, demokracie vůbec, je do

¹⁾ V. K. Škrach, v Předmluvě k Cestě demokracie, I, X. - Cituji zde Masarykovy spisy: Světové revoluce, 1925 (označuji SR), Cesta demokracie, sv. I, 1933, a sv. II, 1934 (označuji CD I, a CD II).

značné míry problémem *vůdců* . . . Demokracie se neobejde bez schopných, vzdělaných a slušných odborníků, pracovníků, vůdců“ (CD II, 210).

„Pravá demokracie může být jen *o harmonii centralismu a autonomismu*. Pravá demokracie může být jen samospráva všeho občanstva, samospráva politická a hospodářská“ (CD I, 395).

„Demokracie je *spolupráce všech poctivých lidí*“ (CD II, 108).

„Demokracie, toť diskuse a - *práce*, hlavně práce“ (CD I, 383).

Z resumé, v němž Dr. Škrach shrnuje Masarykovy názory na demokracii, vyjímám odstavce: „Demokracie je mu politickou formou humanity . . . Demokratismus je Masarykovi novým názorem na svět a na život, nejen na politiku, neboť žádá spíše vnitřní změnu lidí a smýšlení, nejen změnu politického programu a zřízení. V demokratismu nejde mu jen o rovnost politickou, nýbrž také o rovnost hospodářskou, sociální, mravní, náboženskou a duchovní vůbec. A jde o demokracii nejen dneška, nýbrž i budoucnosti: je třeba promýšlet její program a ten program uskutečňovat; revidovat a zdokonalovat demokratická zřízení; není možno spokojovat se tím, co se dnes za demokracii vydává . . . Co do správy je demokracie v podstatě autonomií a federací uvnitř i navenek. Demokratická autonomie se začíná a končí autonomií každého jednotlivce, politickou a mravní sebesprávou. Demokracie je diskuse, to jest demokraté se dohodují argumenty, nikoli násilím; demokratická diskuse musí se stát spoluprací v rozmanitých místních a odborových spolčeních“ (v předmluvě k CDI, X—XIII).

*

Čím to, že demokracie se tak vžila? Příčin je mnoho.

Především to, že moderní člověk bývá hned od dětství vychováván k svobodě a k sebeurčení. Ve škole, ve sportu, ve hře, v rodině bývá mu ponechávána značná volnost a tak si navyká rozhodovati se podle své vůle. Bývá veden k tomu, aby nepokrytě projevoval své názory a své city, aby se aktivně uplatňoval při své práci a vůbec při svém vystupování. Být odsouzen k pasivitě, poslouchat, podrobovat se vůli cizí, potlačovat v sobě svůj názor, mlčet, odevzdat svůj osud do rukou člověka jiného, zkrátka podléhati jinému se mu zdá nesnesitelné. Této tendenci k svobodě a k sebeurčení dobře vyhovuje demokracie.

Demokracie je ziskem pro slabé. - Neboť jsou-li slabí odkázáni na sebe samy, cítí svou nemohoucnost proti sociálně mocným, a takřka instinktivně se ohlížejí po ostatních, aby se spojili s nimi a takto dodali důrazu svým právům. Demokracie se tak jeví nejlepším zabezpečením spravedlnosti pro drobného člověka.

Demokracie je dále ziskem pro celek národa. Neboť v ní, když se poctivě a důsledně provádí, nejsou talenty tlumeny a mohou se volně projevit. A tak se mohou dostatí dopředu lidé schopní, a je možná stálá výměna, stálé zdravé proudění myšlenkové. Kde je monarchie nebo oligarchie, tam se vedoucí lidé snadno opotřebují, a protože je tam značně ztíženo volné

proudění nových talentů, snadno dochází ke stagnaci, tupé setrvačnosti, dekadenci, degeneraci. „Demokracie není než ustavičným hledáním a spojováním všech živoucích sil v národě. Politika demokracie je politika života, ne smrti.“¹⁾ „Demokracie - to je práce všech pro štátní celek.“²⁾ - Dále v režimech nedemokratických příslušníci nejspodnější vrstvy sociální pyramidy mohou propadat demoralisaci, protože jsou odsouzeni zůstatí trvale nejspodnější vrstvou.

Ještě jeden psychologický důvod pro demokracii: Život státní v zájmu celku ukládá jednotlivcům a skupinám oběti, a někdy i těžké oběti. Postižení pociťují takové objektivně nutné povinnosti často subjektivně jako křivdu, když se přirovnávají k těm skupinám, kterým ta oběť uložena není. Ale je v povaze člověka, že od nikoho křivdy - ať skutečné, ať domnělé - nesnáší s takovou nevolí a tak podrážděně, jako od státu: každému odpustí ochotněji než státu. Když však si člověk oběť sám spoluukládá, když tedy cítí, že je za ni také sám odpověden, již se mu nezdá tak těžká. „Však jsem s jinými i sám rozhodoval!“ - Když tedy v demokracii občan je spolutvůrcem zákonů, tak, i když dolehnou někdy velmi těžce, nepociťuje jejich břemene již tak mrzutě a nevzpouzí se tak, jako kdyby mu byly uloženy „cizí mocí“, státem.

Je snad demokracie někde již úplně uskutečněna? President Masaryk odpovídá: „Demokracie ještě nikde není důsledně uskutečněna; všechny demokratické státy jsou posud jen pokusem o demokracii. Demokratické státy, jeden více, druhý méně, podržely mnoho z ducha a zřízení starého režimu, z něhož se vyvinuly, - na svobodě, rovnosti a bratrství, uvnitř a na venek, budou spočívatí teprve státy opravdu nové, státy budoucnosti.“³⁾

JE DEMOKRACIE VŽDY A VŠUDE JEDINÝM REŽIMEM JEDINÉ SPRÁVNÝM?

O tom nemůže býti pochybnosti, že jsou státy a doby, které jsou zralé pro demokracii a pro které jiný režim by byl nesnesitelným a neudržitelným.

Ale je otázka jiná. Hodí se demokratická forma pro každý kulturní stupeň? Pro všechny poměry? Je dokonce režimem za všech okolností *jediné* správným?

Jsou doby, kdy se dobře osvědčí režim jiný, na př. mo-

¹⁾ Masaryk, Cesta demokracie II, 446.

²⁾ Masaryk, Cesta demokracie II, 77.

³⁾ Masaryk, Světová revoluce, 532.

narchistický. Když obyvatelstvo není dosti kulturně vyspělé, když není zralé pro sebeurčení, pak jest účelnější, když *jest vedeno* někým, než aby se vedlo samo. Když se poměry staly příliš složitými, když národ je v těžké krizi, když odstředivé síly rozvracejí státní život, a když při všem tom je potřebí rychle a rázně jednati, pak i u národa vysoce vzdělaného může býti diktatura záchranou ze zmatků. Když korupce rozežírá veškeren stát nebo když osud státu je v rukou neschopných a situace se stává pro národ nebezpečnou, i za takových okolností může býti odklon od demokracie vysvobozením.

Rozhodující je cíl: blaho státu, blaho občanstva. Forma vládní není než prostředkem. Není-li možno obecného blaha docílití prostřednictvím demokracie, nezbyvá než sáhnouti po prostředku takovém, který k cíli vede. Když je možno dosíci tohoto cíle cestou demokracie, tím lépe.

Bylo by tedy nesprávné, kdyby někdo prohlašoval jediné demokracii za dobrou a možnou vládní formu. Ale bylo by zase neštěstím, kdyby někdo v takovém státě, kde lid je zralý pro demokracii, kde demokracie funguje dobře, násilně chtěl demokracii zaměnit za nějakou jinou formu vlády.

PROČ NASTAL LECKDE ODKLON OD DEMOKRACIE

I myšlenka demokracie prodělává těžké doby. Co bylo v posledních pěti, desíti letech napsáno knih a článků o „krisi demokracie“, o „krisi ideálu demokracie“, o „krisi demokratické praxe“!

I prezident Masaryk vidí tyto choroby demokracie: „Rozšíření a uplatnění všeobecného práva hlasovacího nutně rodí obtíže, s nimiž demokratický režim všude zápolí. Majorita sama o sobě nezaručuje správnosti, pravdy a práva; boj politických stran sílí stranickost, a strany nevysílají do vlád, úřadů a parlamentu vždycky své nejlepší lidi. Znalost a praxe administrační a politická nejsou volbami dost zaručeny; a proto právě v demokracii je dán veliký problém vůdcovství, jak vzdělat politické vůdce a jak jim zabezpečit vedení.“¹⁾

Harold J. Laski takto formuluje námitky moderních proudů protidemokratických: Společnou filosofií diktatur v Itálii, Německu, Maďarsku jest „odmítnutí všech demokratických zásad, protože nutně vedou k anarchii, neslučitelnou s pevnou

¹⁾ Masaryk, *Cesta demokracie* II, 294.

mohutnou organizací, které potřebuje stát. Tyto zásady - říká se - ničí jednotu státu. Vyplývávají na diskuse energie, kterých je třeba na činy. Sněmovny jsou zahrnuty pracemi, takže nejsou s to, aby jednaly rychle. Průměrný občan je příliš nezpůsobilý k řešení otázek, jež mají být rozhodnuty, a nemá o ně ani zájmu; a přece je nutno, aby byl o nich dobře informován. Technická spleť moderních problémů vyžaduje vládu odborníků; a demokratické metody se k tomu nehodí... Došlo k rozštěpení v samé strany a straničky; lidé si navykli násilnictví, jak mu všude naučila válka; nacionalism vystoupil s novou intenzitou; opomenulo se demokratické politické procedury přizpůsobit novým poměrům; poválečná krise vyvstala s velkou vážností. To všechno jsou důležité příčiny. Avšak základní myšlenka fašismu je docela zřejmě sebeobrana střední třídy proti náporu mas. Je důsledkem poznání, že demokracie směřuje k tomu, aby stále těžší hospodářské břímě uvalovala na zámožné; a diktatura, kterou zavádí, je promyšlené úsilí o zmírnění těchto poměrů“.¹⁾

Některé z výtek týkají se přehmatů přímo křiklavých. Korupce, která pracuje úplatkářstvím, protekcionářstvím, nespravedlivým uchvacováním cizího soukromého nebo veřejného majetku - uchvacováním pro svou osobu, pro rodinu, pro straníky. Demagogie, plazící se před davy a před veřejným míněním: „Masa vždy volá: Vydej nám Barabáše! - volá tak ve všech oborech, ukřižuje svou spásu ve všech otázkách, sahá vždy po nejbližší a nejviditelnější výhodě, a čím více jsou vládnoucí lidé jenom zástupci lidu na výpověď, tím spíše se budou sklánět před takovou krátkozrakostí.“²⁾ - Diskuse v demokracii se leckde zvrhuje v chorobné mluvkářství a kde se mělo jednat, pronáší se nekonečné debaty. - Demokracie se ubíjí věčnými spory mezi politickými stranami, které se ze svého hašteření nemohou vzpamatovati mnohdy ani tehdy, když vnitřní obtíže hospodářské nebo sociální a když politické nebezpečí ze zahraničí ohrožují stát v samých základech. - Velmi těžkou závadou je v demokracii i úpadek autority, protože, jakmile vystoupí představitel vlády s těžkými požadavky obecného blaha a důrazně chce na nich trvat, snadno se mu řekne: „Co chceš? Z naší vůle jsi tam, kde jsi, naší vůlí budeš smeten, když budeme chtít!“ Nesprávné chápání svobody nese při tom značnou část viny.

Jinou častou chybou bývá kult počtu místo kvality. Majo-

¹⁾ Laski, Democracy, v Encyclopaedia of the Social Sciences, V, 83.

²⁾ F. W. Foerster, Ewiges Licht und menschliche Finsternis, Luzern 1935, 43.

rita hlasů pro věc neznamená ještě, že věc je správná, pravdivá, spravedlivá. Demokracií pomáhá se na rozhodující místa i lidem neschopným, kteří se mohou státí svou nezpůsobností i při nejlepší vůli škůdci obecného blaha. Demokracie svádí dále svou přirozenou gravitací ke stupňování etatisace a centralisace a tak stát je zavalován čím dál ohromnějšími úkoly, a dusí se pod nimi a ztrácí možnost dobře prováděti i své nejvlastnější státní funkce.

Demokracie dále velmi svádí k tomu, že se sice na veřejnost stále zdůrazňuje formální stránka demokratická, že však ve skutečnosti vládne nejednou jen nepatrná skupina lidí, jen oligarchie, která arci dovede obratně používatí demokratických formalit, aby zakryla svou pravou tvář. Demokratické obřadnosti, výborů, subkomisí atd. používá se pak v životě i při takovém jednání, kde by stačilo opatření prostější, mnohdy jen rozumné rozhodnutí jednotlivcovo. A pak jaké to bývá hromadění všelijakých voleb do rozmanitých korporací, voleb často velmi nákladných, divoce rozčeřujících veškerý život, mnohdy i demoralisujících!

V poslední době velmi těžké žaloby proti demokracii pronesl slavný francouzský státník André Tardieu. Jeho žaloby jsou tím závažnější, poněvadž je pronáší muž, který je vyzbrojen mimořádnými zkušenostmi v této věci: po 26 let byl vynikajícím politickým pracovníkem, jedenáctkrát ministrem, třikrát ministerským předsedou - měl tedy bohatou příležitost poznati i nejskrytější momenty demokratického života. Z jeho poslední knihy¹⁾ cituji:

Uvádí naděje obdivovatelů demokracie: „Demokracie je pokrok všech pomoci všech, pod vedením lidí nejschopnějších a nejmoudřejších: náboženský fetiš, jímž se vyléčí všechno zlo v lidstvu“ (115).

„Budova demokratických idejí, z nichž vyrostl demokratický režim, je nejrozsáhlejší a nejimposantnější budova, jakou vystavělo lidské myšlení. Osmnácté století, budujíc ji, věřilo, že tvoří nový vesmír a nové náboženství. Dvě další století povšechně vzato byla prodloužením této víry“ (273).

„Máme svobodu? Máme rovnost? Máme suverenitu lidu? Máme-li ji, nestěžujme si do svých pohrom: neboť pak jsme za ně zcela odpovědni. Nemáme-li: existují-li sekulární záruky, jimiž jsme ukolébáváni, jenom na plakátech a na zdích a na potištěném papíře; jsou-li to pouhá slova, a ne skutečnost; jestliže systém, kterým jsme domněle řízeni, ve skutečnosti nás neřídí a je pouhým lakadlem - pak od sedmdesáti let si dělají z francouzského národa frašku. A záleží na francouzském lidu, aby se rozhodl, zda se mu to líbí, aby si z něho dělali frašku“ (122).

„Když přehlédneme dějiny stopadesáti let ovládaných touto věrou, nalézáme svobodu? Nalézáme rovnost? Nalézáme suverenitu (lidu)? . . . Ve veřejném životě Francie je tento kontrast ještě křiklavější mezi zásadami a jich užitím: kontrast takový, . . . že člověk má dojem nesmírné mystifikace a bezpříkladné lži“ (274).

¹⁾ A. Tardieu, *La Révolution à refaire. I. Le souverain captif*. Paris 1936, na uv. str.

Není svobody. „Revoluce hned od počátku ji zničila jak pro jednotlivce tak pro kolektivity. Nikdy bezpečnost lidské osoby nebyla tak ohrožena jako tehdy.“ A nynější režim znásilňuje svědomí, vnucuje národu své názory. Svoboda svědomí je jen na papíře. Francouzská demokracie „odepřela svobodám, jimž se ukřivdilo, jakýkoli rekurs ústavní a jakýkoli rekurs soudní“. Despotism vládnoucí skupiny. (274).

Není rovnosti. Ze 40 milionů Francouzů má hlasovací právo jen 11 a půl milionu (ani ženy nehlasují). Z těchto 40 milionů při některých volbách až 31% nevykonává svého hlasovacího práva, to jest 3,565.000. Zůstává asi 8,000.000 voličů. K platnému usnášení je potřebí nadpoloviční většiny; stačí tedy 4,000.001 volič. Tudíž korporace usnášející zákony není lid sám, nýbrž stačí desetina národa (216,217). „Republika ohlašuje všeobecné rovné hlasovací právo, odepřela je 72 procentům obyvatelů. Neuskutečnila ani rovnosti před soudem, ani rovnosti ve vojenské službě, ani rovnosti fiskální, ani rovnosti před úřady, ani rovnosti podmínek . . . Ignorovala rovnost sociální zrovna tak jako rovnost politickou: slibovala mnoho, dala málo“ (275).

Není suverenity lidu. „Právo hlasovací ve svém projevu bylo zfalšováno vládou výborů a vládou finančníků. Suverenity sněmovny nastoupila místo suverenity lidu. Národ nic neví o většině událostí, které se ho týkají, a nezajímá se o ně“ (275).

„Kníže Bismarck ujišťoval: „Každému Francouzovi můžete vysázeti holi pětadvacet, ovšem jenom mu při tom musíte prosloviti krásnou přednášku o svobodě a o lidské důstojnosti“. Ku podivu, Napoleon vyslovil touž myšlenku k Fouchéovi: „Potlačte všechny noviny. Ale v záhlaví dekretu předešlete šest stránek svobodomyslných úvah o zásadách“. Této metody se houževnatě užívalo, nejen od r. 1875, nýbrž hned od 1789. Státníci se dovolávají principů jen na to, aby proti nim hřečili. Všecky činy jsou popřením těchto principů“ (275, 276).

„Místo lidí, kterým bylo znemožněno projevit svou vůli, uplatní se lidé uchvatitelé. Proti obecnému blahu, jemž je znemožněno, aby se mohlo uskutečnit, se spojí v ligu choutky jednotlivců. Nad skutečnou Francií se vytvoří Francie umělá. Přesun za přesunem, a suverenity, staví se výsadou menšiny, přejde v ruce lidí nejnehodnějších“ (277).

„Prestiž těch, kdo těží ze situace od r. 1880, je taková, že lid, ač nespokojen, má k nim více důvěry než k těm, kdo proti nim mluví. Lid je šťasten, když se hřímá proti poslancům; ale znova volí tytéž poslance ze 60%. Lid je ohromen, když se mu ukazuje, že má vládu špatnou; ale nemá to rád, když mu mluvíš o jiném způsobu vlády. Je jako sněmovní referenti, kteří mrskají sněmovnu, ale probůh, jenom jím sněmovnu zachovej tak, jak je, protože je to nenahraditelný předmět pro každodenní literaturu. Lid miluje své zlo a kultivuje si je“ (281).

PŘEDPOKLADY ÚSPĚCHU DEMOKRACIE

Demokracie může býti zdrojem požehnání pro lidstvo. Ovšem jen tehdy, odhodlá-li se splniti některé nevyhnutelné nutné podmínky.

Předpoklad první jest celkové *mravné ovzduší*. Každá vládní forma, má-li se udržeti a má-li něco znamenati, musí se opírat o mravnost. Kde je demoralisace, tam nelze nic velikého podnikati. Ale demokracie vyžaduje všeobecné mravné at-

mosféry ještě naléhavěji než jiné vládní formy. Neboť v ní veliký význam připadá sebeurčení, vlastnímu rozhodování. Jen člověk opravdu umravený a ukázněný bude nad sebou bdíti, i když ho nikdo zvenčí nekontroluje, a použije své samostatnosti k trvalému prospěchu svému i celku. Povaha slabá bude ve velikém pokušení, aby zneužila svého vlivného postavení pro cíle krátkozraké. Zde je třeba jen zdůrazniti známé: „Nelhát a nekrást!“

Proto kdo chce opravdu míti dobrou demokracii, musí především pěstiti a upevňovati všude mravnost. A každý, kdo jakkoli otřásá mravností, - ať svým příkladem, ať slovem, ať tím, že trpí nemravná kina, divadla, četbu a vůbec to, co podemílá mravnost - jest eo ipso nepřítelem demokracie. Naopak kdo upevňuje v jiných mravnost, ten buduje jeden z hlavních jejích předpokladů. Tudíž pronikavá výchova a sebevýchova, boj proti všem znemravňujícím vlivům v prostředí jsou bezpečnou cestou k demokracii.

Ano ještě více. Demokracie je velký ideál lidstva. Ale velký ideál, zvláště když má pozeňnaně působiti dlouhou dobu, nemůže býti uskutečněn bez oddané obětovnosti jednotlivců i skupin. Ale zase: Myslíš, že takové velké, trvalé obětovnosti a idealismu mohou býti schopni lidé s mravností jen průměrnou a podprůměrnou?

*

Druhá podmínka: Každé právo rozhodovací předpokládá *vědomosti*. Když v demokracii má občan rozhodovati přímo nebo nepřímo o věcech týkajících se osudu celého státu, musí býti dostatečně informován, musí míti takové schopnosti a takové aspoň praktické vzdělání, aby dovedl věci správně vidět a správně hodnotit aspoň v nejpodstatnějších otázkách životních. A čím širší a hlubší jest jeho vzdělání, tím platnějším může býti v demokracii.

*

S tím poněkud souvisí problém *vůdců*. Bez vůdců dobře orientovaných a vybavených potřebnými vlastnostmi povahovými, je kvetoucí demokracie nemožná. Vůdce v demokracii musí uměti nejen přiložiti ruku na puls současného života a zjistiti, co mu chybí; musí přicházeti také s lékem proti chorobě. A nestačí, aby dovedl poraditi jen v jediné věci: život a jeho požadavky jsou příliš složité, vůdce musí býti s to, aby reagoval na potřeby nejrozmanitější. Není pravda, že vůdce jest jen krystalisací přání obecnstva, že jenom jasné vyslovuje

to, co se ve voličstvu neurčitě a neuvědoměle tuší; opravdový vůdce z velké části přichází i s novým programem, - snad jej vytvořil sám, snad jej přijal odjinud - a vede tedy své lidi i k cílům, o nichž dříve nevěděli. Právě proto je nutno, aby vůdce byl rozumově uzpůsobený pro tuto úlohu. A je potřebí, aby byl pro ni uzpůsoben i mravně. Neboť moc je svůdná, a mnoho lidí hluboce a nepříznivě se změnilo, když se dostali k moci, a jenom povahy velmi vyspělé dovedou odolati strašným pokušením, dorážejícím speciálně na vůdce: Vůdce má své speciální obtíže. Je velmi těžko, zůstat služebníkem pravdy i tehdy, když je pravda u voličstva nepopulární. Není lehkou věcí zůstat stále, i když je státník již na výšinách největších úspěchů, v nepřetržitém kontaktu s drobným životem (a jinak se i dobrý státník a politik jistě odcizí skutečným poměrům!) a stále se přizpůsobovati změněným potřebám. Počítat realisticky nejen s přítomností, nýbrž upírat zrak i do budoucnosti a zabezpečovati ji. Vzdělávati se nejen ve věcech, pro které má člověk osobní sympatie, nýbrž ve všem, čeho je třeba pro dotýčnou funkci, i když jde o otázky osobně mu nudné a protivné. Zůstatí nezištným i tehdy, když příležitosti k tomu, aby se sám obohatil nebo uchvátil nespravedlivé výhody pro svou rodinu nebo stranu, jsou neodolatelně lákavé a snadné. A zvláště je těžké, aby vůdce i tehdy, když je již na vrcholu moci a slávy, stále odmítal od sebe pochlebování a pokušeni k megalomanii a bohorovnosti, vždy si zachoval pokorné vědomí, že není než prostým služebníkem celku, a opakoval si opět a opět hluboké slovo Kristovo: „Když učiníte všecko, co vám bylo přikázáno, řekněte: Služebníci neužiteční jsme!“ (Lukáš 17, 10.)

Ano, vůdcovská úloha klade na lidi veliké požadavky. Ale splněny býti musejí. Jinak by to nebyli skuteční demokratičtí vůdcové, nýbrž jen úspěšní demagogičtí šarlatáni. A bezdalekozrakých, ukázněných vůdců je demokracie jen blouděním a klopýtáním v černém pralesc.

*

Aby demokracie mohla dobře fungovat, k tomu je dále potřebí, aby byly zkorigovány některé předsudky a pověry, které vnášejí zmatek do veřejného života a vedou demokracii ad absurdum. Tak nutno zdůrazňovati:

Že je úplně nesprávné chápati svobodu, z níž demokracie přirozeně vyrůstá, jako nevázanost, která si smí dělati vše, co se jí zachce; nutno ji chápati jako pevnou, osvětlenou, dobře ukázněnou, trvalou vůli, která ve světle správného chápání si-

tuace z vlastního rozhodnutí nebo aspoň s vlastním vnitřním souhlasem volí a koná ochotně a ráda to, co jest dobré.

Že je nesprávné ve jménu demokracie odmítati jakoukoli autoritu. I demokracie potřebuje autority, a není to pro ni hanbou, - zrovna tak jako není hanbou pro tělo, že potřebuje páteře, a jako není hanbou pro klenbu, že potřebuje pilířů. A je ziskem pro autoritu i pro stát, když autorita má své zdůvodnění a zpevnění ve víře v Boha.

Že mravnost a náboženství nejsou dva obory, které by se měly stavěti proti sobě nebo aspoň jen vedle sebe, jako by se snad nějak zeslabovaly. Právě náboženství jest zabezpečením a nejmohutnější silou mravnosti; a tudíž i ziskem pro demokracii.

Že moment duchovní má i v otázkách hospodářských a politických rozhodující význam. Stát není jenom mocí, nýbrž i svědomím; a je požehnáním pro něj i pro občanstvo, když je svědomím dokonalým.

Že názor, že politiku dovede dělati kdokoli a každý, že k ní stačí příprava „snadno a rychle“, je ohavnou a nebezpečnou pověrou. Politiku smějí dělati jen lidé, kteří něčemu rozumějí, jinak, národe, drazce doplatíš! - - -

Podobné omyly, jaké tu naznačeny, musejí býti korigovány, má-li se demokracie ujmouti dokonale a trvale. Aby dům po dlouhá desíletí dobře sloužil a skýtal zdravé pohodlné bydlení, k tomu nestačí jen líbivá fasáda; dům musí býti solidní v základech, zdech, vazbě střechy. Podobně demokracie; vyžaduje solidnosti, spolehlivosti ve všech svých složkách a činitelích.

To je ten „nový člověk“; „nový Adam“.

Správně praví R. I. Malý:

„Základní světový názor v demokracii - a zvláště v demokracii! - na-prosto není otázkou vedlejší, ale naopak rozhodující. Základní světový názor a jeho mravní řád je pro demokracii otázkou mnohem důležitější než kterákoli formální stránka demokracie. Všude tam, kde národní společnost a její kultura jsou rozvráceny mravní anarchií - každý pokus o dobrou demokracii v praxi žalostně ztroskotává a to i když podle všech pravidel mechanické demokracie se děje co nejkorektněji. Pro osud každé demokracie jest na prvním místě rozhodující: vládnoucí světový názor a kvalita národní inteligence a národních mravů.

A proto dobrá, totiž *kvalitativní* demokracie nemůže býti bez náboženství. Nemůže býti bez obecného mravního řádu a bez obecné mravní závaznosti. Nemůže býti bez náboženství, protože v demokracii a právě v demokracii náboženská výchova povah a vnitřní život všech lidí je základem všeho.“¹⁾

★

¹⁾ R. I. Malý, Kříž nad Evropou, v Praze 1935, 102, 103.

Jen jednu myšlenku bych ještě vytkl:

Demokracie je něco, co musí stále býti tvořeno, doplňováno, zdokonalováno, co musí bez přetržení vnitřně růsti.

Demokracie musí býti *životem*, a to životem stále zdokonalovaným.

Má-li si demokracie trvale získati věrnost svých stoupenců a zabrániti tomu, aby nevznikaly touhy po jiných režimech, musí sama skýtati občanům v míře ještě dokonalejší to, co by mohli získati jinde. Jinak lidé, když začnou bedlivě vážit a poznávat, že pod jiným režimem by získali to a to, a že by odpadl ten a ten nezdravý zjev, snadno počnou zvedati oči toužebně k horám: „Kdy přijdeš, dědici demokracie? Kdy? Pojď již přece!“

To nám ukládá povinnost, abychom si udržovali svou demokracii dokonale čistou. Ale též, aby demokracie stále zdokonalovala své metody. Nikdy si nesmí říkati s blahou uspokojeností sytého člověka, který je přesvědčen, že se již nemá čemu přiučiti: „Nač přemýšleti? Máme již vše, co dovede lidský rozum!“ Nýbrž stále pozorovati požadavky životní a všimati si i potřeb, které se teprve v dálce rýsují jako v mlhách. Jako velkému neštěstí se vždy vyhýbati stagnaci a vždy míti v programu: „Čím dál tím všestranněji! Čím dál tím lépe! Čím dál tím výše!“

Demokracie se musí míti napozoru, aby nepropadla prázdnému formalismu: vládě hesel, frází, žití z minulých zásluh, ukolébávání se ve sny o svobodě a rovnosti, hromadění demokratického pomocného aparátu, jako jsou volby, výbory atd. To jsou jen prostředky a formy. Ale věc! Věc! Obecné blaho! Čím dál tím dokonalejší obecné blaho!

A když decentralisace, regionalism, soukromé svazky, úsilí jednotlivců dokonaleji splní potřeby obecného blaha než přepjatá centralisace: dobrá, ať se ujmou práce! Jen když obecné blaho tím získá. Neboť demokracie není primitivní šablona. Pravá demokracie je odpověď na složité potřeby životní, a tato odpověď musí býti dána celou složitou soustavou forem, sloužících rozvoji života.

Vždyť cílem demokracie je stále více se blížiti uskutečnění obecného blaha.

DOSLOV

Etické problémy nesmírného významu doléhají dnes na duši myslícího člověka a dusí a drtí ji svou ohromnou tíží.

Etické problémy života individuálního i sociálního.

Nesčetní lidé byli duchovně jimi rozdrceni, a oddali se skepsi, úzkosti, malomyslnosti, resignovanosti, zoufalství, cynismu.

Jiní s nadlidskou houževnatostí anebo křečovitými, vášnivými pokusy chtějí překonati zlo. Ale zjišťují opět a opět, že lidské prostředky zde nestačí. A že když na jednom místě zlo překonají, na desíti jiných šklebí se zlo výsměšně na ně dále.

A přece tak rádi by pomohli lidstvu - i sobě! Co by všechno rádi přinesli v oběť, jen kdyby aspoň poněkud mohli opravdově povznést etickou úroveň jednotlivců i společnosti! Jak po tom s nekonečnou žíznivostí prahne jejich duše!

Opravdová pomoc, ale současně též absolutně bezpečná pomoc jest jen jediná: Bůh.

Čím více se dívám na problémy etické a sociální, zejíci jako ohromné a nedozírně hluboké propasti kolem nás, - čím více poznávám chabost a nedostatečnost lidských sil, - čím více vidím neúspěšnost křečovitých, i nejlepších, lidských pokusů, tím více vyrůstá pro mne z dějin i ze života poznání, jakou bezpečnou záchranou v té hrozné krizi Bůh jistě je.

Chceme pomoci svým trpícím bratřím. Těm, kteří žijí kolem nás, i těm, kteří přijdou po nás.

A pomoci jim můžeme, budeme-li míti odvahu vodit je ke zdrojům toho světla, které i v nejsplctitějším labyrintu života individuálního a sociálního ukazuje správné cesty, a k těm zdrojům mravních energií, jimž není nemožno v duších a ve společnosti vítěziti i nad strašným mysteriem zla a bludu.

OBSAH

	Strana
Předmluva	5
Sebevraždy	9
Mravní nihilism jakožto zjev sociální	29
V otroctví podružných věcí	44
Odvaha k čistotě	54
Rodina uprostřed požárů	67
„Je nás mnoho!“	85
Kolektivum a jednotlivec	104
Tragika mladých	117
Majetek: kdy požehnáním? kdy kletbou?	133
K etice emancipačního hnutí dělnického	152
K etice demokracie	170
Doslov	182

PROF. DR. BEDŘICH VAŠEK
DOBA ŮZKOSTÍ A VARU
V PROSINCI 1936 VYDALO
NAKLADATELSTVÍ VESMÍR V PRAZE
PÍSMEM BASKERVILLE ANTIKVA
VYTISKLA
PRŮMYSLOVÁ TISKÁRNA
V PRAZE